

वालवालिकाहरुको माभमा स्व. डा. रमेश मानन्धर

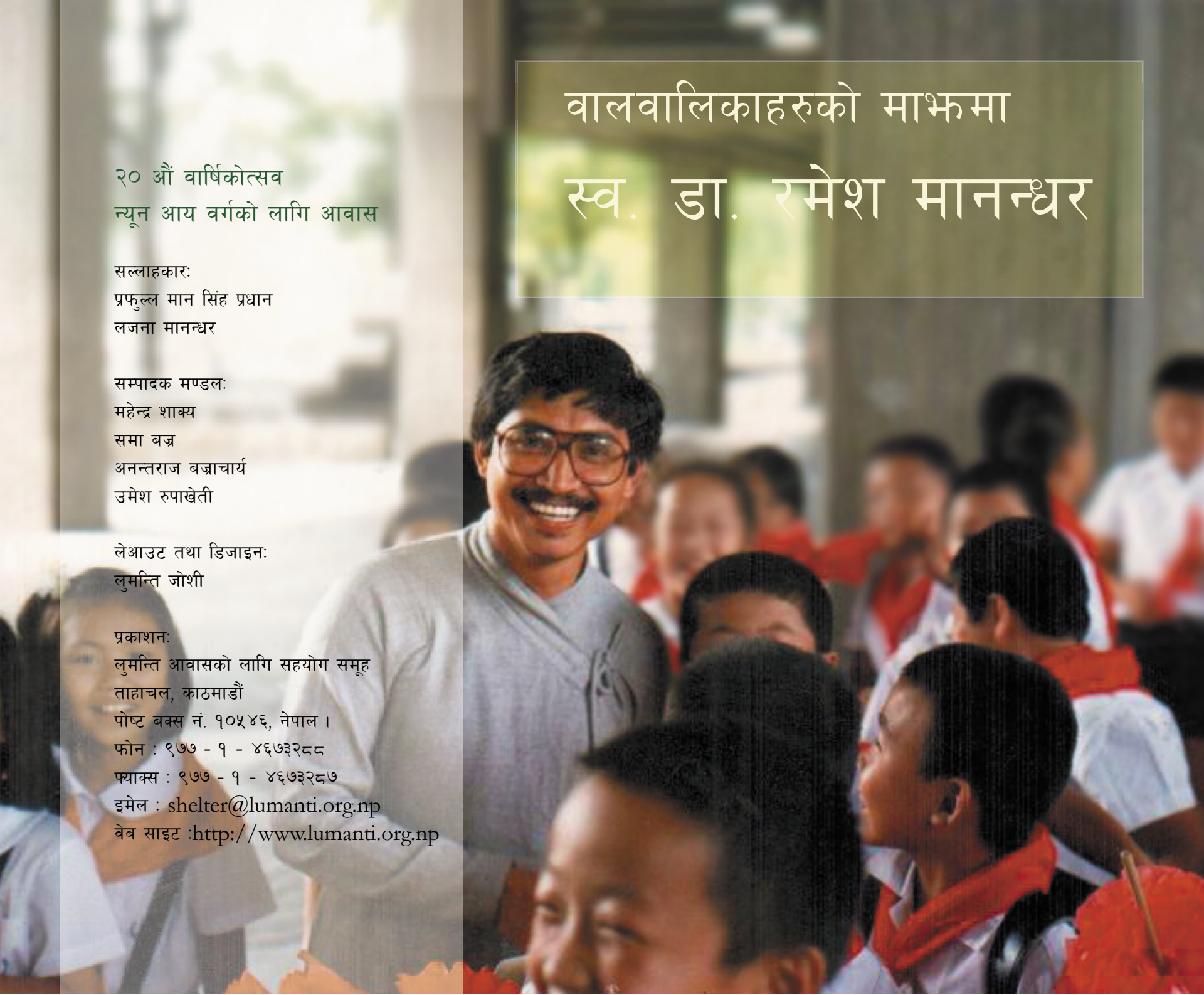
२० औं वार्षिकोत्सव
न्यून आय वर्गको लागि आवास

सल्लाहकार:
प्रफुल्ल मान सिंह प्रधान
लजना मानन्धर

सम्पादक मण्डल:
महेन्द्र शाक्य
समा बज्र
अनन्तराज बज्राचार्य
उमेश रुपाखेती

लेआउट तथा डिजाइन:
लुमन्ति जोशी

प्रकाशन:
लुमन्ति आवासको लागि सहयोग समूह
ताहाचल, काठमाडौं
पोष्ट बक्स नं. १०५४६, नेपाल ।
फोन : ९७७ - १ - ४६७३२८८
फ्याक्स : ९७७ - १ - ४६७३२८७
इमेल : shelter@lumanti.org.np
वेब साइट : <http://www.lumanti.org.np>

हामी प्रतिबद्ध छौं

लुमन्ति आवासको लागि सहयोग समूहको २० औं वार्षिकोत्सवको अवसरमा यो स्मारिका मार्फत आफ्ना कुराहरु भन्ने मौका पाउँदा अत्यन्त खुशी लागेको छ। लुमन्तिले २० वर्षको निरन्तर यात्रा पुरा गरेको छ र यो खुशियाली मनाउन पाउँदा हामी गर्वको महसुस गरिरहेका छौं। स्व. डा. रमेश मानन्धरको संयोजकत्वमा सन् १९९० मा सुकुम्बासी वस्तीहरुको मुद्दामा छलफल गर्न आयोजना गरिएको राष्ट्रिय कार्यशाला गोष्ठीसंग लुमन्तिको स्थापनाको इतिहास जोडिएको छ। उक्त राष्ट्रिय कार्यशाला गोष्ठीले शहरी गरिव समुदायहरुको जीवनस्तर उकास्न केही ठोस काम गर्न जोड दिएको थियो। त्यतिबेला संस्थागत रुपमा काम गर्नका लागि कुनै संस्था नभएकोले म लगायत मेरो मित्र नारायण भट्टराई मिलेर महाराजगञ्ज स्थित खाडीपाखा वस्ती तथा अन्य समुदायहरुमा भौतिक पूर्वाधार निर्माण र आय आर्जनका स-साना कामहरु सुरु गरेका थियौं। तर यस्ता स-साना क्रियाकलापहरुको स्थायित्व नहुने मससुस गर्थौं।

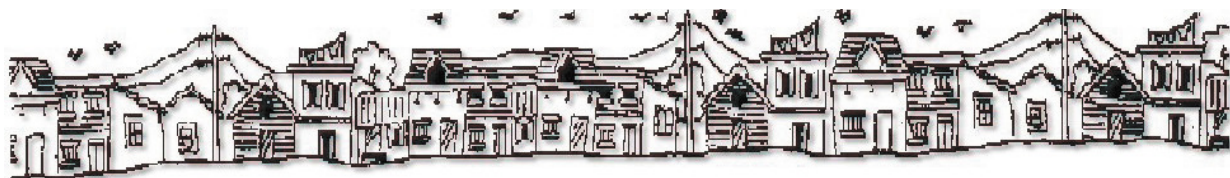
पछि डा. रमेश मानन्धरको असामयिक निधन पश्चात उनको सम्भनामा 'गरिवका लागि सुरक्षित आवास' बनाउने उनकै सपना साकार बनाउन एक गैरसरकारी संस्थाको स्थापना गर्ने सोच हामीले बनायौं र श्री लजना मानन्धर (स्व. डा. रमेश मानन्धरकी धर्मपत्नी) लाई संस्थासंग आवद्ध हुनका लागि अनुरोध गर्थौं। यसरी सन् १९९३ मा लुमन्तिको जन्म भयो। आज त्यही संस्थाले आफ्नो कार्यकालको २० वर्ष पुरा गरेको छ। एक जनाबाट सुरु भएको लुमन्तिको कार्यालय आज विस्तार भएर १०० जनाभन्दा बढी कर्मचारीहरु सहित १६ वटा शहरहरुमा गरिवहरुको उत्थानका लागि समर्पित छ। स्व. डा. रमेश मानन्धरको अगुवाईमा सन् १९९० देखि सुरु भएको मानिसहरुको जीवन रुपान्तरण गर्ने अभियानलाई निरन्तरता दिन सकेकोमा हामी अत्यन्त खुशी छौं। हाम्रो यो सफलताका लागि प्रत्यक्ष-अप्रत्यक्ष रुपमा सहयोग, सहकार्य तथा सहभागिता जनाउनु हुने समुदायवासी, स्थानीय निकाय तथा सरकारी कार्यालयका प्रतिनिधीहरु, संचार संस्था, बौद्धिक वर्ग, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय साझेदारहरु, दातृ निकाय, लुमन्ति परिवार लगायतका सम्पूर्ण शुभचिन्तक तथा शुभेच्छुकहरुमा हृदयदेखि धन्यवाद दिन चाहन्छु र भविष्यमा पनि उस्तै सहयोगको अपेक्षा गर्दछु। धन्यवाद।

प्रफुल्लमान सिंह प्रधान

अध्यक्ष

लुमन्ति आवासको लागि सहयोग समूह

मिति: २०७०/४/९

हामी प्रतिबद्ध छौं

हिजो जस्तै लाग्छ । म र मेरो साथी सम्झना जिल्ला प्रशासन कार्यालय कार्यालयमा गएर लुमन्ति संस्था दर्ता गरेको । बिस वसन्त पार भईसकेका रहेछन् । समय कति छिटो बित्दो रहेछ । प्रतिबद्ध भएर नै हामी केही साथीहरुले यो संस्थाको सुरुवात गरेका थियौं । बिउ त रोपियो तर हामीलाई त्यसको भविष्य थाहा थिएन ।

सुरुका केहि वर्ष त हामीले गरिवी, वस्ती, घरवास विषयमा व्यवहारिक ज्ञान हासिल गर्न नै बितायौं । विस्तारै काम गर्दै गयौं सिक्दै पनि गयौं । बीच बीचमा अन्यौलमा पनि परियो । कहिलेकाहिं आत्मविश्वास पनि डगमगाए जस्तो भयो । तर त्यसबेलासम्म लुमन्तिको उद्देश्यको मर्म भावनामा मात्र नभईकन मेरो लागि व्यवहारमा पनि ऐनाजस्तो स्पष्ट देखिने भईसकेको थियो । हामी आफ्नो गन्तव्य तिर अगाडि बढ्दै गयौं ।

हामीलाई साथ दिने, हौसला दिने, टेवा दिने, सिकाउने स्वदेशी तथा विदेशी मित्रहरुको संस्थामा कहिल्यै पनि कमि भएन । जुन शहर, जुन समुदायमा हामी गयौं, हामीलाई हृदयबाट नै स्विकार गरियो । बिस वर्षसम्म निरन्तर रुपमा हामीले सेवा दिन सक्नुको प्रमुख कारण पनि यहि नै हो ।

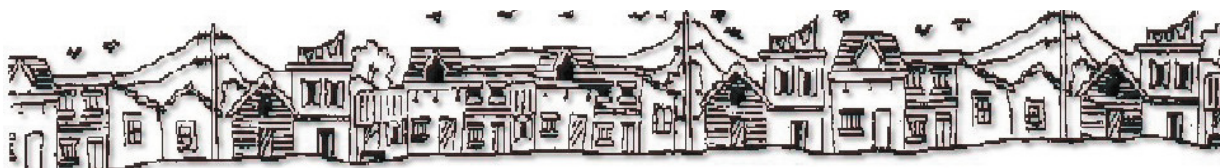
म लुमन्ति परिवार लगायत सबै सहयोगी मित्र तथा शुभेच्छुकहरु प्रति कृतज्ञता व्यक्त गर्दै आगामी दिनमा हाम्रो कामलाई प्रभावकारी रुपमा निरन्तरता दिने प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु । धन्यवाद ।

लजना मानन्धर

कार्यकारी निर्देशक

लुमन्ति आवासको लागि सहयोग समूह

मिति: २०७०/४/९

समाज कल्याण परिषद्

पत्र संख्या
च. नं.

केन्द्रीय कार्यालय
समाज सेवा भवन
लेखनाथ मार्ग, लैनचौर
काठमाडौं, नेपाल

मिति: २०७०/३/२६

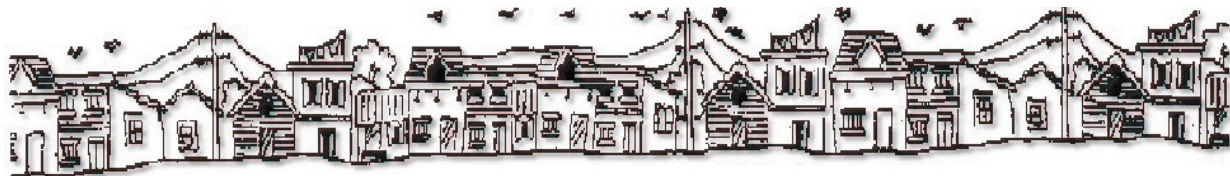
विषय: शुभकामना

यस लुमन्ति आवासको लागि सहयोग समूहले स्थापनाको २० औं वर्ष पुगेको सुखद उपलक्ष्यमा शुभकामना, लेख रचना लगायतका सामग्रीहरु समावेश गरी विशेष स्मारिका प्रकाशन गर्न लागेको जानकारी पाउँदा मलाई खुशी लागेको छ ।

संस्थाले स्थापना काल देखि नै नेपालका पिछडिएको वर्ग तथा खासगरी शहरी क्षेत्रमा केन्द्रित गरिव समुदायहरुका लागि व्यवस्थित बसोबास, स्वच्छ खानेपानी तथा सरसफाई, शिक्षा, स्वास्थ्य, लघुवित्त, सामाजिक सशक्तिकरण लगायतका सान्दर्भिक एवं दीर्घकालिन महत्वका विषयहरुमा क्रियाशिल भई सामाजिक विकासका लागि योगदान पुऱ्याएकोमा खुशी प्रकट गर्दै यस अभियानको सफलताको कामना गर्दछु ।

अन्तमा यस लुमन्ति आवासको लागि सहयोग समूहले आगामी दिनहरुमा आफ्ना क्रियाकलापहरु प्रभावकारी ढंगले सञ्चालन गर्नुका साथै आफ्नो क्षेत्राधिकार अझ विस्तार गर्दै लक्षित वर्ग तथा समुदायको उत्थानमा क्रियाशिल रहिरहोस् भन्ने हार्दिक शुभकामना व्यक्त गर्दै यस संस्थाको उत्तरोत्तर प्रगतिको कामना गर्दछु । धन्यवाद !

(ई. रवीन्द्र कुमार)
सदस्य सचिव

हाम्रो बिर्दय लुमन्ति
from Joe

Congratulations
on your first 20 years
& all the best for the next 20
Pauline

Congrats Lumanti!
& all the best for
the future. Jenni

Congratulations LUMANTI! I hope
you have a very happy 20th
birthday and many more
birthdays beyond that. Keep up
the amazing work! Nat

Happy Birthday
Love
Claudia

Congratulations
Lumanti -
Great Memories!
Love

Congratulations keep up
the good work!
Renee

Happy Birthday!
And congratulations
for 20 years
of wonderful
work! Jenny

Many congratulations
to the whole team!
To many more
years to come!!!
Love, Asta

Congratulations and
best wishes to you all.
Hannah

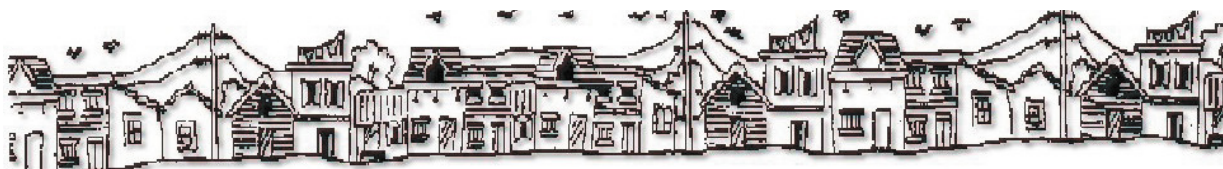
Well done Lumanti
keep up the good work!
Lucy

Congratulations +
best wishes
Karin

Many congratulations.
Keep going!
Darrin

Congratulations!
Best wishes for
the future
Aimee

Happy Birthday
hope you have
many more happy
years.
Michelle

Date: 20 July 2013

Felicitation Letter

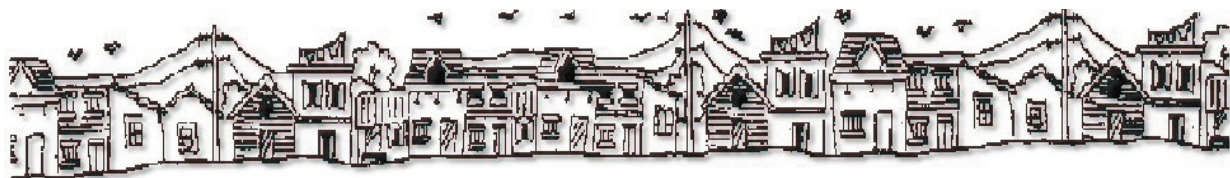
As a Project Manager for the Urban Risk Management Project in Oxfam; it is my pleasure to join in congratulating Lumanti on its 20th Anniversary in appreciation of its hard work and commitment for the reduction of poverty and building resilient communities, particularly in urban settings of Nepal.

Anniversaries are a time of celebration, reflection and renewal. I am sure Lumanti has come a long way since its establishment in Nepal. It has been widely recognized the role of Lumanti for building a capacity of Urban poor and marginalised communities in accessing shelter, WASH facilities, microfinance, education and social empowerment of the poor urban dwellers. I have a same expectation and courage to say that Lumanti will build its future undertakings grounding on its past and will maintain the same spirit in a fair and transparent way in days to come.

Please accept my warmest congratulations as you celebrate this very special anniversary year and I wish all the best for Lumanti and its dedicated staffs for every success in the years ahead.

A handwritten signature in black ink, reading "Shree Bhakta Basnet".

Shree Bhakta Basnet
Project Manager, Urban Risk Management
Oxfam

A photograph showing two women in traditional Indian attire (yellow saris with red borders) working on a mud wall. The woman on the left is applying mud to the wall with her hands, while the woman on the right stands nearby. The background shows a corrugated metal roof and a wooden lattice structure. A semi-transparent text box is overlaid on the image.

LUMANTI is dedicated to ensure secured shelter for the urban poor, where shelter means not just a house but connotes a much broader holistic understanding of habitat.

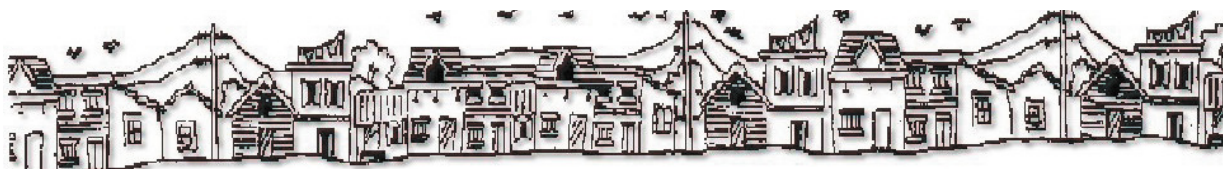
VISION

The urban poor are living in secured housing with enhanced socio-economic conditions and increased self dignity

विषय सूची

•Remembering spirits of movements:Learning from Nepal to Japan on Building Civil Society	Masako Tanaka	१
•Lumanti as I see It !	Umesh Malla	३
•Sustainable Cities for Sustainable Development	Kirtee Shah	७
•शुभकामना !!	गुजेश्वरी श्रेष्ठ	११
•रुपान्तरण हुँदैछन् वस्तीहरु	लक्ष्मण दर्नाल	१२
•लुमन्तिको सम्झना र अनुभव : नेपालदेखि जापानसम्म	गंगा डंगोल	१५
•वास्वविक गरिबको उत्थान लुमन्तिको अभियानमा देखे	बलराम श्रेष्ठ	१६
•मैले देखेको परिवर्तन	यशोधरा माझी	१८
•Joy in making people's dream come true: learning of a volunteer Architect	Sabina Shrestha	२१
•शहरी विकास र सुशासन	डिल्ली प्रसाई	२२
•लुमन्तिसंगको झण्डै दुई दशक लामो यात्राको कारण केलाउँदा	महेन्द्र शाक्य	२५
•Growing with Lumanti	Sama Vajra	२९
•Reflection on 2nd CAN Regional Meeting and Workshop	Amit Bajracharya	३१
•विकास कार्यकर्ताको भोला बोक्दै हिँड्दा ...	लक्ष्मी राई	३५
•वीरगंजदेखि कलैया हुँदै पोखरासम्म	यज्ञराज कार्की	३९
•लुमन्तिसंग फेरि काम गर्न पाइयोस्	माइला डंगोल	४३
•Women In Heritage Conservation: Thecho shows the way	Lumanti Joshi	४६
•लुमन्तिको आयामभित्र	उमेश रुपाखेती	५१
•फेरिएको पूर्वमुशहर वस्ती हेर्न उत्सुक छु	अनन्तराज बज्राचार्य	५३
•लुमन्तिसंग मेरो यात्रा: सशक्तिकरण मार्फत आत्मनिर्भरता	रोशनी जोशी	५७
•लुमन्तिलाई शुभकामना	विमला तामाङ	५८
•महिला सहभागिता: अनुभव तथा सिकाई	विन्दु श्रेष्ठ	५९
•Memoirs from Demolition in Vishnumati Link Road		६२
•लुमन्ति: यसको जीवन्तता र सफलताको कारक तत्व	प्रा. कपिल श्रेष्ठ	६७

LUMANTI

SUPPORT GROUP FOR SHELTER

CELEBRATING

Work on Housing the Poor

Masako Tanaka
Bunkyo Gakuin University
Tokyo, Japan

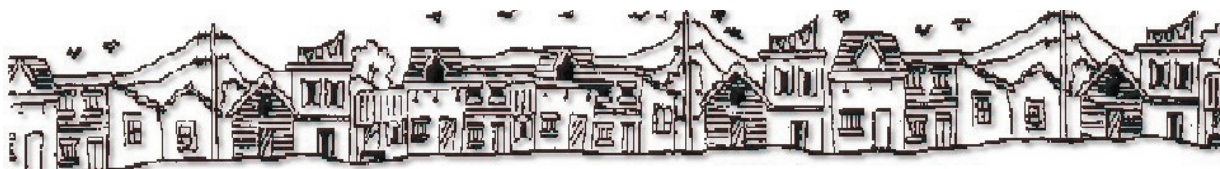
Remembering spirits of movements: Learning from Nepal to Japan on Building Civil Society

Eighteen years have passed since I visited Nepal for the first time and met the founders of Lumanti through Fr. Jorge Anzorena of SELAVIP in 1995. I joined Lumanti as a volunteer when it established a small office in Pulchowk in the following year. I visited almost all squatter settlements of Kathmandu during household surveys and eviction watch programs with the staffs and/or the board members of Lumanti in late 1990s. I could learn a lot about various aspects of lives of the squatters – their sorrows, struggles, and joys. It still constitutes a strong foundation of my identity as a field worker. They are precious firsthand experiences and assets for me to develop rapport with people at the grassroots level.

Today I am no longer a regular visitor to Lumanti but still feel connected to the citizen's movement in Nepal. During my recent visit to Nawalparasi in May 2013, I could meet an active leader of Nepal Mohila Ekata Samaj (NMES) in Kawasoti without any prior arrangements. I also met another leader of NMES who regularly participated in events organized by a campaign on violence against women in Kathmandu. Most of the members in NMES were ordinary and obedient women working for their own family members before they joined NMES. Probably, they had never used the word 'rights' until they were inspired by Lumanti.

Today, their activities are not limited in saving and credit programmes for income generation or housing issues. Some are dedicated to organize Non-Formal Education classes in their settlements, while others are busy with awareness raising on domestic violence in their neighbourhood. Members of NMES started learning their rights from housing and land issues but now keen to exercise other rights as well. NMES opened their doors to various human rights issues related to their lives. I am very happy to see such strong civil society movements have been established at the very grassroots level of Nepal today.

Coming back to my own country Japan in 2009, I started working as a volunteer of a local Non-Profit Organization (NPO) serving for 50 homeless people and more than 100 ex-homeless people in Ichikawa City of Chiba prefecture, an adjoining area to Tokyo. Majority of them are men above 60 years old who lost their ties with their own family members. They are not only roof-less, but truly homeless without any social bonds. With my colleague volunteer, I regularly visit three ex-homeless men living in small apartments once a month in order to prevent solitary death. The

local NPO facilitated them to get monthly allowances from public assistance funds of the municipal office. Now they can get medical support in addition to monetary support for living costs. Today, they are no longer homeless and getting nominal care from the NPO. Staffs of the NPO are working very hard in partnership with the local government. We, as volunteers, are doing our best. But I feel something missing in our activities of Japan.

Of course, the issues over housing rights in Japan and in Nepal are quite different each other in terms of people in needs, expected supports and contexts. However, still I think that we Japanese should learn the essence of human rights and civil society movements from Nepal. In the case of members of NMES, they were introduced to human rights movements from their housing rights but they never stopped there and kept moving ahead to address other human rights agenda related to their lives. It is a genuine movements led by the rights holders themselves and valuable contribution of Lumanti.

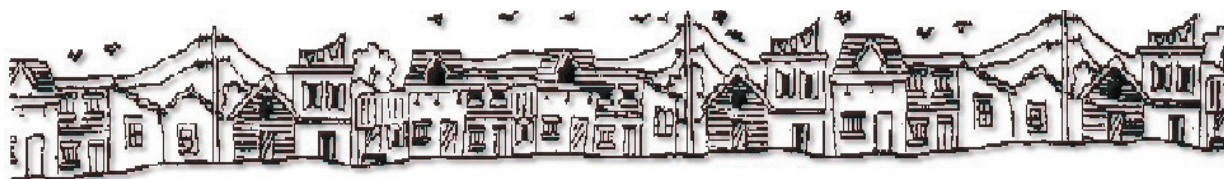
I hope the homeless people and ex-homeless people in Japan also develop their own human rights movements one day.

Masako Tanaka (2009) "From confrontation to collaboration: a decade in the work of the squatters' movement in Nepal", Environment and Urbanization, Vol. 21 (1), International Institute for Environment and Development (IIED)

My paper on the first decade of squatter movement in Nepal is available at <http://academia.edu/1569690>

Masako during one of the community visit in Kathmandu

Umesh B. Malla

Former President,
Regional and Urban Planners
Society of Nepal (RUPSON)
Former Director General,
Department of Housing and Urban
Development
Member, LUMANTI

Lumanti as I see it!

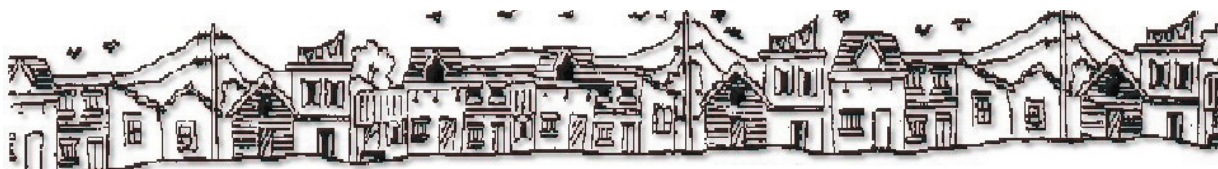
The Genesis

My participation in the first inception meeting of Lumanti at a house in Lalitpur in 1993 is still fresh in my memory. In a way, I have been following through its evolutionary development since that time, and it has made its mark today as a very mature organisation dedicated to the welfare and empowerment of urban poor in general, and particularly in the area of shelter for urban poor.

The organisation by its very name, Lumanti, conceived as a 'support group for shelter' is aptly dedicated to the memory of Late Ramesh Manandhar who had an inner urge and drive for working towards improving the shelter conditions of the urban poor, and he has also written a book related to the subject matter, still under my possession lying somewhere in my personal collection. I still remember having met Ramesh Manandhar around the month of August 1984 in San Francisco where both of us happened to be attending an international conference related to earthquake. I was then under internship at the City Planning Department within the City and County of San Francisco, as a last phase of my participation as a Hubert H. Humphrey Fellow in the SPURS program at MIT, Cambridge, USA from 1983 to 1984.

Ramesh's attire was typically one of our national poet Bhanubhakta in 'daura suruwal and patuka', and he was distinctly seen as a different personality in the international gathering. We did spend some time together roaming in the scenic streets of the city renowned for its unique urban character and romantic aura, and for its nice weather in America's western coast, quite different from my experience in another iconic city of Boston in the eastern coast. Those memories are still vivid in my mind, and it is hard to believe for those, who got associated with him at the various periods of their lives, that he is no longer with us owing to the tragic Thai plane crash in 1992.

This is what the genesis of Lumanti is all about, and the anniversary celebration of Lumanti reminds us about the urgent and incessant need for taking care of shelter and livelihood needs, particularly of those individuals and families displaced from their original places under the different and difficult circumstances. This publication, in my mind, aims to enliven this spirit. My main aim in contributing to this publication is to bring forth Lumanti's evolution as a vibrant organisation in the course of its journey since its inception from 1993 till today, and to highlight its contribution to finding appropriate solutions to the shelter problems of urban poor, particularly of those living

in the slums and squatter settlements in the Kathmandu Valley and the other growing urban centres in the country. It needs stating here that the above terms 'squatters' and squatter settlements are no longer being used by the UN organisations and the other international bodies, and are being referred to as the 'informal settlements' implying that the informal occupation of land, either public or private, by those settlers who, as a result, is seen suffering from insecure land tenure.

Lumanti's Evolutionary Development as a Vibrant Organisation

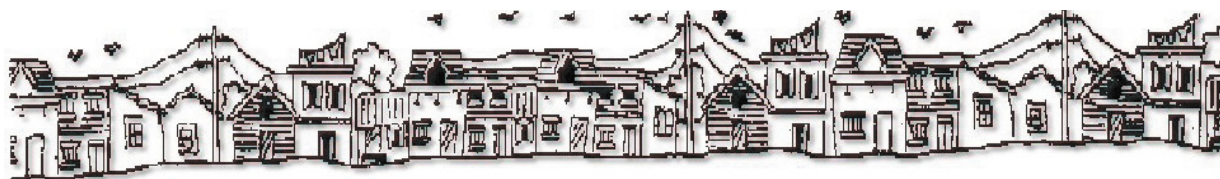
In the year 1993, Lumanti emerged as a different sort of NGO, one among the thousands of CBOs and NGOs already in existence in the country, dedicated solely to improving the living conditions of urban poor through improved shelter and provision of the basic services 'with increased self-dignity'. It was also a tumultuous period in the country's history marked by the restoration of the multi-party democracy following the demise of three decades of Panchayat polity. People were imbued with high hopes, and the incumbent government, which was under heavy pressure to deliver to meet the people's aspirations, came up with the Eight National Plan (1991-96). For the first time in Nepal's history of planning and development, a special study was initiated in the year 1991 to formulate national shelter policy under the aegis of the then Ministry of Housing and Physical Planning under the UN assistance with the technical support of UN Habitat.

However, the Seventh Plan (1986-1991) deserves appreciation for recognition of shelter as one of the basic needs under its 'Basic Needs' Program. Otherwise, very low priority was given to housing sector by the earlier national plans prior to the 7th Plan based on the perception of housing as an unproductive sector. Nepal has made a considerable stride in the housing sector since the formulation of National Shelter Policy in 1996. The Policy document not only did contribute to Nepal's National Plan of Action for Habitat II, but also provided a valuable basis for shelter related programs to be initiated from the government, private and civil societies/NGO sectors including Lumanti. Hence, Lumanti's creation could be looked in the above political economy context of the nation.

I would personally like to recollect Lumanti's contribution to Nepal's Habitat II preparatory process as a coordinator of National NGO forum, its contribution to the preparation of Nepal's NGO national paper and its active participation in Istanbul Habitat II Conference in 1996, as well as in Istanbul +5 Conference, five years later in New York in 2001. I was then working as the member-secretary and the focal point for Nepal's National Preparatory Committee for the Habitat II. Since then, It appears, Lumanti did never looked back, and forged numerous relation-

A View of Kirtipur Housing Project

ships and alliances with the national and international organisations to realise its vision and stated objectives. At the national level, it has been able to pursue its proactive advocacy role for securing housing rights for poor communities through its alliance with two national level squatters' federations – Nepal Basobas Basti Samrakchan Samaj (NBBSS) and Nepal Mahila Ekta Samaj – NMES (women's federation). Lumanti also seems to have achieved a fair amount of success in the area of economic empowerment for poor urban communities through helping to establish around 1000 savings and credit groups with more than 22000 women members.

At the international level, it seems to have a substantial measure of success for securing financial resources and technical support through its collaboration with the international bodies like UNESCAP, UN-Habitat, Asian coalition for Housing Rights, Homeless International etc. for undertaking shelter and other poverty related programs. Its participation in the World Urban Forums – as a follow-up of Habitat Agenda 1996 – has, no doubt, helped ensured its international presence and identity in the area of urban poverty reduction.

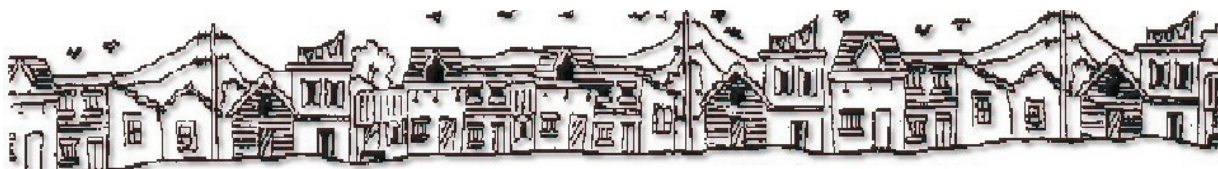
I would also like to complement Lumanti for creating a robust organisation in terms of human and material resources, and for establishing Urban Resources Centre (URC) functioning as an effective documentation and publication unit. Among its other numerous programs, the program for 'the Improvement of the Housing and Living Conditions of the Urban Poor' launched in partnership with the municipalities deserve special mention, and the program has occupied an important place in the periodic plans of the municipalities with which I have been closely associated in the study process in the past.

I particularly tend to consider the year 2005 as the momentous period in the organisational life of Lumanti, when Kirtipur housing project was completed and inaugurated amidst 'great joy and excitement'. In all 44 housing units were built to house the evicted squatter families from Vishnumati Link Road in Kathmandu. I would like to consider those 2 storied shelter units as a beginning of Lumanti's 'dream home' projects that is to come up in the following years to meet the housing aspirations of the urban poor in many growing urban centres of the country. Some of the glimpses of those housing projects are presented below.

Concluding Remarks

A recent newspaper column (THT, March 22, 2013) has stated that one in six Indian city dwellers live in slums with unsanitary conditions "that are unfit for human habitation". More than 40 % households in Mumbai, India's finan-

Sahyani Informal Settlement after upgrading in Bharatpur Municipality

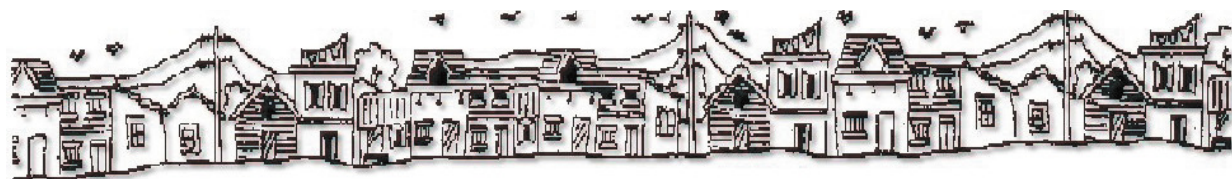
cial capital and largest city with 19 million people, are located in shanty towns. The Oscar- winning film “Slumdog Millionaire” and last year's best selling book “Behind the Beautiful Forevers” have successfully portrayed the life in Mumbai's slums.

The scale and magnitude of the problems in Nepal's cities has not reached that scale yet. A recent study commissioned by UN Habitat Nepal in 2013 has indicated that there could be around 400000 informal settlers in the urban areas of Nepal, and 700000 urban population under poverty level. Lumanti's survey report of the year 2011 covering 17 growing urban centers has also indicated the presence of 31 households in 366 urban poor communities. A 2010 study of GTZ & Lumanti also has indicated a presence of 51 informal settlements (ISs) in the urban areas of Kathmandu Valley consisting of 3500 households and 17000 population with a total of 71 ISs covering both the urban and rural areas of the valley. The above trends suggest a need for the concerted efforts by the government of Nepal towards finding appropriate shelter solutions for urban poor with the involvement of the NGOs and civil societies like Lumanti.

After tracing Lumanti's evolutionary growth and development, I tend to come to the conclusion that the organisational development is an unique amalgamation of vision and mission, leadership, dedicated efforts and enthusiasm, and, last but not the least, conducive politico-economic space within the organisation has to work. Lumanti has all of those except the last one, because the country is still in the stage of political turmoil and transition. Even though, despite the numerous hurdles, Lumanti has been able to achieve a considerable amount of success in its endeavours. The effective leadership of Ms. Lajana Manandhar; dedicative, hard and sincere works of her team members; and sound policy guidance provided by the Board under the chairmanship of Mr. Prafulla Man Singh with lots of international experience deserve appreciation.

Moments of Kirtipur Housing Inauguration

Kirtee Shah

Hon. Director, Ahmedabad Study Action Group (ASAG)
President, India Habitat Forum (INHAF)
Member, Asian Coalition for Housing Rights (ACHR)
Chairman, KSA Design Planning Services Pvt. Ltd (KSADPS)

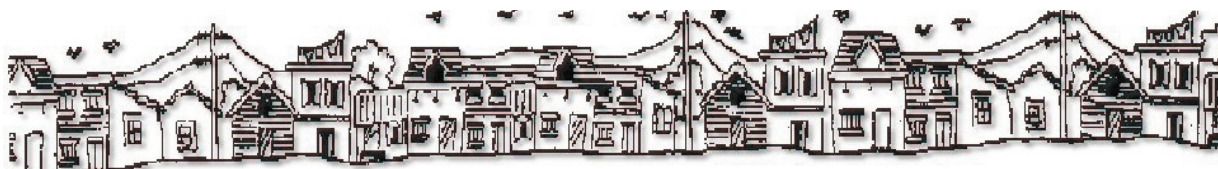
Sustainable Cities for Sustainable Development

Historically cities are product of many forces and influences. Whereas the industrialization that triggered urbanization in Western Europe and North America in the 19th and early 20th century is still casting influence on urbanization processes in the developing world, there is little doubt now that the most dominant influence shaping current urbanization trends and modern city development are the forces of economic globalization and development model accompanying it. Integration of global economy, characterized by increase in trade in goods and services, increase in investment by transnational corporations, and an explosion in financial and exchange rate transactions, while expanding choices by creating more goods and services for consumption, is affecting fundamentally, the conditions of production and employment.

Liberalization of national economies, their global integration, privatization, structural adjustment, corporatization of business, and free rein to the market forces, while spurring economic growth, promoting technological transformation and ensuring high level of prosperity and affluence to a select few are also observed to deepen poverty, widen inequality, causing exclusion and marginalization, promoting wasteful consumerism, undermining national sovereignty, weakening state authority, destroying environment, depleting natural resources, tilting investment balance in favor of cities and within them to big cities, causing cultural alienation and seriously damaging people's capacity to find solutions rooted in their culture, social norms, value system and traditional wisdom. How well does the developing world cope with these forces and factors will largely determine how humane, live-able and just its cities are.

1.0. Cities, we know, are engines of economic growth. It is clear now that they not only produce growth, they are also produced by growth. The quality of growth (not only quantity), the means by which we achieve growth (whether in ecological harmony or in a polluting manner), the nature of growth (whether exploitative or just, whether creative or destructive), the texture of growth (whether equity-ous or imbalanced) and substance of growth (whether leading to contentment, durable happiness and peace or greed, strife and violence) determine, to a great degree, the nature and quality of our cities.

2.0. Sustainability, in my view, is one of the most significant gifts of the 20th century to human kind in search of peace and well being. The World Commission on Environment and Development defined sustainable development as "development that meets the needs of the present without compromising the ability of the future generations to meet their own needs", and its successful pursuit on four interdependent principles related to meeting human needs,

maintaining ecological integrity, attaining social self sufficiency and establishing social equity. Herbert Girardet while suggesting interdependence between sustainable development and sustainable cities quotes some revealing statistics. “Cities occupy just 2 percent of the world’s land surface yet they use three quarters of the world’s resources and discharge a similar percentage of waste. These figures imply that there is no chance of achieving global sustainable development without greater urban sustainability”.

3.0. This conclusion linking global sustainability to urban sustainability is further corroborated by the concept of “urban foot print”, the spatial impact of cities, defined by the Canadian economist William Rees as “an area of land required to supply a city with food and timber, and the vegetation cover needed to absorb its discharge of carbon dioxide”. Greater London has a footprint 125 times larger than its own area. With only 12 percent of Britain’s population, it requires an area equivalent to the country’s entire productive land. Other northern cities have similarly vast spatial impacts.

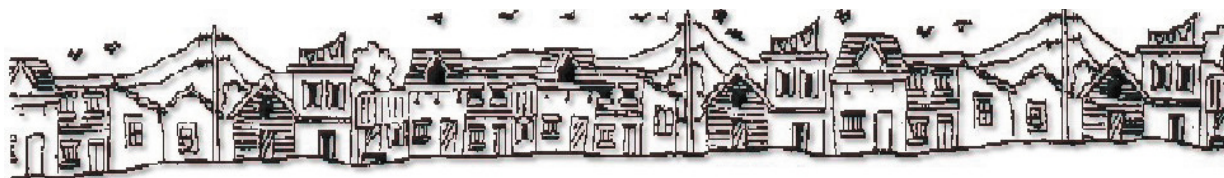
4.0. If this is the picture of urban consumption of resources and production of waste, the picture on other dimensions of sustainability i.e. on social self sufficiency and social equity, is no better. The Kauntan Declaration, “our cities, our homes” (AP 2000, UNDP) says, “The world’s cities have historically been centres of great human enterprise, culture, learning and innovation. For many, they have offered places of opportunity and refuge. They have also had their dark and painful sides: sides that have become increasingly visible, even dominant in these closing years of the twentieth century.

An explosion of poverty is juxtaposed with a dehumanizing implosion of deepening alienation, anger and social breakdown that manifests itself in urban violence; a loss of compassion for the weak; and a disregard of the environmental and human consequences of economic activity. For the marginalized and excluded, the law has lost its legitimacy, because in their experience it serves only to protect the privileged. We see more of our cities becoming the battlefields of the twenty first century on which class is pitted against class, race against race, religion against religion, and individual against individual in a competitive battle that depletes our resources and diminishes our sense of humanity. Those with wealth detach themselves from responsibility for the vulnerable human victims of these battles, withdrawing behind the physical walls of affluent suburban enclaves protected by private security guards and behind the legal walls of corporate charters protected by legions of corporate lawyers”.

Can this change? How?

Aerial view of Dharavi Slum in Mumbai

5.0 . Mr. Wally N Dow, the Secretary General of Habitat II, once commented, “Urbanization holds out both, the bright promise of an unequalled future and the grave threat of unparalleled disaster, and which it will be depends on what we do today. Unless a revolution in urban problem solving takes place, the future is indeed bleak”. The revolution in urban problem solving which should deliver Economically Productive, Socially Just, Culturally Vibrant, Environmentally Sustainable and Politically Participatory cities, would require a new mindset, a fresh approach, and a major paradigm shift in development. I see it as a seven part change that includes:

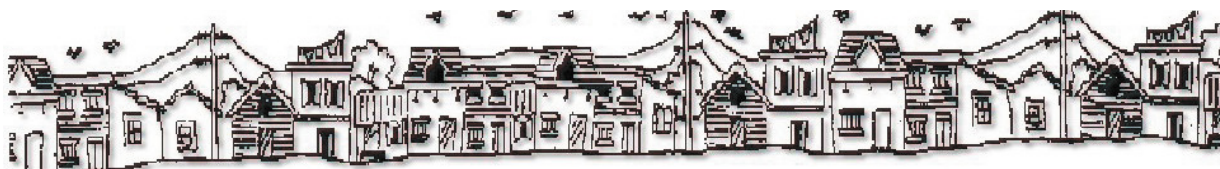
- Rethinking development model
- Questioning inevitability of dehumanizing urbanization
- Deepening sustainability concerns
- Recognizing role and value of Culture
- Ensuring good governance
- Revitalizing rural sector, and
- Restructuring and repositioning institutions

6.0. Let me briefly suggest some relatively easy and eminently do-able things, which would pave way to eventual urban sustainability.

a). Make an honest effort to limit the city size. A lot is said on economy of scale, also that the size does not matter. One also has not to subscribe to small is beautiful. But it must be remembered that the sizes we are confronted with and the complexities they bring with them, real control and effective management is difficult, especially in developing countries where systems, technologies and mechanisms tend to fumble and complex political processes weigh heavily in decision making.

b). Save and conserve water: The wastage is so pervasive and heavy that reducing water consumption by half is not really difficult. Half of the required savings could be brought about by lifestyle changes (no big sacrifices are called for, minor adjustments only) and the other half by technology modification (5 gallon flush is a criminal waste). Rainwater harvesting should become a house-hold affair cutting across class and status lines.

c). The water borne sewage system is absurd in its logic. It uses good water to carry sewage to long distances and then uses electricity to treat and pump it. It is a 19th century idea and technology. 21st century deserves better, especially as water scarcity is looming large on many a developing world cities.

d). Find alternative to fossil fuel and change automobile technology. Private automobile is a curse on cities and their people. They pollute. Cause congestion. Demand disproportionate share of land use. Take away city from the people.

e). Reduce compulsion to migrate. Pay attention to rural sector. Generate employment, provide services (health, education) in villages, promote agro-based industrialization, develop infrastructure. Emphasize rural development. This is especially true for Asia, where 70% of people are still in the villages.

f). Reduce poverty in a time-bound manner. Create new jobs. Recognize role and contribution of the urban informal sector. Facilitate and support poor's enterprises.

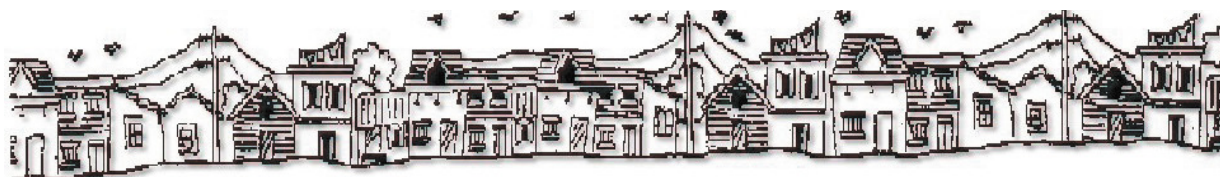
g). Improve governance. Manage resources prudently.

h). Develop time-bound strategy for switching over to renewable energy sources. Solar energy is a technically feasible, economically viable and sustainable option in Asia.

Conclusion

Are changes outlined here do-able? Am I realistic? Is questioning inevitability of urbanization, proposing an alternative development model, suggesting international debt abolition as a starting point of poverty alleviation, presenting Gandhi and Schumaker as possible role models and torch bearers of new urban revolution madness, an utopia? Even if it is, one would like to see it in the Newtonian logic which led to asking a crazy question-- why did the apple come down, not go up?--which formed the basis of modern science and foundation of new technology.

To ensure better cities, we need a utopia. Not many believe in it. But then they did not believe that perestroika and glasnost can blossom in the Soviet Union or that the Berlin wall can collapse. We need not despair. Unexpected does happen. And when in doubt we may remember Einstein who observed: "We cannot solve the problems we have created with the same thinking that created them".

शुभकामना !!

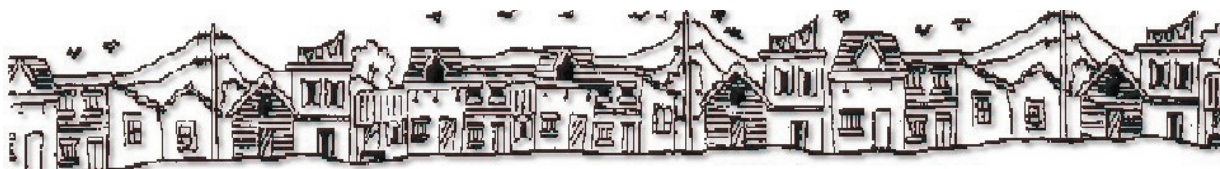
सन् १९९४, पाटन संरक्षण तथा विकास कार्यक्रम/जी.टी.जेड. मा काम गर्दाको समय थियो । सहकर्मी सुष्मा बज्राचार्यको अनुरोधमा म लुमन्तिको एउटा बैठकमा पुगें जहाँ मेरो भेट प्रफुल्ल मान सिंह प्रधान, मदन मानन्धर, सावित्री श्रेष्ठ र लजना मानन्धर संग भयो । मेरो उहाँहरुसँगका पहिलो भेट, केही उत्सुक थिएँ त केही अष्टयारो महसुस भैरहेको थियो । प्रफुल्ल दाइ बाहेक अरु सबै मेरा लागि अपरिचित अनुहार नै थिए ।

साधारण परिचयपछि कुराकानीको क्रममा सहकर्मी सुष्माले मेरो नाम लुमन्तिको नयाँ सदस्यको रूपमा प्रस्ताव गर्नु भयो र उपस्थित सबैले स्वकृति पनि प्रदान गर्नु भयो । यस भन्दा अगाडि सन् १९९२ तिर शहरी गरिवहरुको लागि समाज (Society of Urban Poor, SOUP) नाम राखेर मेरै अध्यक्षतामा हामीले एउटा सामाजिक संस्था दर्ता गरी केही कामहरु अगाडि नबढाएको होइन तर नयाँ संस्था अनि नयाँ साथीहरूसँग काम गर्ने अवसर, मेरो लागि खुशीकै विषय थियो । लुमन्तिमा आवद्ध भइसकेपछि यहाका साथीहरूसँगको बौद्धिक एवं नीतिगत अनुभव आदान प्रदानले मैले गरिरहेको काममा थप सहयोग मिलेको महसुस गरेको छु ।

काठमाण्डौ उपत्यका भित्र सुकुम्बासी बस्तीको अध्ययनबाट थालिएको लुमन्तिको काम आज विस्तार भएर नेपालका थुप्रै शहरहरुसम्म फैलिसकेको छ । लुमन्तिले शहरी गरिव समुदायभित्र आवास व्यवस्थापन लगायत समुदाय सशक्तिकरणमा पुऱ्याउँदै आएको अतुलनीय योगदान सधैं प्रशंसनीय नै छ । यस्ता कामहरुलाई समय सापेक्ष परिमार्जन गर्दै निरन्तरता दिने काममा लुमन्तिका सम्पूर्ण सदस्य तथा कर्मचारीहरुको अथक प्रयास र लगाव साथै लुमन्तिका कार्यकारी निर्देशक लजना मानन्धरको संस्थाप्रतिको समर्पण भाव नै प्रमुख कारकको रूपमा रहेको मैले पाएकी छु जसको सधैं म कदर गर्दछु ।

लुमन्ति संस्थाको सदस्य हुनु मेरो लागि एउटा गौरवको विषय हो । लुमन्तिले यो २० वर्षमा शहरी गरिवका पक्षमा पैरवी एवं वकालत गर्दै उल्लेखनीय सफलताहरु हासिल गरेको छ । अबै धेरै मुद्दाहरुमा पैरवी एवं वकालतको खाँचो रहेको छ । लुमन्तिको काम प्रति मेरो ऐक्यबद्धता जनाउँदै स्थापना कालको २० औं वार्षिकोत्सवको अवसरमा लुमन्तिले अबै यस क्षेत्रमा निःस्वार्थ भावले काम गर्न सकोस्, पीडित वर्गको उत्थानमा अरु बढी सक्रिय भई लाग्न सकोस् भन्ने कामनाका साथ लुमन्तिसँग प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष रूपमा सरोकार राख्ने सबैमा श्रद्धायुक्त शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

गुजेश्वरी श्रेष्ठ
सदस्य, लुमन्ति

रूपान्तरण हुँदैछन् वस्तीहरु

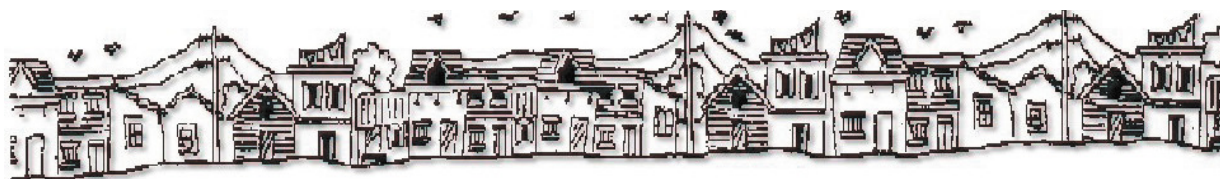
वर्षौंदेखि घरको टिन फेर्न नपाएर पानी चुहिने टिनमै रात बिताउँदै आएका लेखनाथ नगरपालिका-१३ गढीकी मनकुमारी सुनार अब मस्तसंग निदाउन सकिन्छन् । “पानी चुहेर सुत्न सकिने अवस्था थिएन, अहिले टिन फेर्न पाईयो धेरै धन्यवाद छ सरहरुलाई !” लेखनाथ नगरपालिका र कामना विकास बैंकको सहकार्यमा लुमन्तिले Community Led Infrastructure Finance Facility (CLIFF) परियोजना अन्तर्गत न्यून आय भएका परिवारका लागि आवास निर्माण कार्यक्रम सञ्चालन गरेपछि सुनारको टिन फेर्ने धोको पुरा भएको रहेछ । आवास कार्यक्रम अन्तर्गत जग्गा भएका तर घर बनाउन नसकिरहेका न्यून आय भएका (शहरी गरिव) लाई लक्षित गरी लुमन्तिले २ लाख रुपैया कृण उपलब्ध गराएपछि सुनारको घरको टिन फेरिएको हो । लुमन्तिले ८ प्रतिशत व्याजदरमा सात वर्षभित्र तिरिसक्ने गरी महिनाको ३३ सय किस्तामा ऋण उपलब्ध गराएपछि सुनार जस्ता हजारौं न्यून आय भएका व्यक्तिको घर बनाउने सपना पुरा भएको छ ।

आवास कार्यक्रमको स्थलगत अध्ययनका लागि गएको टोलीलाई धन्यवाद दिँदै मनकुमारी सुनारले टिन फेरेर घरको प्लाष्टर समेत गरेको बताईन् । उनले भनिन् “धेरै सस्तो व्याज छ, तिर्न पनि धेरै सजिलो, हामी जस्ता गरिवलाई त धेरै सजिलो भएको छ हजुर..” । यसैसाथ अर्को अनुरोध पनि थप्न भ्याइन् सुनारले “अझ ऋण थपिदिए घरको कोठा थप्ने थिएँ” । परिवारको संख्या बढ्दै गएकाले उनलाई कोठा थप्नुपर्ने अवस्था रहेछ ।

त्यस्तै, लेखनाथ-१३ लामेआहालकी लक्ष्मी गुरुङ्गको समस्या पनि उस्तै रहेछ । हुन त सानो परिवार सहित चिट्क पारेको सानो घर बनाएर बस्ने रहर कसलाई हुँदैन र ? यस्तो रहर कतिको पुरा हुन्छ कतिको नहुन पनि सक्छ । तर लक्ष्मी गुरुङ्गको रहर भने पुरा भएको छ । उनको रहर पनि लुमन्तिले संचालन गरेको आवास कार्यक्रमले पुरा गरिदिएको हो । सुनारले जस्तै गुरुङ्गले पनि सात वर्षमा तिरिसक्ने गरी ८ प्रतिशत व्याजमा २ लाख रुपैया ऋण पाएपछि उनलाई पनि घर बनाउने आँट आएको रहेछ । लक्ष्मी गुरुङ्ग भन्छिन् “पहिला त विश्वासै लागेको थिएन सर.., आखिर साच्चै रैछ । म घर बनाउने सोचमा थें तर पैसा थिएन, लुमन्तिले २ लाख दिएपछि मलाई त घर बनाउन आँट आइहाल्यो अनि काम सुरु गरिहालें” । उनले भनिन् “घर बनाउँदै जाँदा नपुगेको पैसा आफन्तहरुले पनि सहयोग गरे धेरै सजिलो भयो” । अहिले उनको चार कोठाको पक्की घर तयार भइसकेको छ । साथमा शौचालय पनि । सस्तो व्याज अनि एकैचोटी तिर्न नपर्ने भएकाले धेरै सजिलो भएको उनको भनाई छ । अहिले गुरुङ्गले महिनाको ३१ सय रुपैया बैंकलाई किस्ता तिरिरहेकी छिन् ।

लक्ष्मण दर्नाल
पत्रकार

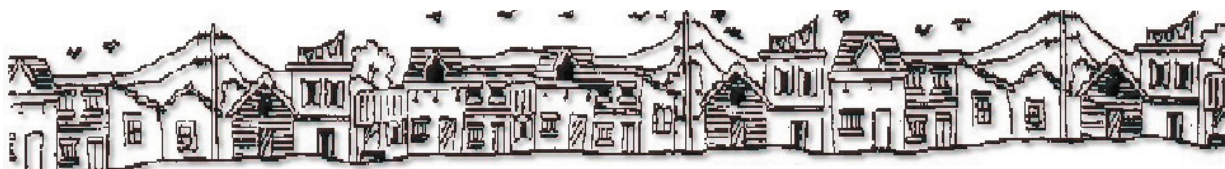
त्यसो त पोखरा उपमहानगरपालिका, लेखनाथ नगरपालिका, तानसेन नगरपालिका, कोहलपुर लगायतका क्षेत्रमा लुमन्तिले संचालन गरिरहेको आवास कार्यक्रमबाट हजारौं परिवारहरु लाभान्वित भएका छन् । आवास कार्यक्रम मात्र होईन नयाँ वस्तीहरुनै निर्माण भइरहेका छन् । पोखरा उपमहानगरपालिका-११ चाउथेमा CLIFF परियोजना अन्तर्गत न्यून आय भएका परिवारका लागि आवास निर्माण कार्यक्रम अर्न्तगत पहिलो चरणमा ७५ वटा घर निर्माण गरी नयाँ वस्ती बसाउने काम भइरहेको छ । चाउथेमा १४ रोपनी जग्गामा ७५ वटा घर निर्माण भइरहेका छन् । व्यक्तिले जग्गा किनेपछि सोही जग्गामा घर निर्माणका लागि ४ लाख रुपैया ऋण प्रदान गरिएको हो । उक्त वस्ती बसाउने काम पोखरा उपमहानगरपालिका, लुमन्ति र लक्ष्मी बैंकको सहकार्यमा भइरहेको छ । उक्त ४ लाख पनि ८ प्रतिशत व्याजदरमा ७ वर्षमा तिरिसक्ने व्यवस्था छ ।

समावेशी टोल नामाकरण गरिएको चाउथेको उक्त वस्तीमा पोखरा उपमहानगरपालिकाले ढल, खानेपानी, बिजुली लगायतका सेवाहरु कानून बमोजिम छिटो छरितो उपलब्ध गराउने भएको छ । नक्सा पासका लागि पनि केही छुटका साथ सरलता अपनाइएको प्रमुख कार्यकारी अधिकृत भलकराम अधिकारीले बताउनुभयो । वस्तीमा बचत समुह गठन गरिनुका साथै सार्वजनिक भवन समेत निर्माण गरिएको छ । यस्तो सरल सुविधाहरु पाइएकाले चाउथेमा आफुले घर बनाउन सकेको लोकप्रसाद बन्जाडेले बताउनुभयो । सस्तो जग्गा अनि सहुलियतमा ऋण पाएपछि स्थानीयहरुमा आँट नआउने कुरै भएन् । उक्त कार्यक्रम अनुसार चाँउथेमा प्रति परिवारले लगभग ४ लाखमा साढे २ आना जग्गा खरिद गरेका छन् । तर सोही स्थानको सेरोफेरोमा हातको १ लाखमा विक्री हुँदै आएको छ । यसरी हिसाव लगाउँदा आनाको ८ देखि १० लाखसम्म पर्ने देखिन्छ । तर ठुलो समुहमा एकैचोटी जग्गा खरिद गर्दा सस्तो पर्न गएको लुमन्तिका सिनियर एड्भोकेसी अफिसर भुषण सागर श्रेष्ठले बताउनुभयो ।

लुमन्तिले चाउथे १४ सुन्दरवस्तीमा पनि दोश्रो चरणको आवास कार्यक्रम अन्तर्गत १५ रोपनी जग्गा खरिद गरेर ६३ वटा घर निर्माणको लागि काम अगाडी बढाएको छ । यसमा पनि सोही मापदण्ड अनुसार काम सम्पन्न हुने लुमन्तिको भनाइ छ । आधा घडेरी विक्री भइसकेका छन् ।

पोखरा उपमहानगरपालिकासंगसँगै लेखनाथ नगरपालिकामा पनि लुमन्तिको आवास कार्यक्रम संचालन भइरहेको छ । यस्ता अभियानले व्यक्तिले घर बनाउने मात्र होईन सामाजिक विकास पनि हुने लेखनाथ नगरपालिकाका सामाजिक विकास महाशाखाका प्रमुख रविन्द्र अधिकारीको दावी छ । यस अभियानले समाजमा सिंगो नमुना वस्ती निर्माण भइरहेको मात्र छैनकी समुहमा काम गर्ने, सामुहिक नेतृत्वको विकास, बचत गर्ने परम्परा, आयआर्जनको वृद्धि लगायतका कामहरु एकैसाथ हुने अधिकारकारीको भनाइ छ । हुनपनि लेखनाथका वस्तीहरुमा सीपमुलक तालिमहरु दिएर व्यक्तिलाई आत्मनिर्भर बनाउने कार्यक्रमहरु पनि भइरहेका छन् ।

मनकुमारी सुनार, लेखनाथ नगरपालिका
१३, गढी स्थित घरमा

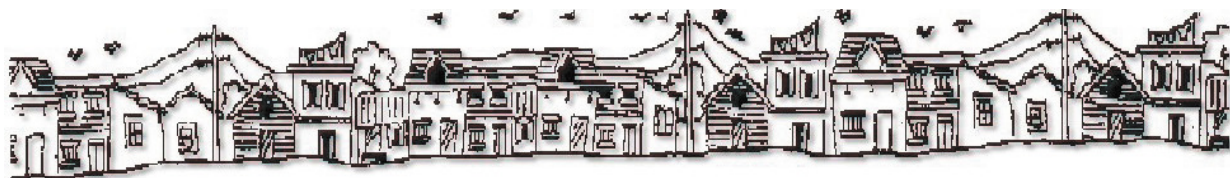

रविन्द्र अधिकारीले भनेजस्तै वास्तवमा यस्ता अभियानले समाजको चौतर्फी विकास गर्ने छ। शहरमा १०/१५ वर्ष सामान्य जागिर गरेर बसेका न्यून आए भएका वर्गहरूका लागि यो अभियान वरदान सावित भएको छ। यस अभियानले व्यक्ति र परिवारको मात्र आर्थिक उन्नति गर्ने छैन पुरानो सामाजिक संरचनाबाट समाजलाई माथि उठाउने काम गरेको छ। सभ्य समाज निर्माणको आधारहरू यस अभियानमा छन्। अभियानको उद्देश्यपनि आर्थिक उन्नति मात्र नभई सभ्य तथा विभेद रहित समाजको निर्माण रहेको लुमन्तिका कार्यक्रम व्यवस्थापक समा बज्रको भनाई छ। न्यून आय भएका, राज्य संरचनामा पहुँच नभएका गरिवहरू यस अभियानका लक्षित समुह हुनु नै सुन्दर पक्ष हो। त्यसभित्र पनि समाजका दलित, महिला, जनजाति र गरिव वर्गहरू लाभान्वित भएका छन् यस अभियानमा। ज्याला मजदुरी गर्दै आएका वर्गलाई समेटिएको छ। यस अर्थमा पनि समाजमा रहेको जातीय, लैंगिक लगायतका विभेद अन्त्य गरी समावेशी विभेद रहित समाज निर्माणका लागि यो अभियान कोशेढुङ्गा सावित हुनेछ। यी नयाँ वस्तीहरूमा ब्राह्मण, क्षेत्री, जनजाति, दलित, सबैको सहभागिता छ। यस अर्थमा पनि यो नमुना वस्ती हो।

लुमन्तिको यो अभियानले एकातिर सभ्य समाजको निर्माण हुनेछ भने अर्कोतिर आत्मनिर्भर विभेद रहित समाजको निर्माण हुनेमा शंका छैन। यसले आर्थिक अभावलाई हटाउँदै लैजानेछ र भूमिहिन सुकुम्बासी समस्यालाई सम्बोधन गर्दै जाने पनि निश्चित छ। अर्कोतर्फ पैसा तिरेर पनि विना सुविधा र असुरक्षामा कोठाभाडामा बस्नेहरूको समस्यालाई पनि व्यवस्थित गर्न महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेको छ।

लक्ष्मी गुरुङ्ग, लेखनाथ नगरपालिका १३,
लामेअहाल स्थित घरमा

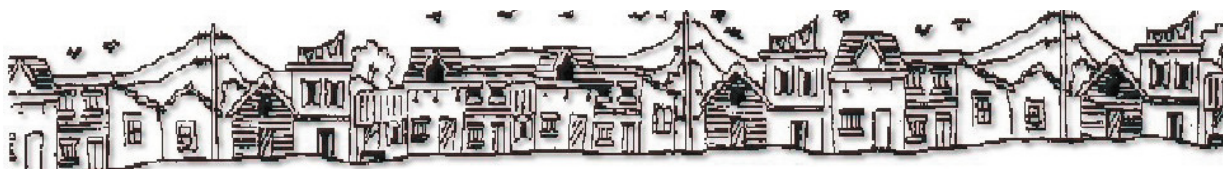

लुमन्तिको सम्झना र अनुभव : नेपालदेखि जापानसम्म

सन् १९९३ मा पाटन संरक्षण तथा विकास कार्यक्रम (PCDP/UDLE) मा स्वयंसेवीको रुपमा काम गर्दै थिएँ। प्रफुल्ल मान सिंह प्रधानज्यू मार्फत लुमन्ति संस्थासंग आवद्ध हुने मौका जुन्यो। उपेन्द्र शाक्यसंग मिलेर लुमन्तिले गरेको काठमाडौँ उपत्यका भित्रका शहरी गरिव वस्तीहरूको सर्वेक्षण गर्ने कामबाट मेरो लुमन्तिसंगको यात्रा सुरु भयो। सन् १९९६को अन्तदेखि भने लुमन्तिको एक कर्मचारीका रुपमा काम गर्दै काठमाडौँ लगायत उपत्यका बाहिरका जिल्लाहरूमा शहरी गरिव र सुकुम्बासी वस्तीहरूको पहिचान तथा अध्ययन गर्ने काम सुरु भयो। सुरुका दिनहरूमा अधिकांश समुदायवासीहरू आफ्नो समस्या लुकाउने र यो त कर्ममा लेखेको भोग हो भन्दै जीवन बिताइरहेको हामीले पायौँ। अशिक्षा र चेतना अभावका कारण उनीहरू एउटा लाचार जीवन बाँचिरहेका थिए। पछि, विस्तारै समस्या पहिचान गर्ने क्रममा अधिकारमुखी कार्यक्रम गर्दै चेतना जगाउँदै जाँदा उनीहरूको सोचमा परिवर्तन देखियो। आफुले भोगिरहेको जीवनलाई कर्ममा लेखेको भोग मानिरहेका उनीहरूले यो त अशिक्षा, सीप, अवसर र चेतानको अभाव र सूचना तथा संचारमा पहुँच नहुनुले भएको हो भन्ने कुरा महसुस गर्न थाले। लुमन्तिले शहरी गरिव वस्ती भित्र संचालन गरेको एकिकृत कार्यक्रम अन्तर्गत हरेक वस्तीमा वचत तथा ऋण कार्यक्रम, शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी लगायत शिपमुलक तालिम, लैंगिक समानताका लागि चेतनामलक कार्यक्रमहरू संचालन गरिएको थियो। यसका साथै वस्ती भित्र संगठन विस्तार देखि लिएर आवास तथा अधिकारमुखी कार्यक्रम, बाल हक र नेतृत्व विकास कार्यक्रम तथा भौतिक सुधार कार्यक्रमहरू पनि संचालन गरिएका थिए। वस्ती भित्रको समस्या, त्यहाँका मानिसहरूले भोगिरहेको दुःख तथा उनीहरूले जीवन बाँच्नका लागि गरिरहेका संघर्षहरूलाई प्रत्यक्ष रुपमा अनुभव गर्दै जाने क्रममा मैले आफूलाई एक स्वतन्त्र रुपमा लैंगिक समानताका लागि संघर्षशील महिलाको रुपमा पाएको छु। अहिले समुदायहरू संगठित भएका छन्, सञ्जाल बिस्तार गरी आफ्ना अधिकारका लागि आवाज उठाउँदै राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा पनि पैरवी गरिरहेको सुन्दा अत्यन्तै खुशी लागेको छ।

सन् २००४ देखि एक गृहिणीका रुपमा जापानमा बस्दै आएको छु। जापान स्थित ACHR-Japan, जापान-नेपाल अन्तर्राष्ट्रिय महिला सोसाइटी, इन्टरनेशनल फोरम जापान लगायत अन्य केही संस्थाहरू मार्फत आयोजना गरिने कार्यक्रमहरूमा सकृया रुपमा सहभागी भई जापानमा आएर अनेक कारण दुःख पाएका नेपालीहरूको उत्थान गर्ने काम गरिरहेकी छु। लुमन्तिमा काम गरि बटुलेका अनुभव र त्यहाँ काम गर्दा पाएको आत्मविश्वासबाट नै आज मेरो मार्गनिर्देश गरिरहेको जस्तो लाग्छ। मेरो जीवनको यो परिवर्तन, मेरो क्षमतामा भएको विकास र मैले पाएको यो पहिचानका लागि लुमन्ति लगायत समुदायका प्रत्येक सदस्यहरूको देन आज सम्झन चाहन्छु। लुमन्तिको २० औँ वार्षिकोत्सवको अवसरमा सबैलाई हार्दिक शुभकामना तथा बधाई दिन चाहन्छु। म यहाँ रहेर पनि तपाईंहरूको अधिकारमुखी आन्दोलन र संघर्षको यात्रामा साथ रहने छु।

गंगा डंगोल (कुरिहारा) हाल जापान
समाजशास्त्री

वास्तविक गरिबको उत्थान लुमन्तिको अभियानमा देखें

सन् १९९७ तिरको कुरा हो । मैले कानुन व्यवसाय सुरु गरेको लगभग ४ वर्ष पुगेको थियो । अचानक स्कूल पढ्दाको साथी सोबिना लामासंग भेट भयो । उनी लुमन्ति आवासको लागि सहयोग समूह नामक संस्थासंग आवद्ध हुनु हुँदो रहेछ । लुमन्ति शहरी गरिब तथा सुकुम्बासी समुदायको आवासको अधिकार, उनीहरूको उत्थानका लागि समुदाय सशक्तिकरण अभियान तथा सरोकारवाला निकायमा उनीहरूको पहुँचका लागि काम गरिरहेको संस्था रहेछ । गफको सिलसिलामा लुमन्तिको लागि यस क्षेत्रमा कानुनी ज्ञाताको हैसियतले पैरवी गर्नका लागि एक जना व्यक्तिको आवश्यकता रहेको बुझियो र लुमन्तिसंगको मेरो यात्रा त्यहीबाट सुरु भयो ।

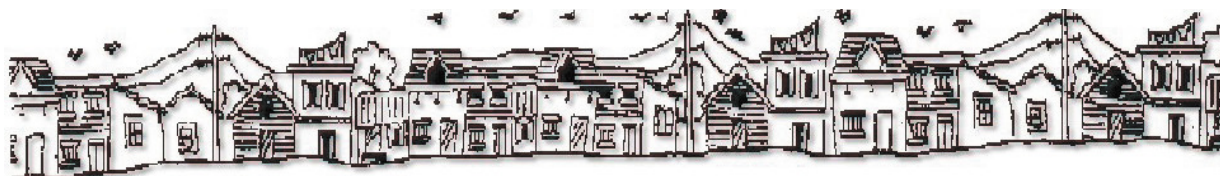
लुमन्तिमा काम गर्ने सिलसिलामा काठमाडौँ उपत्यका भित्रका शहरी गरिबहरूको उत्थान तथा उनीहरूको सुरक्षित आवासको लागि काठमाडौँ महानगरपालिका कार्यालयको सहकार्यमा शहरी गरिब सहायता कोषको स्थापनादेखि लिएर ति विपन्न समुदायका वासिन्दाहरूको आर्थिक विकासका लागि योजना तयार गर्ने, सरोकारवाला निकायसंग आवश्यक समन्वय गरी भूमिहीनहरूलाई जग्गाको व्यवस्था गरी किस्ताबन्दीमा आवास सुविधा उपलब्ध गराउने, गरिब समुदायका महिलाहरूको पनि अर्थमा पहुँच बढाउन समुदायमा आधारित महिला वचत समूहहरूको प्रवर्द्धन गरि महिला सहकारीको स्थापना गर्ने जस्ता कार्यक्रमहरू मार्फत समुदायसंग प्रत्यक्ष रुपमा काम गर्न पाउँदा मलाई आत्मसन्तुष्टि भएको थियो ।

लुमन्तिसंग काम गर्दा मैले भुल्न नसकेको एउटा घटना यहाँ बाँड्न चाहन्छु । त्यस ताका पनि यु एन पार्क बनाउनका लागि वागमती खोला छेउको बानेश्वर स्थित सुकुम्बासी वस्तीलाई सरकारले विना कुनै अर्को विकल्प डोजर लगाएर हटाउने प्रयत्न गरेको थियो । लुमन्ति लगायत विभिन्न सरोकारवाला संघसंस्थाको पैरवी पछि त्यस्तो अमानवीय कार्य तत्कालका लागि रोकिएको थियो । सरकारको त्यो निर्णय तत्कालका लागि रोकिएपछि समुदायबासीको मुहारमा देखिएको आनन्द र खुशी मैले अहिलेसम्म भुलेको छैन । तर त्यसको लगभग १२ वर्ष पछि ८ मे २०१२ का दिन सरकारले अमानवीय ढंगले विना विकल्प थापाथली स्थित सुकुम्बासी वस्तीलाई डोजर लगाएर हटाइएको खबर सुन्दा निकै दुःख लाग्यो ।

२० वर्ष अगाडि लुमन्तिले शहरी गरिबको उत्थानका लागि थालेको अभियान अहिले पनि निरन्तर उस्तै सक्रियताका साथ संचालन भइरहेको छ र यो सत्कर्मको अभियानमा मेरो पनि ऐक्यबद्धता जनाउँदै लुमन्तिका समस्त सदस्यहरूमा २० औँ वार्षिकोत्सवको उपलक्ष्यमा शुभकामना ।

बलराम श्रेष्ठ
अधिवक्ता (हाल जापान)

Building Homes, Building Communities

मैले देखेको परिवर्तन

पहिला हाम्रो बसोवास बूढी राप्ती नदीको किनारमा थियो । २०५० सालको बाढीले आफुले लगाएको एक सरो लुगा बाहेक सबै घरबास र गाईवस्तु बगाएपछि हामी बिचल्लीमा पर्‍यौं । न त खानको लागि एक दाना अन्न थियो, न त लगाउनको लागि एक सरो कपडा नै । त्यस्तो अवस्थामा स्थानीय चित्रसारी स्कुल हामीहरुको लागि आपतकालिन वासस्थान बन्यो । आपतकालिन सहयोगको रुपमा रत्ननगर नगरपालिकाले त्रिपाल र बाँस उपलब्ध गराएपछि भने अस्थायी रुपमै भए पनि हामीहरुले टाउको लुकाउन सानो छाप्रो बनाउन सक्यौं । तर हावाहुरीको मौसममा भने हामीहरुले जति दुःख र कष्ट सायदै कसैले भोग्नु पर्‍यो होला ।

करिव दुई वर्षसम्मको यस्तो कष्टदायी जीवन पछि हल्याण्डबाट आएका एक महिला हामीहरुको लागि भगवान सरह नै भइन् । हाम्रो त्यो अवस्था देखेर उनको मनमा दया जाग्यो होला, हामीलाई गौठौलीमा ७ कट्ठा जमिन खरिद गरी घर बनाइ दिनु भयो । अहिले हाम्रो समुदाय भित्र जम्मा १९ घरधुरी छन् । घरसंगै दैनिक खानको लागि अन्न, लगाउनको लागि लुगाफाटा, सरसफाइका लागि साबुन लगायत बालबच्चाहरुका लागि कलम कापी र ड्रेस समेतको सहयोग भयो ।

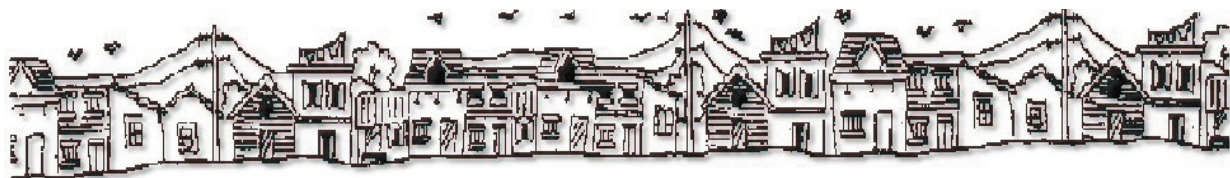
माझी मुसहर समुदायलाई अत्यन्तै आपत परेको बेला एक विदेशी महिलाले गरेको यस्तो सहयोगलाई समुदायले भने बुझेको जस्तो लागेन । उनीहरु आत्मनिर्भर बन्नुको साटो दिन प्रति दिन परनिर्भर बन्दै गए । पुरुषहरुले सँधै गर्दै आएको माछा मार्ने काम र महिलाहरुले गर्ने गरेको मेलापातको काम पनि उनीहरुले गर्न छाडेर पूर्ण रुपमा अरुको भरमा बाँच्ने बानीको विकास उनीहरुमा भयो । काम नभएपछि पुरुषहरु रक्सी खाने र स्वास्नी कुट्ने, महिलाहरु पनि आफ्नो घर आँगन सफा गर्ने काम अरुलाई पन्छाउने र यसै विषयलाई लिएर दिनहुँ वादविवाद तथा भै भगडा गर्ने परिपाटी जस्तै भएको थियो । यसले गर्दा सम्पूर्ण समुदाय नै फोहर र दुर्घन्धित थियो । समुदाय भित्रको बाटो पनि सरसफाई अभावका कारण पानी जमेर हिलाम्मे भएको र जमेको पानीमा लामखुट्टे, किरा तथा फिंगाहरु स्याँउँस्यौँउँती भन्किरहने गर्थ्यो । हाम्रो बाटो भएर हिँड्ने मानिसहरुले जहिले पनि नाक थुनेर जाने र हामीलाई घृणा गरेर कोही पनि हाम्रोमा पाहुना आउँदैनथ्यो । साह्रै दुःख लाग्थ्यो ।

त्यो बेला हाम्रो समुदायको कसैले पनि छोरीलाई पढ्न पठाउँदैन थियो । छोरीलाई पराई घरको मान्छे सम्झने प्रचलन थियो । यही सोचेर मेरै बुबाले पनि मेरी ठुलो दिदीलाई ५ कक्षा भन्दा बढी पढ्न दिनु भएन र दिदी १६ वर्षको हुने बित्तिकै जबरजस्ती विवाह गरिदिनु भयो । दिदी पढ्नमा निकै मेहनती थिइन् । यस्तै दुःखहरु बीच हल्याण्डको महिलाले पनि आफ्नो सहयोग रोकिदिइन् र उनी यहाँबाट गइन् । त्यसपछि त हामी पुरा अपाङ्ग जस्तै भयौं ।

यशोधरा माझी

माझी मुसहर टोल, रत्ननगर

त्यस पछि २०६८ सालको श्रावण महिना तिर हाम्रो सम्पर्क लुमन्ति संस्थासंग भयो । म त्यति बेला सरकारी स्कूलमा कक्षा ८ मा पढ्दै थिएँ । लुमन्ति संस्थाको निरन्तर पहल र प्रयासले अहिले समुदायका मानिसहरूमा चेतनाको विकास भएको छ । मानिस भएर अरु कसैको भरमा बाँच्नु भन्दा आफ्नो र आफ्नो समुदायका लागि आफैँ लागेर मेहनत गरे विकास गर्न सकिन्छ भन्ने चेतना हामी सबैमा आएको छ । अहिले पहिलाको तुलनामा समुदाय निकै परिवर्तन भएको छ । यहाँका मानिसहरूको मानसिकतामा पनि परिवर्तन आएकोले म धेरै खुशी छु । अहिले मेरो बुवाले भन्नु हुन्छ कि म सकेसम्म आफ्नो छोरा छोरीलाई पढाउँछु । मैले आफ्नी ठुली छोरीलाई नपढाएर ठुलो गल्ती गरेछु । अहिले उनलाई आफ्नो गल्तीको पश्चाताप भएको छ ।

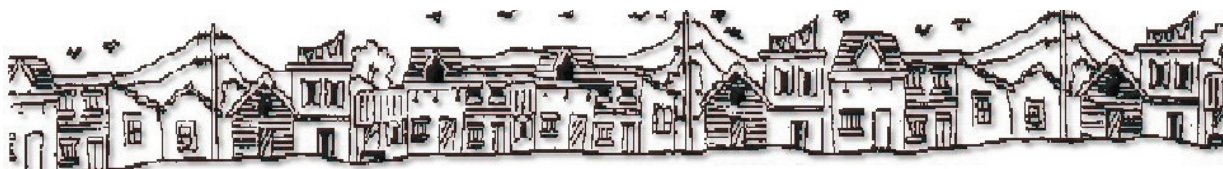
समुदायका सबैको पहलमा यहाँ रहेको सामुदायिक भवनमा अहिले समय समयमा विभिन्न कार्यक्रम हुन्छ । पहिला पहिला यो भवनमा जाँड रक्सी खाने मानिसहरू भेला भएर होहल्ला गर्ने गर्दथे । अहिले समुदायकै पहलमा त्यस्तो कामलाई रोके पछि यहाँ वालवालिकाहरूले नियमित रुपमा पढाई गर्ने गरेका छन् । पढाइका लागि सजिलो होस भन्ने हेतुले सामुदायिक भवनका भित्ताहरूमा भित्ते लेखन कार्य पनि भएको छ ।

पहिले पहिले वालवालिकाहरू विद्यालय नगई खोलामा पौडी खेलेर बस्ने गर्दथे तर अहिले उनीहरू नियमित विद्यालय जाने गर्दछन् । समुदाय थोरै मात्रामा परिवर्तन भएता पनि सुधार गर्दै जाने छौँ भन्ने मनसायले हामीले समुदायको हुबहु चित्र सामुदायिक नक्सामा उतारी समुदाय छिर्ने बाटोमा राखेका छौँ । महिला तथा वालवालिकाहरूलाई व्यक्तिगत सरसफाई र वातावरणिय सरसफाइका तालिममा सहभागी भएदेखि उनीहरूमा पनि पहिला जस्तो फोहरमा खेल्ने बानी हटेको छ । हामीहरू प्रत्येक हप्तामा २ पटक समुदाय सरसफाई गर्छौँ । हामीहरूले समुदाय हरियाली बनाउनका लागि वरिपरि वृक्षारोपण पनि गरेका छौँ जसमा हाम्रो चित्रसेन सामुदायिक वनले विरुवाहरू उपलब्ध गराएको छ र हामी वालवालिकाहरू मिली त्यसको संरक्षण गरिरहेका छौँ ।

महिलाहरू विभिन्न सिप मुलक तालिममा सहभागी भइ उनीहरूले पनि आय मुलक काम सुरु गर्न थालेका छन्, महिलाहरूले मैनबत्ति तयार गरी गाँउ घरमै बेच्ने गर्छन् भने घर अगाडीको खाली जमिनमा सामुहिक तरकारी खेती पनि गर्छन् । उनीहरूले बजारको मूल्य भन्दा केहि थोरै रकममा समुदायभित्रै विक्री गर्ने गरेका छन् र पुरुषहरू कोही कृषि गर्छन्, कोही ड्राइभरी काम गर्छन् कोही सामुदायिक वनमा ढुङ्गा चलाउने र पर्यटक घुमाउने काम गर्छन् । अहिले हामी सबै मिलेर हाम्रो माझी मुसहर टोललाई नमुना समुदाय बनाउन लागि परेका छौँ ।

हाम्रो नजिकका समुदायमा बिजुली फलमल बलेको हुन्थ्यो तर हाम्रो समुदाय भने अघ्यारोमा हुन्थ्यो, महिनाको अन्तमा बिजुलीको विल तिर्नुपर्ने भने समुदायमा जहिले पनि फगडा हुने गर्थ्यो । तैले यत्तिको सामान प्रयोग गर्छेस, मैले यति मात्र प्रयोग गर्छु तै पनि बराबर

माझी मुशहर टोल, रत्ननगर

पैसा तिर्नुपर्ने ? यस्तो खालको समस्याबाट हामी साह्रै नै ग्रसित थियौं तसर्थ हामीले यो समस्याबाट मुक्त हुने अठोट गर्यौं ।

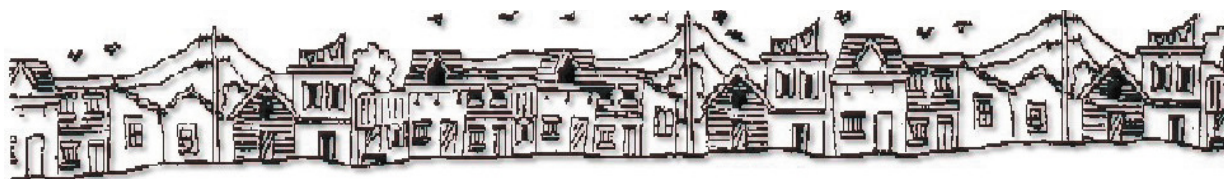
समुदायहरूमा धेरै छलफल भएपछि हामीले विद्युत प्राधिकरणमा निवेदन दियौं । तर त्यहाँबाट हाम्रो समुदायमा बिजुलीको पोल विस्तार हुन नसक्ने कुरा आयो । हामी आफु त्यति नपढेको र नजानेको भएर हामीले केही प्रश्न पनि गरेनौं, त्यसपछि हामी लुमन्तिको कार्यालयमा गयौं त्यहाँ हामीले हाम्रा सबै कुरा र प्राधिकरणबाट प्राप्त जवाफ सबैलाई सुनायौं । अनि हामीलाई थाहा भयो यो त हाम्रो अधिकारको कुरा हो र यसको लागि हामीले आवाज उठाउनुपर्छ । त्यसको केही दिनपछि हामी फेरि प्राधिकरण गयौं र हामीले किन बिजुली नपाउने भनेर सोध्यौं । त्यपछि हामीलाई बजेट नभएको कारण तिमीहरूको समुदायमा बिजुली विस्तार नगरेको कुरा सुनाए ।

अनि हामीले अरु ठाउँहरूमा चाही भटाभट बिजुलीको पोल विस्तार गर्ने, हाम्रो समुदायमा चाही नहुने भनेर प्रश्न गर्यौं । बिजुलीको हाकिमले हामीलाई पछि आउनु भन्नुभयो, त्यति भनेपछि हामी अलि दुक्क भयौं । बारम्बार हामी गइरह्यौं हामी जाने आउने क्रम बढिरह्यो, जसको फलस्वरूप ६ महिनापछि हाम्रो समुदायमा तीनवटा पोल विस्तार भयो र हाम्रो समुदायमा १३ वटा नयाँ मिटरहरू जडान भए । अहिले हाम्रो गाउँमा पहिलेको जस्तो भैँभगडाहरू हुन छाडेको छ, आफ्नै पहलमा आफ्नो समुदाय फलमल पारेकोमा हामी दङ्ग भएका छौं ।

लुमन्तिको सहयोगमा हामीले विभिन्न समुदायहरू भ्रमण गरेर केही कुरा सिक्ने साथै विभिन्न तालिम कार्यक्रम तथा गोष्ठीहरूमा सहभागी हुने अवसर प्राप्त गर्यौं । ती कार्यक्रमहरूबाट सिकेका कुराहरू हामीले आफ्नो समुदायमा लागु गरेकोले अहिले हाम्रो समुदायको परिवर्तन सम्भव भएको हो । यति गरिसकेपछि हामीलाई के विश्वास भयो भने हामीले चाह्यौं भने गर्न सक्ने रहेछौं ।

सामूदायिक विद्यालयको पहिला र अहिलेको अवस्था

Sabina Shrestha

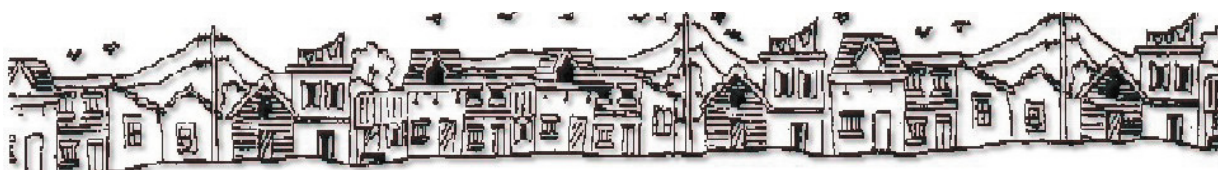
Architect, PTAG (Pro-Poor Technical Assistance Group)

Joy in making people's dream come true: Learning of a Volunteer Architect

An architect is a person trained to plan, design, and oversee the construction of buildings. Many consider architecture to be a very diverse, exciting and romantic field. However, for most of the fresh architecture graduates, the profession does not turn out to be as exciting as it sounds. As with me, most of the times, I am caged in my office with just a laptop to befriend. At times, I go to field for construction supervision too. There is, however, no interaction with the people for whom the buildings are being built and no real understanding of their way of life. In the mean time, I was asked to volunteer in one of Lumanti Support Groups for Shelter's people-led-self-help housing project. I took it as an opportunity to free myself from the daily monotonous office routine and engage myself into a more realistic and humane work. Thus, I went to Kohalpur as a part of a technical team to conduct people design and mapping workshop. The work was truly participatory, so more communicative than what I was doing. I learnt about the community led process and the essence of working with the people rather than for the people.

During the workshop, we worked with the people to prepare community maps and house designs. While community mapping, people mapped their houses, infrastructures and various social and physical issues of the community. This helped them to understand the relationship of people and their houses to the community's physical and social context. They were able to identify and analyze issues; and generate a healthy conversation leading to innovative solutions of the problems. Dream houses drawn by the people and community maps helped us to visualize and understand their living styles and spatial, social and requirements. As architects, we translated their ideas into drawings and designs with technical inputs.

After Kohalpur, I have volunteered for projects in Ratnanagar and Dharan. We also formed PTAG (Pro-poor Technical Assistance Group) to promote community-led processes and provide technical assistance to pro-poor group/programs that can lead to urban poor community development, which will be instrumental to spread awareness among the professional societies. Thus, the group assists people to build cost-effective and disaster-resilient houses. Apart from helping the poor, we keep us update to new cost-effective construction materials and technologies through workshops and sharing. I enjoy working with the community, listening to their stories, and bringing their dreams to reality. I am glad that my knowledge on cost-effective construction techniques helps people build their dream homes with limited budget they have. Volunteering work has helped me develop new skills and confidence. Working with the poor to design and build their houses is my passion and I will continue to follow my passion.

शहरी विकास र सुशासन

पृष्ठभूमि

अधिकांश विकासोन्मुख मुलुकहरूका सहरी विकासका ढाँचालाई दृष्टिगत गर्दा योजनावद्ध आर्थिक विकासका गर्ने धारणाको सफल कार्यान्वयन हुन सकेको छैन। ति मुलुकहरूमा विकासका गतिविधिहरू कि त अवरुद्ध भएका छन् कि आशातित परिणाम प्राप्त हुन सकेको छैन। एसियाका ४ प्रमुख राष्ट्रहरू दक्षिण कोरिया, चीन, भारत र नेपालमा योजनावद्ध आर्थिक विकासको थालनी लगभग एकै समयमा भएको पाइन्छ। यद्यपी नेपालमा योजनावद्ध आर्थिक विकासले आशानुकूल परिणाम ल्याउन सकेन। हाल प्रत्येक क्षेत्रमा अनुशासनहीनता र अराजकता व्याप्त छ। योजनाको सफल र प्रभावकारी कार्यान्वयनले मात्र दीगो विकासको आधार तयार गर्छ।

नेपालको सन्दर्भ

नेपालको ८३ प्रतिशत जनसंख्या अझै पनि ग्रामिण परिवेशमा जिवन विताइरहेका भए पनि शहरी क्षेत्रमा बसोबास गर्ने मानिसहरूको संख्या दिन प्रतिदिन वृद्धि भै रहेको देखिन्छ। शहरी जनसंख्याको वृद्धिलाई योजनावद्ध तरिकाले व्यवस्थापन नगर्ने हो भने त्यसले शहरी वातावरणमा भयावह तथा प्रतिकूल असर पार्ने प्राय निश्चित नै छ। खुल्ला पार्कको अभाव, साँगुरो तथा प्रदुषित गल्लीहरू, फोहोर पानीको जताततै निकास, अव्यवस्थित वस्तीहरूको वृद्धि, बोट-बिरुवा तथा खुल्ला मैदानको अभाव आदि जस्ता जटिल समस्याहरूबाट नेपालका अधिकांश शहरी क्षेत्रहरू दिन प्रतिदिन प्रभावित भै रहेका छन्।

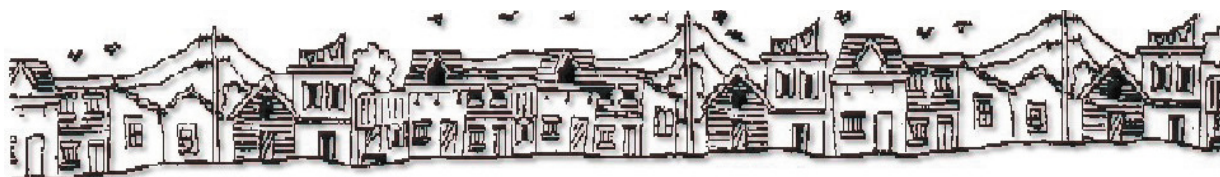
यसै कुरालाई मध्यनजर गर्दै नेपाल सरकारले शहरी क्षेत्र विकास कार्यक्रम अन्तर्गत सन् १९९२ मा नेपाल नगरपालिका ऐन पारित गरेको छ। विकासको यसै अवधारणा (Development Frame) मा रही सन् १९९९ मा विकेन्द्रिकरणको अभ्यास स्वरूप स्थानीय स्वयत्त शासन ऐन पनि पारित गरिसकेको छ। स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन (१९९९) ले नेपालमा नगरपालिकाहरूलाई त्यहाँको सामाजिक, आर्थिक, भौतिक तथा वातावरणीय पक्षमा स्वायत्त तरिकाले कार्य गर्ने कानुनी अधिकार प्रदान गरिसकेको छ। कतिपय नगरपालिकाहरू यस अभियानमा विशेष योजनासहित अधि बढेको पनि देखिन्छ। नेपाल सरकारले नेपालका ५८ (२०६८ सालमा घोषणा भएका बाहेक) वटा शहरी क्षेत्रहरूलाई नगरपालिका घोषणा गरी सोही अनुसार कार्यान्वयन गरेको छ। सरकारले गरेको तयारी अनुसार अबका १० वर्ष पछि नेपालमा १२० वटा नगरपालिका हुनेछन्। यदि विशिष्ट तथा ठोस शहरी विकासको उपयुक्त योजना वा मोडेल समयमा नै नगरपालिकाहरूले विकास गरी अवलम्बन नगर्ने हो भने अहिलेका शहरी क्षेत्रहरू भोली अभावग्रस्त, असुविधायुक्त, अव्यवस्थित वस्तीसरह को रूपमा परिणत हुन पुग्दछन्। यसको लागि सुशासनका सबै पक्षहरू सशक्त रूपमा कार्यान्वयन हुनु पर्दछ। जसको खबरदारी

डिल्ली प्रसाई,

उप-प्राध्यापक

कोषाध्यक्ष, नागरिक सरोकार मञ्च,
विराटनगर

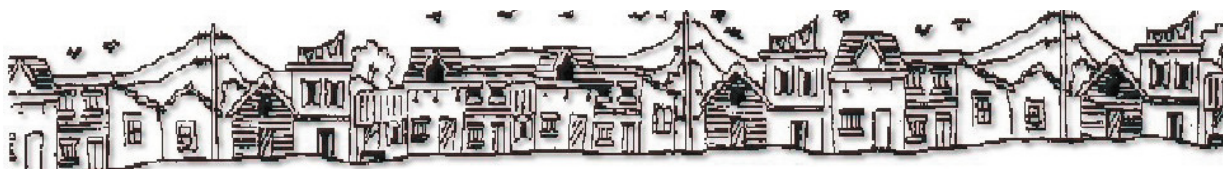
आम सञ्चार जगतले समेत गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

वर्तमान समयमा आम सञ्चार (मिडिया) नागरिकको पहुँचमा आइसकेको छ । स्थानिय पत्रपत्रिका, एफ एम तथा टेलिभिजन च्यानलहरुको विस्तार तथा विकासले अत्यन्त छोटो समयमा नै धेरै जानकारीहरु नागरिक, श्रोता, दर्शक वा पाठक समक्ष सम्प्रेषण गर्दा अबका समयमा विकास सुशासन तथा आधारभुत अधिकारका सवालहरुलाई बढी प्राथमिकता दिनुपर्छ भन्ने हामी सबैको मान्यता हो । यो मान्यतालाई कार्यान्वयन गर्ने निकाय भनेको मिडिया नै हो । जनविश्वासमा मिडियाले प्रसारित गरेको जानकारी वा सुचनालाई सत्य तथ्य मान्ने गरिन्छ, त्यो हुनु पनि पर्छ तर हाम्रा कतिपय मिडियाहरुले आधारभुत अधिकार, सुशासन, जनस्वास्थ्य तथा सिंगो मानवीय पक्षलाई कम महत्व दिदै केवल राजनीति र त्यसको वरिपरिका समाचारलाई मात्र मुख्य अंश बनाउने गरेको पाइन्छ । आम सञ्चारहरुले जनसरोकारका आधारभुत विषयलाई नै प्रमुखता दिइनु पर्छ भन्ने हामी नागरिकहरुको बुझाई हो । विकास र सुशासन एक आपसका परिपुरक मान्यताहरु हुन् । विकासको स्थायित्व र अनुभुति सुशासनको अवस्थामा निर्भर गर्दछ । शहरी सुशासन र विकासको स्थिति बुझ्न विद्यमान रुपमा कानुनी राज्य, जनसहभागिता, आर्थिक पारदर्शिता, जवाफदेहिता, आम सहमति, जिम्मेवारी तथा समता को अवस्था कस्तो छ भनि विश्लेषण गर्ने गरिन्छ । समाजमा सञ्चारको ऋयखभचवनभ पनि Development र Governance को अवस्थामा बढी केन्द्रित हुन सक्नु पर्दछ किनकी यसले समाजको सकारात्मक परिवर्तनलाई सहयोग पुऱ्याउँछ ।

विराटनगर उपमहानगरपालिकामा विकास साभेदारी

आवधिक नगर विकास योजना (२०६६/०६७-२०७०/०७१) ले समृद्ध, समुन्नत र व्यवसायिक शहर, सुसंस्कृत वालमैत्री हाम्रो विराटनगर भन्ने अभियानको थालनी गरेको वर्तमान परिप्रेक्षमा सुसंस्कृत, समृद्ध र समुन्नतीको अवस्थालाई विश्लेषण गर्ने केहि प्रमुख सुचकहरु र तिनको प्रतिफललाई वर्तमान विराटनगरको अवस्थामा विश्लेषण गर्ने हो भने उक्त लक्ष्य प्राप्तीका लागि अबको एक वर्षमा नगरपालिकाले गरिवी न्युनीकरण, वातावरणीय सन्तुलन, शहरी सरसफाई जनस्वस्थ्यमा सुधार, भौतिक संरचनाको विकास र व्यवस्थापन सुशासनको प्रत्याभुति तथा अन्य यावत पक्षहरुमा गुणात्मक सुधार गर्नु पर्ने देखिन्छ तर हालकै स्थितिमा त्यो सम्भव देखिदैन । यसै सन्दर्भमा नगरपालिकाको यस महान अभियानलाई वस्तुगत रुपमै सहयोग पुऱ्याउने उद्देश्यले सामाजिक, आर्थिक तथा अन्य वृहत भौतिक पुर्वाधार निर्माणको क्षेत्रमा कामगरि सहयोग गर्ने प्रतिवद्धता विभिन्न विकास साभेदार निकायहरु (Development Partner Organizations) ले विगत केहि वर्ष अघिदेखि जाहेर गरी कामको थालनी समेत गरेकै हो । तर अपेक्षाकृत रुपमा त्यसको प्रतिफल सिमान्तकृत वर्ग तथा आम नगरवासी समेतले प्राप्त गर्न सकिरहेका छैनन् । त्यसो हुन नसक्नुमा शहरी सशासनको अवस्था अत्यन्त कमजोर हुनु र त्यसमा नागरिक समाज र मिडियाको निगरानी कम हुँदै जानु हो ।

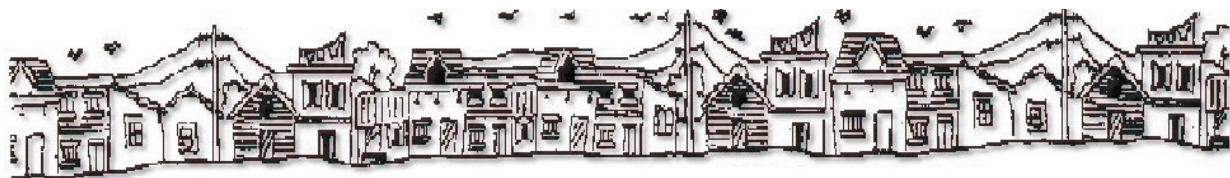
हाल विराटनगर उपमहानगरपालिका संग युनिसेफ, एसटीआइयुपी/एडीवी, लुमन्ति मार्फत वाटर-एड नेपाल र होमलेस इन्टरनेसनल यु.के, युएनडिपी आदि संस्थाहरु निश्चित क्षेत्रमा सहयोग गर्ने शर्तमा प्रमुख विकास साभेदार निकायको (Development Partner Organizations) रुपमा कार्यरत छन् । विराटनगर उपमहानगरपालिका प्रमुख सहयोगी संस्थाको रुपमा रहेर काम गर्ने शर्तमा यि निकायहरुले नगरपालिका तथा समग्र नगरवासीको जीवनस्तर उकास्न निकै ठूलो धनराशी खर्च गरेको देखिन्छ । त्यस मध्ये नगरभित्रको खानेपानी, वातावरण तथा शहरी सरसफाई सुधार गर्ने उद्देश्यले उपमहानगरपालिका का ८ वटा वडाहरुमा वाटर एड नेपालको सहकार्यमा लुमन्ति आवासको लागि सहयोग समुह नामक गैरसरकारी संस्था र नगरपालिकाले त्रिवर्षीय कार्य योजना (WASH Plan) तयार पारि विगत ४ वर्ष अघि देखि नगरपालिकाको प्रमुख साभेदारीमा नगरभित्रको खानेपानी, वातावरण तथा

शहरी सरसफाई सुधार सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन भै रहेको छ । वाटर-एड नेपाल तथा लुमन्ति आवासका लागि सहयोग समूहबिच नगरपालिकाले नगरभित्रको खानेपानी, वातावरण तथा शहरी सरसफाई सुधारको कार्यक्रममा पुर्ण प्रतिवद्धता जाहेर गरेको ४ वर्षको अवधीमा त्यस क्षेत्रमा के कति उपलब्धीहरु हासिल भए वा प्रप्तिको प्रक्रियामा छन् भन्ने कुराको खबरदारी गर्नु आम सञ्चार जगतको पनि कर्तव्य र जिम्मेवारी हो ।

सन्दर्भ सुची

एकिकृत नगर प्रोफाइल , विराटनगर उपमहानगर पालिका , २०६४
 आवधिक नगर कास योजना , विराटनगर उपमहानगर पालिका , २०६७
 खानेपानी सुरक्षा योजना, खानेपानी तथा ढल विकास विभाग, काठमाडौं, वि.सं. २०६७ ।
 राष्ट्रिय खानेपानी गुणस्तर मापदण्ड , खानेपानी तथा ढलनिकास विभाग, काठमाडौं, २०६२ ।
 जिल्ला विकास योजना, जिल्ला विकास समिति मोरङ २०६६, पृ. ७ ।
 जिल्ला विकास योजना, जि. वि. स. मोरङ २०६७ पृ १७ र ४० ।
 मोरङ विकास बुलेटिन, जि. वि. स. कार्यालय मोरङ २०६९, पृ. २३ र ५८ ।
 वार्षिक बजेट, नीति तथा कार्यक्रम सार्वजनिकीकरण, वि.उ.म.न.पा. कार्यालय, २०६८, पृ. ४५ ।
 वार्षिक सभा प्रतिवेदन, मानगढ खानेपानी योजना, विराटनगर, २०६३, पृ. १ ।

महेन्द्र शाक्य,
कार्यक्रम व्यवस्थापक
लुमन्ति

लुमन्तिसंगको झण्डै दुई दशक लामो निरन्तर यात्राका कारण केलाउँदा ...

विभिन्न संघसंस्थासंगको एक दशक भन्दा लामो कार्य अनुभव पछि सन् १९९६ देखि लुमन्तिमा काम गर्ने अवसर मिल्यो । शहरी गरिवहरूको उत्थानका लागि भर्खरै जन्मिएको संस्था लुमन्तिमा सुरुको अवस्थादेखि नै काम गर्ने त्यो अवसर अहिले सम्भन्दा हिजो जस्तै लाग्छ । समयको अन्तरालसंगै लुमन्तिसंगको मेरो सामिप्यता झन झन प्रगाढ हुँदै गएको छ, आज १७ वर्ष पनि बितिसकेछ र अहिले पनि निरन्तर त्यही यात्रामा छु । ललितपुरको पुल्चोक स्थित एउटा सानो कोठाबाट पाँचवटा शहरी गरिव वस्तीहरूमा सुरु गरिएको परियोजनाले आज मूलुकको १७ वटा नगरलाई समेटिसकेको छ ।

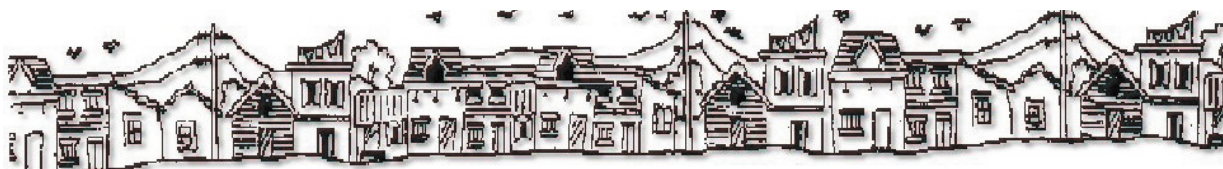
लुमन्तिसंगको मेरो यात्राका ति दिनदेखि आजको दिनसम्मलाई नियालेर हेर्दा त्यो वस्ती भित्रका दाजुभाइ, दिदीबहिनी अनि आमा बुवासंगको निकटता, दैनिक भेटघाट, भलाकुसारी र त्यसबाट उनीहरूको दुःख, वेदना तथा जेलिएका अनगिन्ती समस्याहरूलाई बुझ्दै उनीहरूको उत्थानका लागि काम गर्दा समुदाय भित्र प्रत्यक्ष देखिएका रूपान्तरणले आफूलाईनै अभ्यस्त गरिदिएको महसुस भएको छ ।

भनिन्छ, एकै ठाउँमा धेरै समय काम गर्दा आलस्यता बढ्छ र काम गर्ने जाँगर हराउँदै जान्छ । तर लुमन्तिसंगको १७ वर्षको मेरो यात्रामा यस्तो कहिल्यै महसुस गर्नु परेन । सायद यो पनि एउटा प्रमुख कारण हो जसले मलाई लुमन्तिसंग यति लामो समयसम्म पनि बाँधेर राख्न सक्यो । अन्य धेरै ठाउँबाट कामका लागि आग्रह नगरिएका पनि होइन तर मेरो मन लुमन्ति छोडेर जान कहिल्यै तयार भएन । लुमन्तिप्रतिको मेरा यिनै अनुभूतिहरूलाई मैले यहाँ प्रस्तुत गर्न जमर्को गरेको छु ।

१) संस्थाको उद्देश्यसंगको लगाव

झण्डै दुई दशकसम्म निरन्तर एउटै संस्थामा आवद्ध रहेर काम गरि बस्नु त्यति सहज भने पक्कै छैन तर असम्भव भने होइन । यो मेरो लुमन्तिसंगको १७ वर्ष लामो निरन्तर यात्राले सिकाएको एउटा पाठ हो । मेरो विचारमा कोही पनि व्यक्ति कुनै संस्थामा आवद्ध भई लामो समयसम्म निरन्तर काम गर्नमा त्यस संस्थाले बोकेका उद्देश्यमा पनि भर पर्दछ । यदि संस्थाको उद्देश्यसंग त्यस व्यक्तिको विचार नमिलेमा उ एक पल पनि त्यस संस्थामा टिकिरहन सक्दैन ।

लुमन्तिमा आवद्ध हुन पूर्व मलाई लाग्थ्यो कि शहर भित्र बसोबास गर्दै आएका धेरै विपन्न वस्ती तथा ती वस्तीमा बसोबास गर्ने गरिव

र असहाय परिवारहरु पनि अधिकारबाट वञ्चित छन्, उनीहरु पनि पिछडिएका छन् तर उनीहरुको हक, हित र अधिकारका लागि काम गरिदिने सायदै कुनै संस्था छ। मेरो यही विचारसंग मेल खाने आफ्नो निश्चित उद्देश्य लिएर शहरी गरिब वस्तीहरुको उत्थानका लागि लुमन्तिले स्थापना काल देखि नै काम गर्दै आइरहेको छ। संस्थाको उद्देश्यसंगको यही लगाव मेरो लुमन्तिसंगको निरन्तर लामो यात्राको एउटा कारण हो।

२) संस्थागत स्वरूप

व्यक्तिवादी चिन्तनबाट मुक्त, न त कुनै निश्चित धार्मिक मान्यता न त कुनै राजनीतिक विचार नै हावी। लुमन्तिभित्रको यही विशेषता नै मेरो लुमन्तिसंगको निरन्तर लामो यात्राको अर्को कारण हो जस्तो मलाई लाग्छ। प्रजातान्त्रिक पद्धतिबाट चुनिएका विभिन्न क्षेत्रमा विज्ञता हासिल गरेका पदाधिकारीहरुको सुपरिवेक्षण तथा निर्देशनमा काम गर्न पाउनु एउटा गौरवको कुरा हो जुन लुमन्तिभित्र काम गर्दा मैले महसुस गरेको छु।

३) नेतृत्व शैली

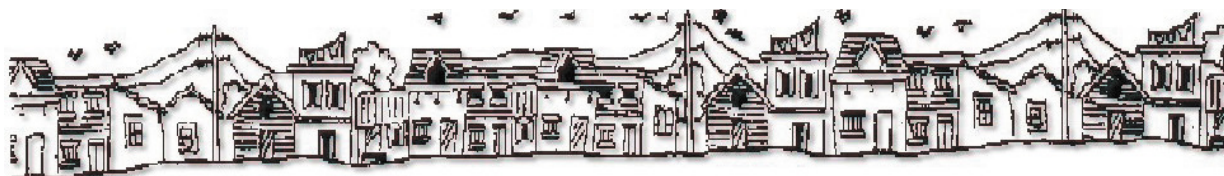
कुनै पनि संस्थाको चुस्त व्यवस्थापन, प्रभावकारी संचालन तथा दीगोपना त्यस संस्थाको नेतृत्वमा भर पर्छ। नेतृत्व गर्ने व्यक्तिको संस्था प्रतिको लगाव, प्रतिवद्धता तथा मायाले संस्थालाई निरन्तर क्रियाशिल बनाइराखेको छ। लुमन्तिको स्थापना कालदेखि नै संस्थाको कार्यकारी निर्देशकको हैसियतले नेतृत्व दिदै आउनु भएका लजना मानन्धर प्रति म कृतज्ञ छु। २० वर्षसम्मको अविरल यात्रामा सम्पूर्ण कर्मचारी लगायत कार्यक्रमका लक्षित समुदायवासीलाई गर्नु भएको उच्च व्यवहार र उत्प्रेरणाले सधैं मलाई प्रेरित गरेको छ। कुनै पनि कामको लागि सधैं आफैँ अघि सर्ने र सबैलाई सकारात्मक परिवर्तनका लागि घुम्नुको उहाँको कार्य शैली प्रति सधैं म नतमस्तक छु जसले मलाई लुमन्ति प्रति आकर्षित गरिरहेकै हुन्छ।

४) पारदर्शिता

लुमन्तिले आफ्ना काम तथा कार्यक्रमको हरेक पाटोलाई पारदर्शी बनाएको छ। लुमन्ति भित्रको सहभागितामूलक निर्णय लिने प्रचलन यसको अर्को प्रमुख विशेषता हो जसका कारण संस्था भित्र सबैले उचित स्थान पाएका छन्। लुमन्तिको यो विशेषताले पनि मलाई लुमन्तिमा बाँधिँएर बस्न प्रेरित गरेको छ।

तालिममा सहजिकरण गर्दै महेन्द्र शाक्य

५) स्पष्ट संचार, खुला विचार

आफूलाई लागेको कुरा स्पष्टसंग खुला रूपमा राख्न पाउनु लुमन्ति भित्रको एउटा संस्कृति जस्तै हो भन्दा अत्युक्ति नहोला । लुमन्ति भित्रको यही खुला तर भद्र संस्कृतिका कारण आज सबैले आफ्नो विचार राख्न पाएका छन् र आवश्यक सूचनाहरु स्पष्टसंग संचार हुन सकेको छ । जहाँ सूचनाको स्पष्ट संचार हुन्छ र खुला रूपमा आफ्नो विचार राखेर स्वतन्त्र रूपमा काम गर्न अवसर मिल्छ, त्यहाँ को काम गर्न इच्छुक नहोला र ?

६) वातावरण

संस्था भित्र काम गर्ने वातावरण सबैका लागि उपयुक्त भएपछि काम गर्ने जाँगर आफै पलाउँदो रहेछ भन्ने पाठ मैले लुमन्तिमा काम गर्दा सिकें । सबै दौतरीहरु विचमा पारिवारिक सम्बन्ध, आपसी समझदारी, सबैमा सहयोगको भावना र सबैमा भएको जिम्मेवारी बोधले लुमन्तिभित्र काम गर्ने मेरो लगाव अरु बढेको छ ।

७) क्षमता विकासको अवसर

कामको जिम्मेवारी, प्रकृती र समय अनुसार व्यक्तिको काम गर्ने क्षमतामा पनि वृद्धि हुनु अति आवश्यक छ । सबै कर्मचारीहरुलाई समान रूपमा उचित राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय तालिम, गोष्ठी, अनुशिक्षण तथा सभामा सहभागिताको लागि अवसर मिलाउनु लुमन्ति भित्रको एउटा अर्को राम्रो पाटो हो । यसले गर्दा सधै एउटै काम, एउटै शैली, एकै खालको उराठलाइदो अनुभूति गर्नु परेको छैन र समय अनुसार परिवर्तित समय र परिस्थिती अनुसार क्रियाशिल रहनमा मद्दत मिलेको छ । यस प्रकृतिको अवसरले पनि लुमन्तिमा लामो समयसम्म काम गर्न प्रेरित गरेको हो ।

८) प्रशंसा तथा कदर

प्रशंसा रहित काम गर्न कसैलाई जाँगर चल्दैन । जहाँ प्रशंसा तथा कदर हुन्छ त्यहाँ कर्मचारीहरु काम गर्न स्वप्रेरित हुन्छन् । लुमन्तिमा जसले राम्रो काम गरेको हुन्छ त्यसलाई सबैले प्रशंसा तथा कदर गर्ने संस्कृती छ, जसले गर्दा सबै कर्मचारीहरु मात्र कर्मचारीको रूपमा नभई असल, कर्मठ कार्यकर्ताको रूपमा कार्य गरिरहनु भएको छ ।

९) सामुहिक कार्य (टिम वर्क)

लुमन्ति परिवार भित्र पहिले देखि आपसी ज्ञानको आदान प्रदान, आपसी विश्वास, समान बुझाई र आपसी सहयोगको संस्कृती छ । यसले गर्दा आपसमा मिली सामुहिक रूपमा काम सम्पन्न गर्ने वातावरण छ, जसले सधै मलाई काम गर्न अभिप्रेरित गरेको छ ।

लुमन्ति भित्रका यिनै विशिष्ट विशेषताका कारण नै आज १७ वर्षको अघिरल यात्रा पछि पनि उही जोश, जाँगर र फूर्तिका साथ म आवद्ध छु लुमन्तिमा शहरी गरिबको उत्थानका लागि मेरो थोरै भएपनि योगदान पुऱ्याउन । लुमन्तिले आफ्नो स्थापनाको २० औं वर्ष मनाइराख्दा लुमन्तिसंग मन, वचन र कर्मले जोडिएका सबै मित्रहरुलाई शुभकामना दिन पाउँदा मलाई औधी खुशी लागेको छ । लुमन्तिसंगको मेरो यो अघिरल यात्रामा साथ दिनु हुने सबैलाई धन्यवाद ।

PROJECT AREAS OF LUMANTI

Sama Vajra
Program Manager, LUMANTI

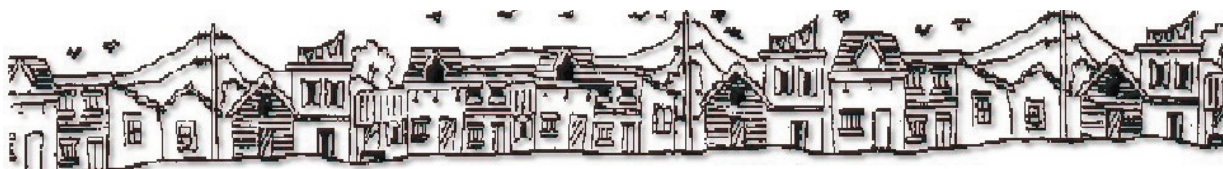
Growing with Lumanti

Congratulations! You are a Master's Degree holder now, a Botanist. So what is your future plan? You will pursue higher education, right? These words still ring in my ears so vivid even after 10 years. Did I, then, do what was expected, get a higher degree? Well, it did not quite work out that way. After spending six years in college and university, I was desperate to use my knowledge, to apply it and get practical experience. Nevertheless, when I stepped into the world of job hunting, I realized the limited area where my knowledge could be useful. This is how I felt ten years back. Had it been today, maybe things would have been different, as there are wider arenas where botany, my area of knowledge, could be used. At first, knowing that getting a job of my interest was about to be a distant dream frustrated me, but I didn't lose hope. Efforts were made until I landed in an NGO called Lumanti, working not for flora and fauna but for the upliftment of living condition of urban poor.

That's how my journey from a botanist to a development worker began. I have been with Lumanti for more than a decade now, and everything that I learned in my university days has been replaced by my development experiences. There is not a trace of botany left in my mind. However, I don't regret this, and with pride I say that though my qualification was not applicable in this field, my passion to work with the poor brought significant changes in their lives and smiles on their faces. Lumanti acknowledged my work and conferred me an appreciation letter, which to me was another master's degree certificate and has been very valuable to me. The day I received it I rushed back home, opened my personal file and put the appreciation letter on top of my Master's degree certificate. I held the file close to my heart and whispered this is my future, my passion!

My work in Lumanti started with a struggle to learn what development work was all about. I was there as a professional and not as a student so it was embarrassing to go to my seniors every now and then with questions I perceived as silly. I still remember asking them "What is advocacy? How do we do it? How to deal with the community etc etc? They used to explain and I thought I was listening carefully but at the end of the conversation I realize that not much got recorded in my mind. May be at that point of time my mind was so full of botany that there was no space for any new ideas.

Now, let me share with you one interesting incident, when I had worked just seven days in Lumanti, I was asked to represent the organization in a workshop organized in Bombay and to make a presentation. You can very well imagine by situation then. I couldn't sleep the whole night. The thought of being in a flight for the first time and talking

in an international gathering gave me goosebumps.

Next day I went to my supervisor and confessed my dilemma she just looked at me smiled and said you could do it! These three magical words boosted my confidence and I returned from her room full of energy ready to face any consequences. Needless to say that my visit to Bombay was quite interesting, I don't know and don't want to know either whether I was able to meet the expectations of the participants who gathered there to listen to the experiences of reputed organizations like Lumanti. But I myself was fully satisfied with my performance.

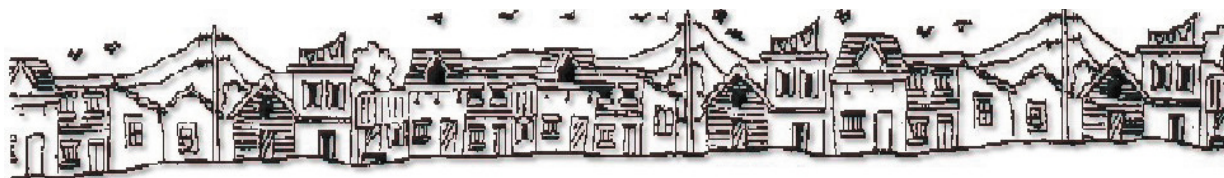
It was a great learning! That time I felt I was thrown into a river either to swim or drown. But I managed to swim. This incident has made me a great swimmer. Today nobody throws me, I enjoy throwing myself into deep sea, large oceans and rivers with strong water current but still am able to fight and swim back. Therefore, don't get shocked if you hear a so called Botanist talking about organizing people, empowerment, advocacy and what not.

While I was enjoying the sail of my work and achievements, all of a sudden a big tide came into my personal life and swept away my most precious gift. I was totally shattered the whole world became dark and I saw no meaning of my existence. There were a pool of people who supported me at that time, of course my family stood firm beside me not letting me fall and there was Lumanti team on the other side pushing me to stand straight and fight all odds. This incident is difficult to forget but Lumanti has taught me to cherish good memories and erase unpleasant experiences of life.

Sometimes I wonder what has kept me in this organization for so long. People jump from one organization to other for the sake of career development as they say. Still I wonder what career development actually means; is it name, fame and money or is it something beyond that? For me, career is what you enjoy doing, what you are passionate about, that which satisfies you and bring happiness in both personal and professional life. I get all these good feelings working in Lumanti. I don't know how long I will be with Lumanti but as long as I am here, I commit to work with same energy and zeal and take Lumanti to a height from where we can see the improved settlements and happy faces of the people we work with and at the same time keep us grounded!

Sama Vajra with Mobamad Yonus from URC Pakistan conducting Open Forum

Amit Bajracharya
Community Architect
LUMANTI

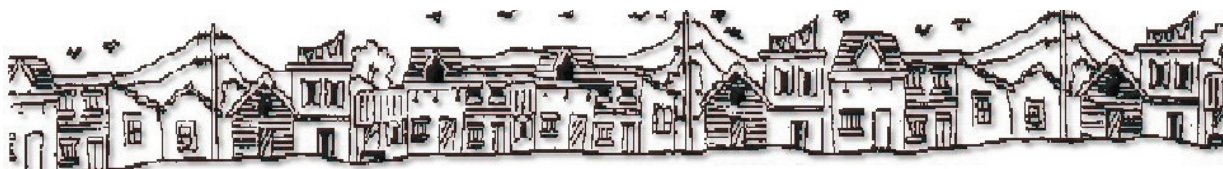
Reflection on 2nd CAN Regional Meeting and Workshop

CAN (Community Architects Network) is a network under ACHR (Asian Coalition for Housing Rights) formed in 2009 with the mission to create a platform to link architects, engineers, and local artisans who are working with communities. The 2nd CAN Regional Meeting and Workshop targeted to bring together all community technicians for a learning and sharing experience while planning for a sustainable future of the network.

The enthusiasm for the CAN meeting and workshop began about a month ahead, when we received the invitation to participate. Along with the excitement to meet old friends and thrills to make new friends, deep inside, I also had a fear. The workshop included a three-nights-and-four-days home-stay program in the communities and I was worried about hot-and-humid weather. The meeting and workshop, however, turned out to be much more exciting and productive compare to my expectations. We learned and enjoyed fruitful sharing and meaningful experience with the communities in Manila.

On our arrival, we received a very warm welcome from the CAN members in Philippines, though we preferred the weather to be little cooler. The meeting and workshop began with registration and opening of poster exhibition, where posters prepared by participating countries were displayed. The posters showed the works done by various groups in their home countries. Then, the meeting started with the brief sharing of the local context of Philippines and various initiatives and shelter programs that is being done by NGOs and the Government. The sharing was followed by the visit to communities.

We went to communities in Navotas City, the fishing capital of Philippines. First, we went to an informal settlement waiting for upgrading, then to a government housing, and finally to an informal settlement along a canal which is planned to be relocated. The settlement was one of many settlements along the canals in Metro-Manila that was planned to be relocated to clean the canals and Manila Bay. Surprising, we didn't find the community people very irate regarding the relocation, probably, because they were provided with multiple options. The first option is to move into small-apartment units built within the city; the second option is to move into individual houses out-side the city; the third option is to rent in one of government's social housing programs; and the final option is to collect air-tickets to return to their own provinces. The concept of providing alternative options for the communities who are going to be relocated seems to be a creative way to reduce tensions while implementing relocation projects.

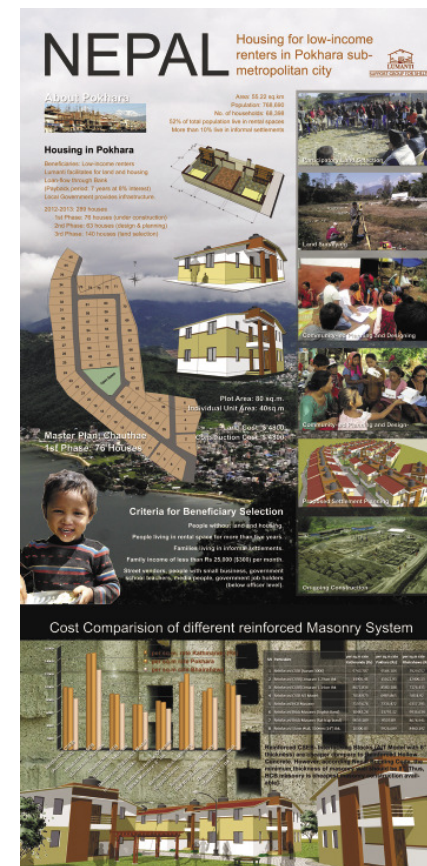

On the second day, all the community architects groups from different participating countries presented their works. It was a wonderful learning and sharing experience which always inspired us to work harder and with more dedication. I presented our housing project for low-income renters in Pokhara and our research on appropriate construction materials. The project got accolades for being creative and different from conventional housing projects. The research was equally appreciated.

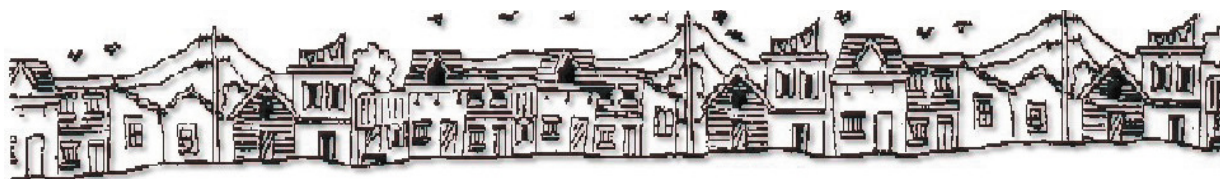
The country presentation on the second day was followed by panel discussions on the third day. The first panel discussion was focused on the role of young professionals and the importance of starting young. The second panel, comprised mostly of academicians, discussed and shared their ideas on how the learning in universities can relate with the reality with the other 90% who live in the city. After the discussion, I felt design-built program for students: "designing on paper and building on site with real people" is the best way to make the academic learning more practical and productive. Finally, the third panel discussed about the direction for the sustainable future highlighting the need go into scale.

The fourth day was more relaxing as we got a break from usual meeting and were taken for a historical tour of Old Manila. We went to the Walled City, Intramuros, which is the oldest district and historic core of Manila. Thus, we got the chance to know a bit about the history of Philippines. After the half day tour, we came back to the hostel to prepare for the four-day's workshop in the communities. We were divided into nine different groups and each group went to different communities located in different cities within Metro-Manila. Our group (seven members) consisting of Community Architects, Engineers, Students and Community Leader went to Lower Calamansian C, located in Caloocan City.

On the fifth day, we left the hostel for the workshop in the community. Along with the excitement, deep inside, I also had a fear about the home-stay program in the community with hot-and-humid weather. However, I must first appreciate the hospitality shown by the home-stay family as well as the whole community. In addition, the food in the community was much better than what we got in the hostel. Working and staying in the community was so much fun that everybody easily digested the hot-and-humid weather. Even the mid-night alarms of barking dogs outside our room and rats running havoc didn't dampen our spirit of working with the community.. The community we went to, Lower Calamansian C, were in its initial stage of forming community group for buying the land. They had already identified the land owner and were in the process of negotiation with the help of government and NGOs. The community had expected us to prepare plans and designs of the community with minimum re-blocking to comply

Poster for country presentation during CAN Regional Meeting in Manila

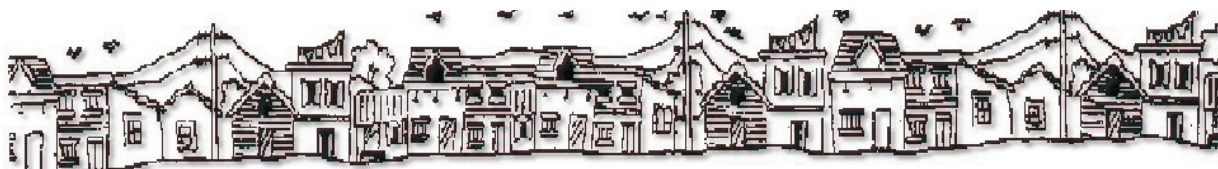

1. 400 m long bamboo bridge to Novatas City
2 & 3. Participants during the workshop

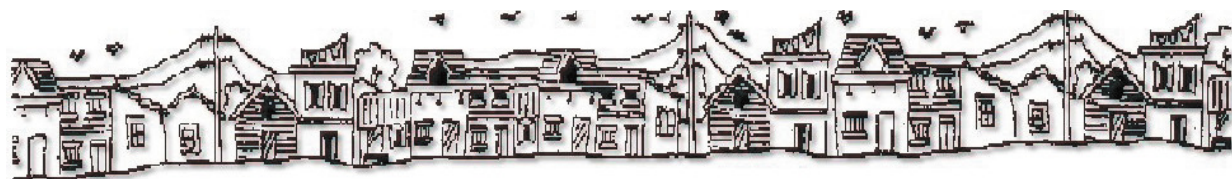
with the government by-laws. During the four days in the community, we worked with the community to prepare community map, hazard and resource map, and alternative re-blocking maps.

With information from the maps prepared by the community and after intensive discussion with the community; flood mitigation during rainy season and disaster-resilient design came out as the first priority of the community. We further analyzed the problem and concluded that flooding problem in the creek needs to be solved at the large scale of the city. Local solutions like building concrete embankments in one community adversely affects near-by communities. In addition, rather than constructing expensive concrete embankments, more local solutions like environment friendly embankments constructed out of coco-fiber can be cheaper. At a large scale of the city, open spaces along the creek need to be converted into retention areas to hold water during flooding so that settlements don't get flooded. The re-blocking maps prepared by the community, though at a very conceptual stage, have roused discussion among community members, even among those who did not join the workshop. Thus, at the end of the workshop, we were very satisfied to have worked with the community for four days and came up with maps that help the people to identify and understand the problems in their community, while seeking local-creative-and-cost-effective solutions for their problems. I came back to Kathmandu with more enthusiasm and commitment to work towards finding sustainable housing solutions for the poor.

Total number of housing units built with support from Lumanti

TYPES OF HOUSING UNITS	Cities	No of houses
Relocation	Kirtipur	44
On Site Upgrading	Bharatpur	31
Relocation	Biratnagar	11
On Site Upgrading	Kohalpur	24
On Site Upgrading	Ratnanagar	35
On Site Upgrading	Birgunj	27
Renovation of old houses	Thecho	19
On Site Upgrading	Kohalpur and Rajena	318
On Site Upgrading	Lekhnath	133
Housing for low income renters	Pokhara	76
On Site Upgrading	Tansen	100
Relocation for Koshi Flood Affected families	Haripur	235
Rental Housing	Lalitpur	24
Repair/Renovations	A number of VDCs and Municipalities	3531
Total housing units constructed		4608

लक्ष्मी राई
फिल्ड संयोजक, लुमन्ति धरान

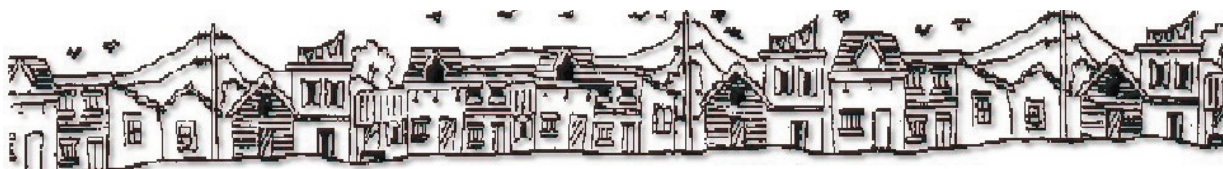
विकासे कार्यकर्ताको भोला बोक्दै हिँड्दा

हिजो जस्तै लाग्छ । विकासे कार्यकर्ताको भोला बोकी बाँकेको गरिव समुदायमा जनचेतनाको वाहक बनी घरघर पुगेको । यस यात्रामा समयले सातौँ वर्षको मध्यतिर पुर्‍याएको पत्तै भएन । यही दौरानमा मध्य पश्चिम तथा पूर्वका गरिव वर्गको दैनिकीसंग साक्षात्कार हुने मौका मिल्यो । वर्गीय विभेद, जातिय विभेद, लैंगिक विभेदको अवस्था अनि यिनै विभेदका विच मौलाइरहेका नयाँ पिँढीका अवस्थासंग अन्तक्रिया गर्ने वातावरण मिल्यो । मिश्रित विचार, संस्कृती, जात, धर्म तथा वर्ग भएको मिश्रित समाज विच एकता कायम गरि विकास प्रति जिम्मेवार बनाउन सहजिकरण गर्ने काम आफैमा महत्वपूर्ण तथा चुनौतीपूर्ण काम हो ।

समग्र देशको विकासका लागि प्रत्येक इकाइको विकास हुन जरुरी छ । मानवीय विकास, भौतिक विकास, सामाजिक विकास, साँस्कृतिक विकास र आर्थिक विकास - यी पाँच मध्ये कुनै एक मात्र अविकसित भई यथास्थितिमा रहने हो भने विकासले पूर्णता पाउन सक्दैन । यस कार्यमा गैर सरकारी संस्थाहरुको महत्वपूर्ण भूमिकालाई नकार्न मिल्दैन । २०४६ सालमा प्रजातन्त्रको पुनर्वहाली पछि नेपालभर गैर सरकारी संस्थाहरु खोल्ने कामको बाढी नै आयो । हजारौँको संख्यामा खोलिएका संस्थाहरु मध्ये जिम्मेवार भई समाज विकासमा तल्लिन संस्थाहरु कमै रहेका छन् नेपालमा ।

दर्ता भई काम गरिरहेका संस्थाहरु मध्ये लुमन्ति आवासको लागि सहयोग समुहले आफुलाई एक जिम्मेवार संस्थाको रुपमा स्थापित गर्न सफल भएको छ । शहरी गरिव महिला तथा विपन्न वर्गहरुको जीवनस्तर सुधारका लागि गरिएका कार्यक्रम तथा पैरवी सराहनीय रहेको छ । लुमन्तिको २० वर्षे कार्यकालमा लुमन्तिका कार्यक्रमहरु उपलब्धिका प्रमाण बनेका छन्, लुमन्तिद्वारा प्रवर्द्धित २७ वटा महिला वचत तथा ऋण सहकारीहरु, नेपाल वसाववास वस्ती संरक्षण समाज, नेपाल महिला एकता समाज, बाल विकास युवा संजाल र परिवर्तित सफल जीवन कथाहरु । आफु ती सफल कथाहरुका साक्षी बनिरहँदा आनन्दको अनुभूति भइरहेको छ ।

विकासे कार्यकर्ता भै कोहलपुर गा.वि.स. बाँकेमा Promoting Access to Humanitarian Needs for Migrated Population from Conflict Areas कार्यक्रम संचालनको अभिभारा पुरा गर्ने क्रममा साढे २ वर्ष विताए । त्यसपछि पूर्व धरानको गरिवहरुको दीगो विकासका लागि आर्थिक तथा सामाजिक रुपान्तरण कार्यक्रमको अन्तिम चरणको कार्यभारको जिम्मेवारी पुरा गर्ने । हाल म सोही क्षेत्रमा जनताको अगुवाईमा सामाजिक तथा आर्थिक रुपान्तरण कार्यक्रममा फिल्ड संयोजकको रुपमा निरन्तरता दिईरहेकी छु । यस क्रममा लुमन्ति संस्थाको कार्यक्रम अवधारण तथा संचालन शैलीमा फरक पाएको छु । कोहलपुर बाँकेको साढे २ वर्ष तथा सुनसरी धरानको पहिलो डेढ वर्ष गरी जम्मा ४ वर्ष लाई एकै प्रकृति, सहभागितात्मक विकास विधि (Participatory Development Approach)

तथा साढे २ वर्ष यताका वर्षलाई अर्को प्रकृति, जनताको अगुवाईमा विकास विधिमा (People Led Development Approach) कार्यक्रम सम्पादन तथा संचालनको अनुभव संगालेकी छु। विकासका लागि स्वयं सरोकारवाला समुदायहरूको अर्थपूर्ण जनसहभागिता, सकारात्मक सोच, योजना तथा निर्णयमा स्वतन्त्रता र अगुवाई हुनुपर्छ तब मात्र समाज विकास तथा एक्काईसौ शताब्दी सुहाउँदो समाजको सृजनामा बल पुग्दछ। यस यथार्थतालाई आत्मासात गरी गरिएका कार्यक्रम निकै प्रभावकारी भएका छन्, वीरगंज, कलैया, रत्ननगर तथा धरान नगरपालिकामा। यस विधि नेपालको शहरी क्षेत्रमा अपनाइएको पहिलो विधि हो।

नेपालमा गरिवले मागे पाइन्छ भन्ने धारणाको विकास गैरसरकारी संस्थाहरूको अनुदान दिने कार्यक्रमले स्थापित गरेको हो भन्दा अत्युक्ति नहोला। यसले गर्दा सबैलाई आशा गर्ने बानीको विकास भएको छ। जसले मानिसहरूमा विकासको काम सरकारी निकाय तथा गैर सरकारी संस्थाको मात्र हो भन्ने छाप हटाउन गाह्रो हुनेगरी बसिसकेको छ। यसकारण आफुले सक्ने अपरिहार्य कामका लागि पनि यस्ता निकायको मुख ताक्ने प्रवृत्ति अबै अस्तित्वमा रहिरहेको अवस्था हो। जनताको अगुवाईमा विकास विधि यही सोचलाई बदलेर हामी सक्षम छौं भन्ने भावनाको विकास गर्दै समुदायलाई विकासमा अग्रसर बनाउन खोज्ने एक विधि हो। सन् २०११ मे ३१ बाट केवल खाली हात खाली दिमाग कार्यक्रमका लागि छनौटमा परेको १० गरिव समुदायहरूमा छिरेका थियौं म सँगै मेरा सहकर्मी साथीहरू धनु, प्रकाश, विष्णु, माया, स्वेच्छा, जित अनि नेपाल बसोबास वस्ती संरक्षण समाज धरानका नगर सचिव सुवास दाइ।

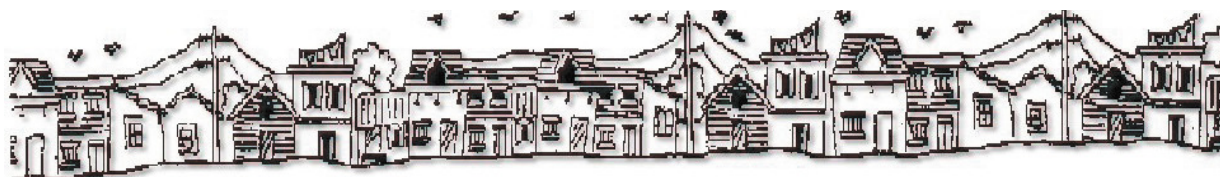
विकासमा मानवीय चाहान, आवश्यकता, संस्कृती, रितिरिवाज तथा समाजको अवस्था र राज्यको सेवा सुविधाको उपलब्धता के कस्तो रहेको छ, सो कुराले प्रभाव पर्दछ। यस कुराको जानकारी नहुँदा कहिलेकाहीँ पुरै कार्यक्रमका योजनाले आवश्यकताको सम्बोधन गर्न सक्दैन रहेछ। ध्यान दिनु पर्ने कुरा शहरी क्षेत्रमा मिश्रित मानव चेतना, कला, संस्कृती, भाषा, रितिथिति हुने हुँदा समानता नहुदो रहेछ। तसर्थ यस्ता समाजको साझा सवाल वा आवश्यकता के हुन् सो पत्ता लगाउन जरुरी हुन्छ।

त्यो भन्दा सम्बन्धित व्यक्तिलाई साझा आवश्यकता महसुस गराउन। जसको लागि हामी समुदायसंग नजिकिनु हाम्रो लागि जरुरी थियो। व्यक्तिको घर भित्र पस्न जति सजिलो छ, मन मन भित्र पस्नु त्यति नै गाह्रो काम हुँदोरहेछ। त्यसको लागि हामी अनुभूति तहको परिचय तथा अन्तरक्रियाका लागि प्रत्येक घर घरमा छलफलका लागि पुग्यौं। अब भनौ भान्सा भान्सामा पुग्यौं। उनीहरूसँगै चिसो, चिया, पानी खायौं। उनीहरूसँग गफिने क्रममा उनीहरूको कुरा बढि सुन्थ्यौं।

यस क्रममा समुदायको अवस्थाबारे धेरै जानकारी भयो हामीलाई। दिन दिनै गयो त्यही अनुहार लिएर तर केवल कुरा मात्र गर्न। समुदायवासी चकित पर्छे हामी जहिले आएको देखेर। करिव दुई महिना पछि हामी समुदायको खुलुली मेट्न हाम्रो कार्यक्रमकाबारे

१. युवा सञ्जालका सदस्यहरू तालिम पश्चात समूह तस्विरमा
२. कार्यशाला गोष्ठीका क्रममा सहभागीहरू

जानकारी गरायौं । समुदायमा हामीसँग तपाईंहरूलाई दिने केहि छैन तर आँट गर्नुहुन्छ भने साथ दिन आएका हौं भन्दा केही नदिने संस्था चाहिँदैन, हामी आफै गर्ने हो भने त किन चाहियो संस्था ? के को लुमन्ति सुमन्ति भगाउनु पर्छ । छिर्न दिँदैनौं त्यो लुमन्तिलाई, भनी समुदायको तर्फबाट उपेक्षागत स्वागत मिलेको थियो ।

तैपनि निरन्तर समुदायमा गैरहयौं । एक जनासंग मात्र भए पनि भेटेर, कुरा गरेर फँकिन्थौं । धैर्य भएर काम गर्न मलाई अनि मेरा साथीहरूलाई यस कार्यक्रमले सिकाएको छ । करिब ७ महिना पछिको प्रयासमा समुदायका मानिसहरूले हाम्रो कुरालाई गम्भिर भएर सोच्न र छलफल गर्न सहमत भए । छलफल भयो । अनि समुदाय विकासका लागि समुदायिक चासो बढ्न थाल्यो । त्यस दिन साथीहरूको मुहारबाट झल्केका कति व्यक्त त कति व्यक्त नभएका खुशीको भाव अबै ताजै छन् मसंग । विफल प्रयासहरूमा पनि धैर्य हुँदै सकारात्मक बन्न प्रोत्साहन गर्नु र आफै पनि सकारात्मक हुनु कठिन भएको थियो । तर साथीहरूको साथ, महेन्द्र शाक्य सरको सहयोग र प्रोत्साहनले कठिन अवस्थामा पनि प्रयास जारी नै रहे ।

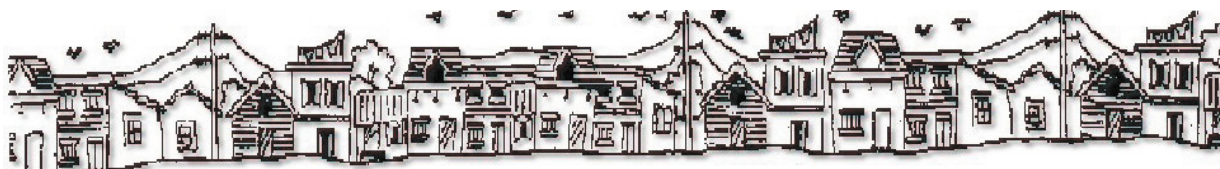
बसेर बोल्थो भने कसैले सुन्दैनन ।

उठेर बोल्थो भने हावाले उडाउँछ ।

यो समुदमयमा व्याप्त सोचको उद्धार थियो, वडा नं.१९ खहरे गैरीमा समुदायको आवश्यकता पहिचानका क्रममा ९० मिटर तटबन्ध निर्माण गर्नु पर्ने निर्ष्कर्षमा पुगेको त्यो क्षण । समस्या समाधानका उपाय खोज्ने क्रममा । नगरपालिकामा निवेदन दिनु पर्छ भनि छलफल गरिरहँदा कसैलाई स्थानीय निकाय धरान नगरपालिकाले सहयोग गर्छ भन्ने विश्वास थिएन । तर सकारात्मक हुँदै समुदायलाई नगरपालिका जाने प्रक्रियाबारे बतायौं । चिठ्ठी लेख्न सिकायौं । हामी आफै पनि समुदायको अगुवाईमा नगरपालिका गयौं । अन्तत तिन चार महिनाको प्रयासमा नगरपालिकाले ३३२०००/- रुपैया सहयोग गर्‍यो । आज यो समुदाय बाढीबाट हुने खतराबाट जोगिएको छ । यो हामी लुमन्ति अनि समुदायकै लागि पनि सिकाई अनि खुशीको कुरा बन्यो । अरुण टोल धरान ८ की दिदी दुर्गा मोहरा हर्षित हुँदै भन्नुहुन्छ “आजकाल त नगरपालिका गएर मजाले कुरा गर्न सक्छौं, प्रशासनका गणेश खतिवडा सर पनि आजकाल त आफ्नै जस्तो पो लाग्छ । लक्ष्मी मिस” । यसो भनेको सुन्दा म उहाँ भन्दा बढी खुशी हुन्छु ।

काम गर्ने क्रममा सिकेको अर्को अनुभव स्थानीय समुदायको कला र क्षमताको सम्मान र प्रशंसा । हामीले समुदायको जीवनस्तर सुधारका लागि विल्कुल नयाँ कुराको विजारोपण गरेनौं, बरु उनीहरूको सिप अनि सिकाईलाई अवलोकन, अनुभव आदान प्रदान गरी

कार्यशाला गोष्ठीका क्रममा सहभागीहरू

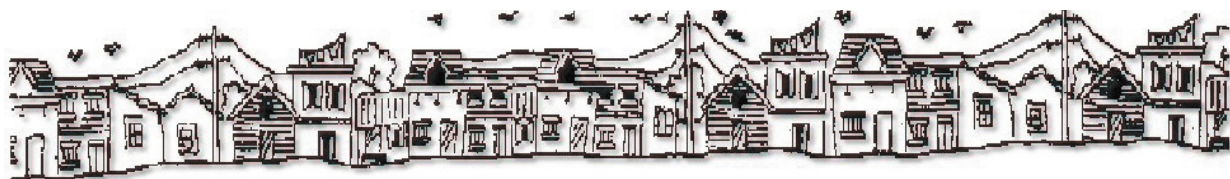
सिकाउने र सिकने माध्यम बनायौं। एकमा भएको क्रियाकलाप अर्कोले बुझ्ने र बुझाउने पाठशाला बनायौं। यसबाट प्रोत्साहीत भै १० वटै समुदायका दिदी बहिनीहरु एकजुट भई बचत समुहमा आवद्ध हुनु भयो। हामीलाई समुह गठन गर्ने क्रममा निम्तो आयो समुदाय बाटै। समुदायका निष्क्रिय ईकाई समिति पुर्नगठन भए। नभएका समुदायमा पनि ईकाई समितिहरु गठन भए। समुदायकै पहलमा खानेपानी जडान भए, सामुदायिक भवन बने। बाटो बने। सरसफाईका कार्यक्रम भए।

यस क्रममा स्थानीय श्रोत साधनको परिचालन भयो। समुदाय आफै परिचालित भए। स्थानीय निकाय नगरपालिका तथा जिविसमा सम्बन्ध विस्तार गरे। जहाँ जहाँ गए खाली हात फर्केनन् समुदायवासीहरु। यो प्रयासले उनीहरु प्रोत्साहीत भएका छन्। अर्थपूर्ण सहभागीता तथा अगुवाई यो मानेमा सफल हुँदैछ। सहभागीताका लागि सहभागी भन्दा पनि सहभागीको मतको सम्मान गर्दै योजना तर्जुमा, निर्णय तथा कार्यान्वयनमा जिम्मेवार बन्दै अगुवाई गर्दैछन् समुदायवासीहरु। आत्म जागरण अर्थात Realization गर्न सक्यौं कि केहि हदसम्म भन्ने लाग्छ, समुदायका परिवर्तनका कथाहरु हेरिरहँदा अनि लेखिरहँदा। हामी विकासे कार्यकर्ता Bottom to top reach प्रक्रियाको काम गर्न जहिले रट लगाई रहेका हुन्छौं। जसको कार्यान्वयन यहाँ घनीभुत तवरमा हुँदैछ व्यवहारिक रुपमा।

यसो भनिरहँदा यो विधि नै सर्वोत्तम हो भन्ने मनसाय होईन मेरो। न मेरो अनुभवले नै यो भन्न मञ्जुरी दिन्छ। यो एक विधि मात्र हो। यसमा अन्य धेरै कुराको आवश्यकता पर्दछ। सकारात्मक सोधखोज पद्धती र शैली यसको लागि महत्वपूर्ण छुटाउने नहुने कुरा हो। समुदायलाई सपना देखाउन र त्यो सपना पुरा गर्न सिकाउने सहि तुक यसमा छ। समुदायसंग बसी समुदायवासी नै भएर सहजिकरण गर्नुपर्छ सहजर्ताले। समुदायलाई आत्म जागृत गरी उनीहरुलाई जिम्मेवार बनाई अगुवाई गराउने कार्यले लामो समय लिने रैछ। हतारोमा सबै काम कहाँ गर्न सकिंदो रहेछ! मेरो आधकल्चो भईरहेको सात वर्षे विकासे कार्यकर्ताको अनुभवमा अहिलेको काममा सन्तुष्ट भएको छु म आफ्नै काम प्रति। पहिलो पटक १५ वटा निजि खानेपानीको धारा जडान गर्दा हर्षित हुँदै, नाच्दै खुशी बाड्ने शान्ति टोलका सबै समुदायवासीको अनुहारको हाँसोले मलाई अझ प्रोत्साहीत गरेको छ। भीम चाहार दाजु, राधिका बराईली दिदी, माला तामाङ्ग काकी, तिर्थमाया राई बजु, लक्ष्मण चापागाई दाजु, बविता राई जस्तै अरु धेरै अगुवाहरु सबैका लागि प्रेरक हुन्। मेरो लागि पनि।

अमर वस्ती (ख) का समुदायवासीहरु भौतिक संरचना निर्माणमा

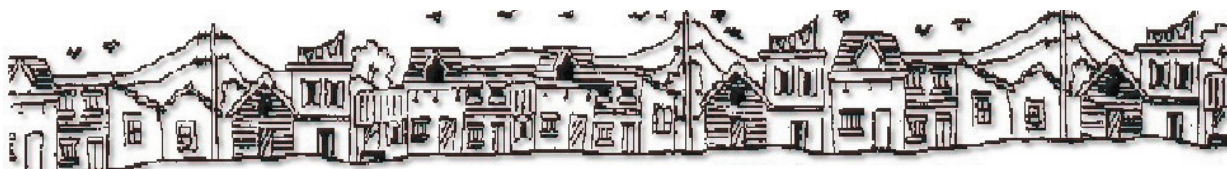
यज्ञराज कार्की

फिल्ड संयोजक, लुमन्ति पोखरा

वीरगंज देखि कलैयाहुँदै पोखरासम्म

म यतिखेर करिव ८ वर्षको वीरगंज बसाईलाई बिट माउँदै प्राकृतिक सुन्दर नगरी पोखरामा प्रवेश गरेको पनि १ वर्ष बितेछ । आर्थिक नगरी वीरगंज बसाईका क्रममा मलाई मित्रको रुपमा ग्रहण गर्दै स्नेह र सद्भाव प्रदान गर्ने मेरा अनगिन्ति हितैषी मित्रहरूसँग संस्थागत कार्यको शिलशिलामा वाध्यात्मक परिस्थितिका बावजुद भौतिक रुपमा टाढिनु पर्दा पीडानुभूत भइरहेको छ । तर म मानसिक र आत्मिक रुपमा वीरगंजेली हितैषीहरुबाट कदापी टाढिने छैन । वि.सं. २०६१ सालदेखि लुमन्ति संस्थाले शहरी गरिव समुदायहरुलाई लक्षित गरी सञ्चालन गरेको शहरी गरिवहरुको दिगो विकासको लागि सशक्तिकरण कार्यक्रमको फिल्ड संयोजकको रुपमा काम गर्दाको त्यो सिकाईयुक्त कार्यकाललाई म जिन्दगीको अनुपम अविस्मरणीय पलको रुपमा सदा सम्झिरहनेछु । म वीरगंज जाँदा रिक्तो हात एकलै गएको थिएँ तर फर्कदा वीरगंजेली दाजुभाई, दिदीबहिनी र हितैषी मित्रहरुको असिम माया, ममता र स्नेहको भण्डार बोकेर आएकोछु । यो मेरो ८ वर्षको सबैभन्दा ठूलो कमाई हो । जसलाई म हृदयको बैकमा 'फिक्स डिपोजिट' गरेर जिन्दगीभर राखिरहनेछु , कहिल्यै पनि खर्च नगर्नेगरि । यतिबेला म वीरगंज र कलैयामा बिताएका ति अनुपम दिनहरुलाई सम्झिरहेको छु । केही अप्ठ्यारा अनि केही सजिला ति पलहरु, केही कठिन अनि केही सरल त्यो आठ वर्षीय कार्यकाल । समस्याहरुले घेरेका ति संघर्षमय क्षणहरु र सफलताले चुमेका ति हर्षमय घडीहरु आज मेरो मानसपटलमा सजिव चित्र बनेर नाचिरहेका छन् ।

सिन्धुपाल्चोकको चुचुरोबाट काठमाडौं खाल्डो हुँदै पहिलो पटक मधेशमा प्रवेश गरेको म पहाडिया ठिटोलाई सुरुवातका दिनमा वीरगंजको भाषा, भेष र रहनसहनलाई आफू अनुकुल नभएको ठान्नु अस्वभाविक नहोला । शितल हावापानीमा हुर्किएको म बबुरोलाई यहाँको नखरमाउलो गर्मीले पनि अत्याउनुसम्म अत्याएको हो । अलि अलि बुझिने तर बोल्न नजान्ने भोजपुरी भाषा मेरो लागि अर्को समस्या बनेको थियो । यही भाषागत अज्ञानताका कारण संस्थागत कार्य संचालनका निमित्त समुदायवासीहरूसँग स्पष्ट संवाद र संचार हुन नसक्नुले मेरो काम कछुवा गतिमा जसो तसो घस्निरहेको थियो । संघसंस्थाप्रति समुदायवासीले हेर्ने नजर पनि फरक थियो त्यतिबेला । केही संघसंस्थाले गरेको गलत कार्यहरुका कारण समुदायवासीको आँखामा छापिएको संघसंस्थाहरु प्रतिको धमिलो छवीलाई सफा गर्नु मेरो लागि अर्को चुनौती थियो । जुन टोलमा गएपनि टोलवासीहरुले मेरो कुरा सुन्न र बुझ्ने नमान्ने बरु 'कति पैसा दिनुहुन्छ' भनेर व्यङ्ग्य गर्ने गर्थे । महिलाहरु मसँग बोल्न लजाउँथे । 'पुरुषहरु समय छैन' भन्दै मबाट भाग्न खोज्थे । बालबालिकाहरुलाई जथाभावी फोहोरमा खेल्नबाट फुसँदै नमिल्ने । मैले हरेस खाइसकेको अवस्था थियो । संस्थागत कार्य योजना बमोजिम जे जति कार्य प्रगति हुनुपर्ने हो त्यो मबाट भइरहेको थिएन । त्यसैले 'असक्षम' फिल्ड संयोजकको रुपमा उभिनुपर्ने लगभग पक्कापक्की भइसकेको अवस्था थियो । अतः यसरी असक्षम फिल्ड संयोजकको पगरी पहिरिनुभन्दा कुनै कृतिम व्यक्तिगत समस्या र बहानाहरु खडा गरी आफ्नो देखावटी सक्षमतालाई यथावत राख्दै वीरगंजबाट बाहिरिनुनै वेश हुन्छ भन्ने 'हरुवा' मनस्थितीमा

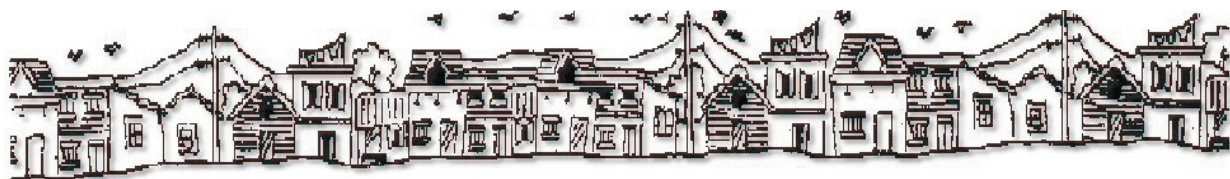

पुगीसकेको थिएँ म । तर त्यसबेलाका मेरा सहकर्मीहरू लक्ष्मी खरेल, आरती के.सी. र बिन्दुली ठोकर लगाएत अग्रज महेन्द्र शाक्यले मेरो 'हरुवा' मनस्थितिलाई चिर्न ठूलो मदत गर्नु भयो । संस्थागत योजना बमोजिम कार्य गर्दै समुदायमा परिवर्तनका छापहरू छोड्दै जानुनै हाम्रो सफलता हो । अतः यो सफलतालाई जसरी भएपनि हात पार्ने साझा प्रतिवद्धता सहित मेरा सहकर्मीहरूले सो को लागि मेहनत र परिश्रमको पसिना बगाउन आफूहरू तयार रहेको साझा 'भिष्म प्रतिज्ञा' गर्‍यो । त्यो भिष्म प्रतिज्ञा मेरो लागि एउटा भिन्नै खाले शक्ति बनेर शरीरका अंगहरूमा संचारित भयो । म त्यो दिनलाई कहिल्यै भुल्न सकिँदैन जुन दिन हामी चार जना सहकर्मीहरूले हातमाथी हात राखेर गहवामाईलाई सम्झदै 'मन वचन र कर्मले इमान्दारीताका साथ आ-आफ्नो जिम्मेवारी बहन गर्ने र सामाजिक परिवर्तन गराएरै छाड्ने' साझा प्रण गरेका थियौं । हाम्रो त्यो प्रण अनुरूप हामीले के कति गर्न सक्यौं र त्यसबाट समुदायहरूमा के कस्ता परिवर्तनहरू भए त्यसको लेखाजोखा र मुल्याङ्कन गर्ने जिम्मेवारी भने स्थानीयवासी तथा सम्बन्धित निकाय माथि नै छोड्न चाहन्छु ।

'मान्छेको गरिवी भान्सा (चुल्हो)ले बोल्छ' भन्ने युक्तिलाई मानसपटलमा राखेर, चैत्र वैशाखको टन्टलापुर घाम र पुष माघको मुटु काँप्ने जाडोको पनि पर्वाह नगरी विहान देखि बेलुकी सम्म समुदायका प्रत्येक घरघरमा पुग्ने काम गर्‍यो । प्रत्येक घरका ढोकाढोका चहाउँ भान्सासम्म पुग्यौं । टोलमा विद्यमान भौतिक पूर्वाधारहरूको लिखित तथ्याङ्क संकलन गर्नभन्दा पनि टोलवासीहरूले भोगेका दुःख, पीडा र व्यथाहरूको बारेमा बुझ्ने कोशिस गर्‍यो । यस कार्यले हामीहरूलाई टोलवासीहरूसँग अझ निकट हुन सहयोग पुग्यो र उनीहरूसँग आत्मिय सम्बन्ध विस्तार भयो । समुदायवासीसँग विश्वासिलो आत्मिय सम्बन्ध विकास गर्नमा हामीले करिव डेढ वर्षको समय लगायौं । त्यो समयले हामीलाई धेरै कुरा सिकायो । दीगो सामाजिक विकासका लागि हामीजस्ता सामाजिक कार्यकर्ताहरूले समुदायसंगको आत्मिय सम्बन्धद्वारा उनीहरूको भावना र समस्याहरू बुझेर काम गर्न सक्यौं भने जुनसुकै विकासका कामहरू पनि सम्भव हुने रहेछ भन्ने कुरा सिकियो । समुदायवासीसंगको हाम्रो सम्बन्ध निकै नै निकट र आत्मीय भैसकेको त्यो अवस्थामा हामीलाई कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नमा कुनै कठिनाई परेन । अब भने हाम्रो कार्यक्रमहरू खरायो गतिमा अगाडी बड्न थाल्यो । गहवाका ९ जना महिलाहरू मार्फत सुरु भएको वचत तथा ऋण कार्यक्रम नगवा, रामटोल र छपकैया २ हुँदै सत्रवटा समुदायहरूमा फैलियो । 'पैसा हैन मान्छेको वचत' भन्ने संस्थागत मन्त्र अनुरूप संचालित वचत कार्यक्रमहरू मार्फत महिलाहरूको एकतामा वृद्धि हुँदै गयो । हिजो घुम्टोभित्र मुख लुकाएर घरभित्रै सिमित रहने महिलाहरू वचत समूहमा आवद्ध हुँदै वीरगंज भन्दा बाहिरका जिल्लाहरू भ्रमण गर्न थाले । महिला हक अधिकारका विषयहरूमा छलफल गर्दै आवाज उठाउन थाले । टोल टोलमा वाल समूहहरू गठन भई शिक्षा तथा स्वास्थ्यका गतिविधिहरू संचालन हुन थाले । गरिव समुदायका युवाहरू पनि संगठित भई शहरी गरिव सशक्तिकरण समाज नामक संस्थाको स्थापना गरी सामाजिक कार्यमा अग्रसर हुन थाले । समुदायसंगको प्रत्यक्ष सहभागितामा चापाकल तथा चर्पी निर्माण लगायत बाटोघाटो सुधारका कार्यहरू तिव्र रूपमा संचालन हुन थाल्यो । यसरी सामाजिक, मानसिक, आर्थिक र भौतिक विकासका निमित्त लुमन्तिसंग हातेमालो गर्दै शहरी गरिव समुदायवासीहरूले देखाएको तत्परता र सक्रियता वीरगंज उपमहानगरपालिकाको कार्यालयको

समुदायमा सहजिकरण गर्दै यज्ञराज कार्की

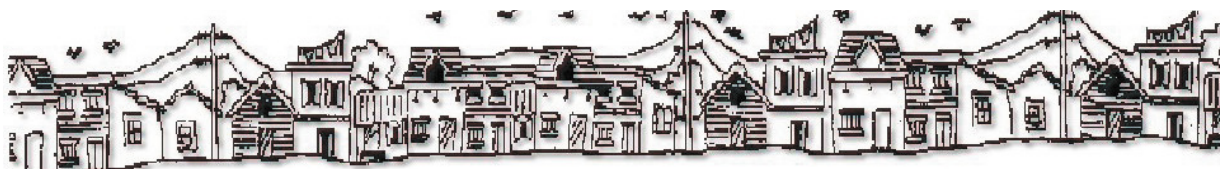

आँखामा समेत पर्न गयो ।

नगरपालिकाले पनि समुदायस्तरका कार्यक्रमहरु स्थानीय टोलमा आधारित तिनै संस्थाहरु मार्फत धमाधम संचालन गर्न थाल्यो । स्थानीय पत्रपत्रिका तथा संचार माध्यमहरुले पनि शहरी गरिब तथा दलित समुदायहरुका गतिविधी तथा समुदायवासीहरुको सक्रियतालाई प्रकाशन र प्रसारण गर्न थाले । विस्तारै अन्य संघसंस्थाहरुको सहकार्य एवं सहभागितामा वृद्धि भयो । समाजसेवी, बुद्धिजीवी तथा राजनीतिक कार्यकर्ताहरुले समेत लुमन्तिको कार्यक्रमहरुमा समर्थन र सहयोग प्राप्त हुन थाल्यो । यो सफलताले म भित्र 'अझै केही गरौं' भन्ने जोश, जाँगर र हिम्मत बढायो । मेरो यो उत्साहमा वीरगंजका सबै क्षेत्र र सबै वर्गबाट भरपुर सहयोग प्राप्त भयो । वीरगञ्जमा भएका कामको कदर स्वरूप मैले लुमन्तिबाट कदर पत्र पनि प्राप्त गरें । त्यो कदर पत्र मेरो लागि पहिलो विशिष्ट र अनमोल सम्पत्ति बनेको छ । मैले हासिल गरेको त्यो सफलता म एकलैले हक दावी गर्न भने पक्कै हुँदैन किनकी त्यस सफलता भित्र मेरा सहकर्मीहरुको यथेष्ट परिश्रमको पसिना लुकेको छ, समुदायवासीहरुको सहयोग र सद्भाव अनि मलाई मार्गनिर्देश गर्ने मेरा अग्रजहरुको सल्लाह र सुझाव मिसिएकोछ, भने संचारकर्मीहरुको सहकार्य अनि वीरगंज उपमहानगरपालिका कार्यालयको साथ एवं मेरा अनगिन्ती हितैषी मित्रहरुको अटुट माया गाँसिएको छ । अतः म सबैलाई मुरी मुरी धन्यवाद टर्क्याउन चाहन्छु । सबैको सहयोग, सहकार्य, माया र समन्वय बिना म यो सफलता हासिल गर्न सक्षम हुने थिइन । मैले मेरो संस्थाको दृष्टिकोणलाई प्रस्तुत गर्ने हो भने वीरगंजका शहरी गरिब समुदायहरुमा देखिएको परिवर्तनहरु मध्ये सबै भन्दा उल्लेखनीय परिवर्तन भनेको सामुदायिक एकता हो । विगतका दिनमा एकले अर्काको मतलब नराख्ने र एकले भनेको अर्काले नसुन्ने प्रवृत्ति व्यापक थियो । जसका कारण समुदायमा दिनहुँ जसो झगडा हुने, विकासका कामहरुमा अवरोध आउने र सामुहिक साझा गतिविधीहरु संचालन नहुने जस्ता समस्याहरु व्यापक थिए । तर अहिले अवस्था फरक भएको छ । समुदायका महिला, युवा र बालबालिकाहरु संगठित भई संस्थागत रुपमा सामाजिक कार्य गर्न तत्पर रहेको अवस्था छ, जुन सामाजिक विकासको लागि अपरिहार्य छ ।

अहिले वीरगंजका २२ वटा समुदायका १३ सय महिलाहरुको साझा संजालको रुपमा एकता महिला बचत तथा ऋण सहकारी संस्था स्थापना भई विगत ४ वर्षदेखि सोही सहकारीले बचत तथा ऋण कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिँदै आइरहेको छ । १ करोड भन्दा बढी आर्थिक पुँजी रहेको सो सहकारीमा पुरुष सदस्य र बाल सदस्यहरु गरि जम्मा २१ सय सदस्य भइसकेका छन् । लुमन्तिद्वारा गठित बाल समूहहरु जिल्ला बाल कल्याण समितिको पोल्टामा सुम्पिसकेका छौं र ति बाल समूहहरु हाल बाल क्लवमा रुपान्तरित भई विभिन्न कार्यक्रमहरु संचालन गर्दै आइरहेका छन् । गरिब समुदायका युवाहरुद्वारा ५ वर्ष अगाडी स्थापित शहरी गरिब सशक्तिकरण समाज (Urban Poor Empowerment Society - UPES) अहिले भरपर्दो र विश्वसनीय संस्थाको रुपमा परिचित भइसकेको छ । समुदायहरुमा निर्मित सार्वजनिक चापाकल र व्यक्तिगत चर्पीहरु स्थानीय उपभोक्ता समितिकै व्यवस्थापन र रेखदेखमा प्रयोग भइरहेका

समुदायमा लुमन्तिका कर्मचारीहरु

छन् । विगतमा विद्यालय नजाने वालवालिकाहरु मध्ये अधिकांश विद्यालय भर्ना अभियान अन्तर्गत स्थानीय ताराचन्द्र किशनलाल नि.मा.वि (छपकैया २), नेपाल राष्ट्रिय प्रा.वि (इनर्वा) र पंडित रामदेवी तिवारी नि.मा.वि (बजार छपकैया)मा भर्ना भई निरन्तर रुपमा विद्यालय जाने भएका छन् । शान्तिटोल १ मा वीरगंजकै नमुना आवास परियोजनाको समापन समेत भएको छ । समुदायमा अबै धेरै काम गर्न बाँकी नै छ । ती सबै कामहरु स्थानीय संघसंस्थाहरुको पोल्टोमा छोडेको छ ।

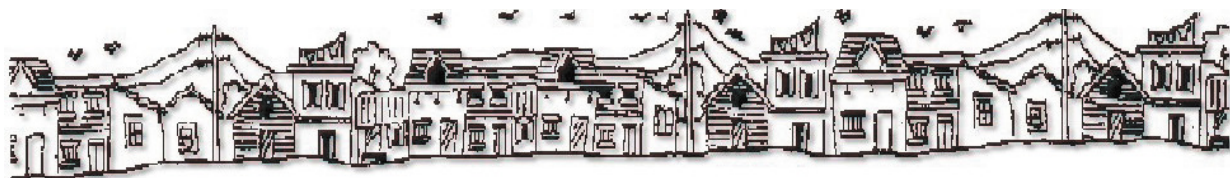
मैले लुमन्ति मार्फत वीरगंजमा बसेर जे जति गर्ने त्यसको तुलनामा त्यहाँबाट मैले जे पाएँ त्यो मेरा लागि अमूल्य छ । मैले वीरगंजका समुदायवासीहरुबाट पाएको असिम माया र विश्वास अनि सहकर्मी मित्रहरुबाट पाएको सहयोग, संचारकर्मी बन्धुहरुबाट प्राप्त गरेको साथ अनि स्थानीय राजनीतिक दलहरुबाट पाएको अमूल्य सुझावका साथै स्थानीय सरकारी तथा गैरसरकारी संघसंस्थाहरुबाट प्राप्त गरेको समर्थन मेरा लागि कोसेली हुन् ।

देशभित्रको विविधताका बारेमा चासो राख्ने म जस्तो युवकलाई वीरगंजले राम्रै पाठ सिकाएको छ । वीरगंजले मलाई मेरो मधेसी भुगोल र त्यस भुगोल भित्र बस्ने मधेसीहरूसंग नजिकबाट परिचित हुने मौका प्रदान गरेको छ । मलाई १०३ डिग्रिको ज्वरो आउँदा दिलदार मधेसी युवाहरुले ए.एम.सि. हस्पिटलसम्म पुर्‍याएर उपचार गराए । करिव ३ दिनसम्म ती युवा मित्रहरुले अहोरात्र खटेर मेरो हेरचाह गरिरहे । उनीहरुको हेरचाहले मलाई मेरो आमाबुवा र दिदी भाईको अभावलाई रत्तिपनि खड्किन दिएन । उनीहरुले मप्रति दर्शाएको त्यो आत्मियताले मलाई उनीहरूसंग अरु बढी नजिक बनायो । मैले एउटा विशाल परिवार, अनगिन्ती हितैषी अनि सयौं मित्रहरु पाएको महसुस गर्ने । यो मेरो अमूल्य प्राप्ति हो ।

मधेस आन्दोलनको क्रममा भड्किन लागेको साम्प्रदायिक दंगाको बेलामा मलाई सुरक्षाको प्रत्याभुती दिने तिनै मधेसीहरु नै थिए । विभिन्न भूमिगत सशस्त्र समूहहरुबाट ज्यान मार्ने धम्कि आउँदा पनि पहिलो गोली आफ्नो छातिमा थाप्न तयार हुने पनि तिनै मधेसीनै थिए । मेरो जन्म दिन होस् या अन्य कुनै चाडपर्वहरु, ति सबै अवसरहरुमा शुभकामनाको शब्द प्रकट गर्नेहरुको ताँतीमा तिनै मधेसीहरु पहिलो हुन्थे । अतः वीरगंजका मधेसीहरुबाट प्राप्त सद्भाव, माया, ममता अनि अटुट विश्वासको विशाल भारीलाई म जिन्दगीभर बोकी रहनेछु । ८ वर्षिय कार्यकाललाई विट मादै वीरगंज र कलैयाबाट विदा लिने क्रममा मेरा आत्मिय मधेसीहरुले भर्नु भएको वियोगको आँशुले लपकै भिजाएको मेरो मन जस्तो सुकै तातो घामको किरणले पनि सुकाउन सक्ने छैन । वियोगको त्यो क्षणमा हामीले बगाएको आँशुका भेलहरुसंगै प्रतिविम्बित हाम्रो आत्मिय सम्बन्धले मधेसी र पहाडियाको विभेदकारी सोच र विचारलाई बगाएर लगेर हिमाल पहाड अनि तराईका कुना कन्दरामा हामी बिचको सद्भाव एउटा सन्देश बनेर गुञ्जिरहोस् भन्ने कामना गर्दै अहिलेलाई कलम बन्द गर्ने अनुमति चाहन्छु । लौ त मौका मिलेछ भने त्यही मधेसको सेरोफेरोमा रमाउन आउँला, उसैगरी छठ मनाउँला अनि उसैगरी होलीको रंगमा रङ्गिदै हाँसखेल गरौंला । (यो लेख पोखराबाट प्रकाशित हुने आदर्श समाज दैनिकमा प्रकाशित भइसकेको छ ।)

समुदायसंग छलफल गर्दै यज्ञराज कार्की

लुमन्तिसँग फेरि काम गर्न पाइयोस्

नेपालमा खानेपानीको समस्या जटिल बन्दैगएको सर्वविदितै छ । यसमा पनि काठमाडौं उपत्यकामा खानेपानीको आपूर्ति भन्ने विकराल छ । काठमाडौं उपत्यकामा खानेपानीको जिम्मा लिएको के.यु.के.एल.ले रिङरोडभित्रै पनि राम्रोसँग खानेपानीको वितरण गरी सेवा पुऱ्याउन सकेको छैन । खानेपानी व्यवस्थापन बोर्डसँग लिएको लाइसेन्स बमोजिम टोखा पनि के.यु.के.एल.को कार्यक्षेत्रभित्र पर्छ । यो काठमाडौं उपत्यकाको उत्तरतर्फको पुरानो ऐतिहासिक नेवार बस्ती हो ।

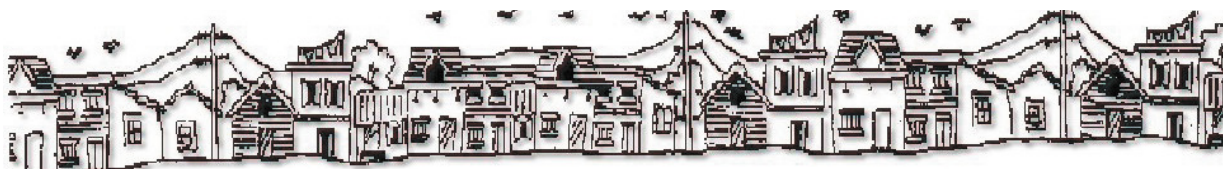
२०६८ सालसम्म टोखामा खानेपानीको धेरै समस्या थियो । पानीको स्रोतहरुको सदुपयोग हुन सकेको थिएन । स्रोतहरु पनि सुक्दै गइरहेको थियो । के.यु.के.एल.बाट वितरित धाराहरुले पनि सबैलाई सुविधा दिन सकेको थिएन । २०५० सालतिर निर्मित खानेपानीको वितरण प्रणाली (सार्वजनिक धारा) बाट पनि पर्याप्त स्वच्छ पिउने पानी वितरण हुन सकेको थिएन । त्यसैले खानेपानीको समस्या समाधान गर्न स्थानीय राजनीतिक दल, संघसंस्था, समाजसेवीहरुले आ-आफ्नै तरिकाले विभिन्न निकायमा पहल गर्दै आइरहेका थिए । त्यसैको उपलब्धि हो टोखा वृहत् खानेपानी तथा सरसफाई आयोजनाको सुरुवात र सफल कार्यान्वयन । टोखा क्षेत्रमा खानेपानी समस्याको दीर्घकालिन समाधानको लागि लुमन्तिको ठूलो देन छ । आयोजनाको लागि लुमन्तिले युएन ह्याबिट्याट मार्फत आर्थिक सहयोग उपलब्ध गराइ समुदायको हितमा योगदान गरेको छ । यसमा केयुकेएलको महाराजगञ्ज शाखाबाट पनि प्राविधिक सहयोग प्राप्त भएको थियो ।

लुमन्तिले समितिलाई चेतनामुलक कार्यक्रम मार्फत भ्रमण र अवलोकनको अवसर जुटाएको थियो । भ्रमणका क्रममा सिद्धिपुर खानेपानी तथा सरसफाई आयोजना तथा धुलिखेल खानेपानी आयोजनाको अवलोकन गरेपछि समितिका सदस्यहरु र स्थानीय व्यक्तिहरु खानेपानीका विभिन्न संरचनाहरु, पानी प्रशोधन प्रणाली महशुल संकलन, धारा वितरण तथा आयोजनाको व्यवस्थापन सम्बन्धी महत्वपूर्ण जानकारीहरु हासिल गर्न सफल भएका थिए । त्यसै गरी नवलपरासीको अमरापुरी खानेपानी तथा सरसफाई आयोजना र रुपन्देहीको मुर्गिया खानेपानी तथा सरसफाई आयोजनाको अवलोकन/अध्ययन भ्रमणमार्फत यस टोखा वृहत् खानेपानी तथा सरसफाई समितिले आयोजना व्यवस्थापन र प्राविधिक पक्षको बारेमा धेरै सिकाइ हासिल गर्‍यो जसको कारण समयमा नै आयोजना सम्पन्न गर्न हाम्रो समितिलाई ठूलो सहयोग मिलेका थियो । लुमन्तिको सहयोग, सुभाब र सरसल्लाहको कारण हामीलाई आयोजना कार्यान्वयन गर्न सहज वातावरण सृजना भइरह्यो । यो आयोजना सफल बनाउन स्थानीय राजननीतिक दल, संघ संस्था बुद्धिजीवी, चण्डेश्वरी गा.वि.स., सरस्वती गा.वि.स र जि.वि.स. ले महत्वपूर्ण भूमिका खेलेका छन् । यस आयोजनालाई आवश्यक जग्गा चण्डेश्वरी गा.वि.स.ले उपलब्ध गराएको छ ।

माइला डंगोल

अध्यक्ष

टोखा वृहत् खानेपानी तथा सरसफाई
उपभोक्ता समिती

यस आयोजनाले सरस्वती र चण्डेश्वरी गा.वि.स.का वासिन्दालाई समेट्ने लक्ष्य राखेको छ । हाल समितिले भूमिगत पानी संकलन र प्रशोधन गरी पम्पिङ प्रणाली मार्फत पिउने पानी वितरण गरिरहेको छ । समितिले प्रत्येक निजी धारा जडानको लागि रु. १०,०००/- शुल्क तोकेको छ । उपभोक्ताले मासिक १० युनिट (१०,००० लि.) पानी खपत गरेवापत् न्युनतम महशुल रु. १५०/- तिर्नुपर्छ । यो आयोजना सेवा क्षेत्रका हरेक व्यक्तिलाई प्रतिदिन १०० लिटर पानी उपलब्ध गराउन सक्ने गरी डिजाइन गरिएको छ । समितिले न्युन आय भएका घरपरिवारको खानेपानीमा सहज पहुँच स्थापित गर्नको लागि अलग्गै व्यवस्था गरेको छ ।

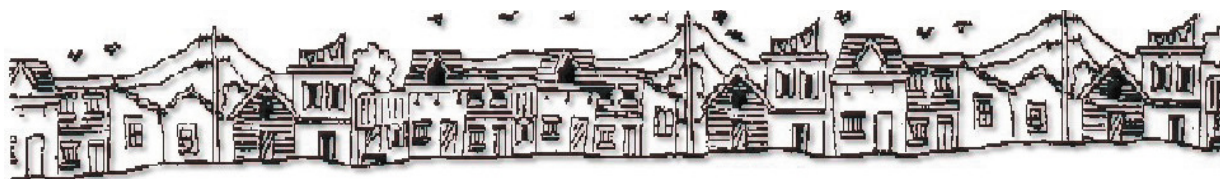
यस आयोजना सञ्चालन गर्नका लागि शुरुमा चुनौतीहरू सृजना भएका थिए । आयोजना शुभारम्भ भएको चार महिना सम्म पनि समिति गठन भएको थिएन । अन्ततः विभिन्न चरणको छलफल पछि समितिको गठन र समितिले पूर्णता प्राप्त गरेको थियो । शुरुमा अत्यन्त कठिन जस्तै भैसके पनि समितिका सम्पूर्ण साथीहरूको सुझाव, कार्य क्षमता र कौशलले गर्दा आयोजनाका क्रियाकलापहरू अगाडि बढाउन सजिलो भयो । समितिका सम्पूर्ण साथीहरूले रातदिन नभनीकन आ-आफ्नो ठाउँबाट निकै ठुलो मेहनत र प्रयास गर्नु भएको थियो । फलस्वरूप समितिका साथीहरू आज धन्यवादका पात्र भएका छन् ।

हाल समितिलाई आर्थिक अभाव भएकोले सोचेको जस्तो काम गर्न सकिएको छैन । आर्थिक अभावका कारण विभिन्न समानको रकम भुक्तानी गर्न सकेको छैन । समितिले २०७० साल नव वर्ष को अवसर पारेर सहुलियत दरमा निजी धाराको वितरण गरेको थियो । समितिले २०७० असार मसान्त सम्म कम्तीमा ३०० निजी धारा जोडने योजना बनाएकोमा ३५०धारा जडान भएको छ भने धारा जडान कार्य अझ पनि जारी छ । विभिन्न निकायबाट सहयोग जुटाइ अर्को चरणको काम गर्ने योजना समितिको रहेको छ । समितिले महिना -महिनामा आफ्नो भवनमा खानेपानको गुणस्तर जाँच्ने व्यवस्था मिलाएको छ । फेरि तीन-तीन महिनामा सुविधा सम्पन्न प्रयोगशालामा पनि पानीको गुणस्तर जाँच्ने गरेको पनि छ । अहिले खानेपानी समितिले नेपालको खानेपानी गुणस्तर मापडण्ड भित्र रही सेवा प्रदान गर्दै आएको छ ।

भविष्यमा दुवै गा.वि.स.को सम्पूर्ण क्षेत्रमा सहुलियत दरमा खानेपानी पुर्‍याउने वृहत् खानेपानी समितिको योजना रहेको छ । साथै हाल के.यू.के.एल.को पुरानो संरचनालाई पनि तत्काल आर्थिक श्रोत जुटाएर नयाँ संरचना बनाइ पानी वितरण गर्ने समितिको योजना रहेको छ । राम्रोसंग मर्मत सम्भार गर्न सकेको खण्डमा र चुस्त व्यवस्थापन गर्न सकेमा टोखा वस्तीको लागि खानेपानीको समस्याबाट यस आयोजनाले मुक्ति दिलाउने पक्कापक्की छ हामी लुमन्तिलाई बधाई र शुभ-कामना दिन चाहन्छौं । लुमन्तिले १९ औं वर्षको सफल यात्रा पार गरी २० औं वर्षमा प्रवेश गरेको सुखद उपलक्ष्यमा हाम्रो समिति लुमन्तिको उत्तरोत्तर प्रगतीको कामना गर्दै भविष्यमा पनि हातेमालोको लागि अपेक्षा गर्दछ ।

पानीमा भएको आइरनको मात्रा घटाउन एरेसन गरिँदै

मेरो सपना, मेरो घर

आफैले कोरेको नक्सा देखाउँदै लौरीघोल, रत्ननगरका एक समुदायवासी

Women in Heritage Conservation: Thecho shows the way

Background

Prior to ACCA (Asian Coalition for Community Action) programme, the women from the different communities in Thecho were just involved in managing the community saving apart from doing some projects here and there. They felt a need to do something collectively at the settlement level not only to have better impact on community upgrading, but to challenge a general notion that women are not capable to lead the process to upgrade the communities. ACCA process provided flexible finance and process to formulate their own rules and systems which are community-led and is accommodating according to the communities' needs. ACCA is a three-year program of the Asian Coalition for Housing Rights (ACHR) targeted to support a process of city-wide upgrading in 150 Asian cities. The program is an important tool for making change in situations of poverty – a tool which belongs to the urban poor and to all these active groups, helps them grow and helps them make change in their cities around Asia.

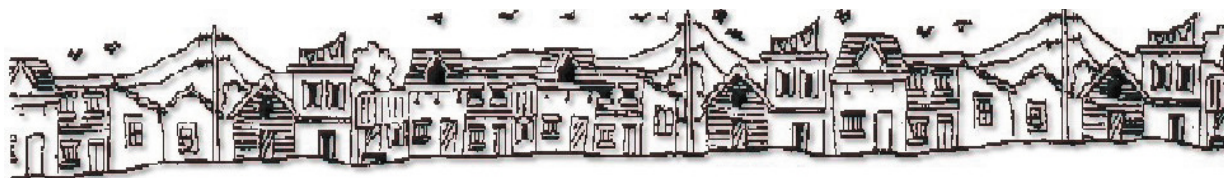
Thecho is among the several of the small hamlets encircling the capital city Kathmandu. During the medieval times, it was and is still noted for production of mustard oil. Majority of the population (total 7627 people and 1312 households) depend on agriculture for their living. It is divided into 9 wards and most of the settlement is concentrated in wards 1 to 7 dominated by the ethnic Newars with agriculture as the main occupation. The old core of the town still showcases the fine examples of traditional Newari architecture and planning approach which is historically significant.

However, the influence of ever rising urbanization in case of many of the old towns in Kathmandu Valley had also taken its toll on Thecho as well. People generally prefer modern materials and construction and gradually people began to demolish old houses to replace with them with concrete towers. Moreover, the agricultural land has been taken over by concrete structures.

Apart from these, the general housing conditions and urban space within the historic core are slowly decaying. Many old town houses lie dilapidated and families are still living in such conditions. As the family size is increasing, some of the households needed to add on a storey or two to accommodate them. The community, specially the women, felt the need to improve the housing condition so they a safe and secure town to live in.

Lumanti Joshi
Technical Coordinator, Lumanti

Women in the settlement are linked together through saving groups and are actively involved in community development activities. When the first saving groups were initiated in 2007, the women did not know a single thing about the saving and why it is necessary. With a number of peer learning visits, they gradually learned the process of saving. These savings groups were then linked together in a network as a cooperative (Thecho Mahila Jagaran Saving and Credit Cooperative) led by these women in 2008. In just a few years, the cooperative have moved ahead and expanded their reach out. There are now 701 members in 28 saving groups in the various wards in Thecho with an astounding collective saving of NRs. 68, 81,000 (US\$ 98300) working collectively to make their communities better. Small loans were provided to repair and maintain the houses to make them habitable.

Challenges

When the cooperative started providing housing loan, they began to explore the housing status of the community members. The results were extremely astonishing, even for Lumanti which has been working in housing sector since last 19 years. Though the old part of the town is more than 200 years old and families living there for generations, most of the community members did not feel the need of land title to ensure their security in the city. But as the family began to expand, they needed to divide the land; the problem gradually began to surface. The cooperative took the initiative to survey the housing scenario under such circumstances.

With community participation full on, women from the saving groups carried out the detailed survey of housing status. Survey revealed that about 80% houses in Thecho, especially in the core area did not have land titles. The people needed to pay hefty amounts of money to concerned authorities for buying or selling of the land. Bribing to make the process easier could not be afforded by the low income groups so the situation was at a standstill. Meetings were planned with the concerned stakeholders to discuss on the issue. This process proved to be time consuming.

Community Upgrading programme in Thecho

During the survey, it was found that some of the houses (around 20 to 25 families) are seeking financial and technical assistance for either repairing or extending their houses. Many of the town houses are in total state of disrepair but still people are living there. There is a high risk of human lives in case a severe earthquake. And there are also quite a few families who wanted to add a floor or two in order to accommodate the growing family members. The results of the survey regarding land title issue were shared with the VDC and the Land Revenue Department in a workshop hosted by the cooperative. The representatives from these authorities suggested the process as to how this could be

Community participating in community mapping

formalized. Now, with support from these organizations, many of the families have already registered their land and are proud owner of a legal land title.

The big project of US\$ 40,000 supported 20 families from the core area to repair and renovate their dilapidated structures. Thecho Women's Cooperative took the lead in the entire process with support from the saving group members. Several meetings between the communities, with the government and with the saving group members helped to develop a community driven frame work for the process. The small projects contributed in building up the feeling of communal harmony and solidarity among the fellow members. With funding support of US\$ 15,000 for infrastructure development, an outstanding number of projects could be implemented in various areas within the old parts.

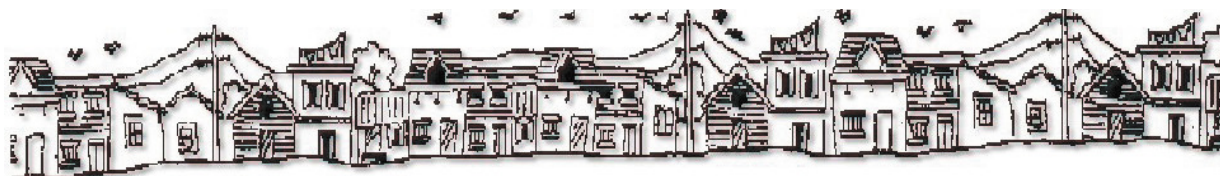
As many as 11 upgrading projects were developed, managed and implemented by the women with this fund. These women-led projects ranged from paving courtyards, water tank renovation, rest house and temple renovation to walkway construction. The link with the government (Village Development Committee) was well established which assisted the communities to link their plans with VDC's yearly development initiatives. Though the fund available from the programme was limited, they managed to leverage major amount of resources, both cash and kind, from the community members themselves and certain fund was raised from other contributors. Community members saw the significance of doing the "real projects" in addressing their "real" needs. They have churned out good demonstrations of how community participation can conserve old traditional spaces, monuments, keeping their cultural values intact. Now, Thecho Mahila Jagaran constantly has visitors from neighboring towns to learn from their process and projects!!!

Community Process in Thecho and role of technical professionals in the process

In the beginning, women did not know where to start with!! They had the knowledge about their communities; they knew where the problem areas were and what upgrading works need to be done. But they did not know how to present these issues so that communities could visualize and understand the existing problems. Using social maps as a tool not only helped them to identify the problems but gave space for people to discover system to work together. A mapping workshop was conducted in one of the areas with assistance of architect volunteers, showed the ways to map the problem areas and understand the process. Mapping focused on the public places and amenities instead of the houses. The workshop facilitated the process of prioritizing the problems based on the urgency. They came up with an idea to do priority mapping of different toles (communities) which was lead by saving group members

Newly paved Kutujhol community

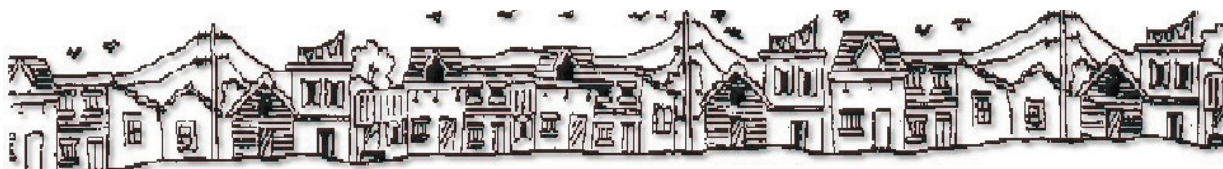
from those areas. Once the mapping of all the areas was done, they were brought together for meeting to share their findings. With the help of these maps, the people were able to perceive the real needs, identify the projects and prioritized based on the urgency of the work to be done. Given the limited budget to implement the projects, proactive toles were selected; these selected projects were such that more people could benefit from them. Initially about 7 communities were prioritized to be part of the programme.

However, the communities were able to leverage additional support from the government and people themselves contributed in both cash and kind. Because of this, additional 4 communities were able to implement projects prioritized by them. A team comprising of women from different communities was setup for regular monitoring of the projects. Regular sharing meetings are conducted between the communities to learn about the progress of the works. The technical team of Lumanti provided support to prepare the designs and estimates of the projects proposed and also during the implementation period. The technical of architects and engineers provided the much needed support to facilitate the process and space for people to explore solutions and unleash their potential.

For the big housing project, consultation meetings were continuously conducted with the community and the cooperative. Kathmandu Valley has several good examples of owner renovated historic houses. Thus, a study visit was organized for the community members to go and see such examples. An interaction program was organized for the interested house owners with Dr. Rohit Ranjitkar, heritage expert from Kathmandu Valley Preservation Trust, an organization actively involved in heritage conservation since last 20 years. They also had an opportunity to interact with the families who have recently renovated their old houses in Patan. This had a positive impact in the people. They have begun to think as to what they want to do with their old houses.

A series of consultation meetings helped them to decide on the process to be adopted for loan flow for the project. All the families are members of the Thecho Cooperative and are regularly saving for various purposes. The families decided to take loan amount depending on their affordability and the details worked out with the technical team. The house owners then requested the Cooperative for the required amount. Thecho Cooperative was in charge of management of funds and coordination. Several discussions on the loan amount, repayment period, interest rates were organized with the communities with facilitation from Lumanti. The cooperative then verified from the fellow saving group members if the person had any outstanding loans and certify that he/she could apply. Interest of 12% was charged with a payback period of 3 to 4 years. The management committee is responsible for monitoring the repayment.

One of the rest house being renovated

Continuous monitoring and technical support was provided by Lumanti. Renovation and repair of 20 houses is now complete!!! Repayment has been very regular and hurdle free. This has already been recycled back to do similar projects in other settlements around Kathmandu.

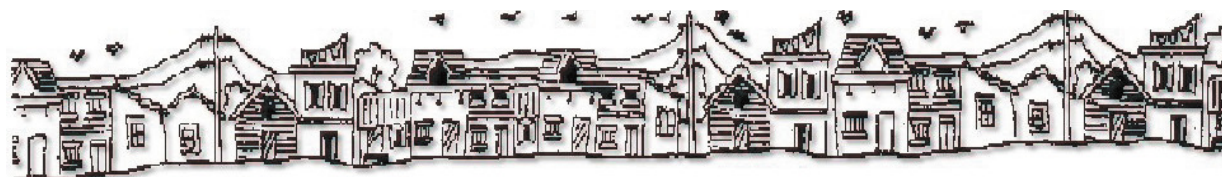
Lessons Learnt

For a cooperative led by women, some of the people were skeptical as to how a group of women will be able to implement these projects. They were not cooperative initially. However as the work progressed, they saw the results in form of improved better communities. They saw the power of people getting together to achieve a common goal. They saw the strength and capacity of these saving group members to mobilize communities and to link up with the government to pull in additional support. They saw the power of these women to bring about a positive, incredible change in other wise dormant old town. Now new people and new communities have approached the cooperative and have proposed new initiatives to make their area better and improved.

The programme was strategically used for gaining the attention of the local government, this has been very successful. Now VDC wants to partner with the women to implement the projects proposed under their development plans. The work done by the communities are now well appreciated by the local government and has invited Cooperative leader as representative of the community women to be part of the VDC council. This is definitely an impact of good work in the town. The small projects acted as a tool to gear up the community and bring together people to plan, develop and implement projects at scale. Thus, the city wide process was boosted and confidence level of the communities is at a new high. They are now eager to start new initiatives, new collaborations to improve their settlement, respecting traditional norms and values.

Upgrading project implemented by community

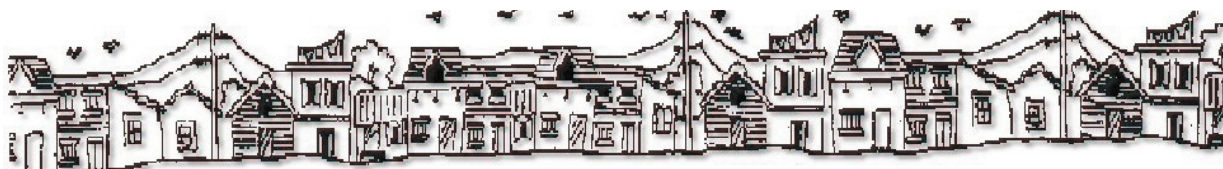
उमेश रूपाखेती
प्राविधिक संयोजक, लुमन्ति

लुमन्तिको आयामभित्र

सन् २००४ को नोभेम्बरबाट मैले आफ्नो ज्ञान र सिपलाई कार्यक्षेत्रमा प्रयोग गर्ने अवसर पाएको थिएँ। त्रिभुवनविश्वविद्यालयको पश्चिमाञ्चल इन्जिनियरिङ अध्ययन संस्थानबाट 'डिप्लोमा इन सिभिल इन्जिनियरिङ' विषयमा ३ वर्षे कोर्सको अध्ययन पुरा गरेपछि मलाई यो अवसर जुटेको थियो। जिल्ला भू-संरक्षण कार्यालय, साना किसान सहकारी संस्था लिमिटेड चैनपुर र फोकस नेपाल धादिङमार्फत मैले करिब २२ महिना जिल्लाको ८ वटा गाविसमा खानेपानी तथा सरसफाई सम्बन्धि र पूर्वाधार विकासका आयोजनाहरूमा काम गरें। त्यसैविच सन् २००६ को अगष्टमा कान्तिपुर राष्ट्रिय दैनिकमा प्रकाशित विज्ञापन बमोजिम मैले लुमन्तिमा Job Apply गरें। स्नातक प्रथम वर्षको परिक्षा चलि रहेको समयमा अन्तर्वार्ताको लागि बोलाइयो। म ३ पटक सम्म उपस्थित भइन। चौथो पटक उपस्थित भएँ। म उपयुक्त उम्मेदवार भएछु। यसरी म लुमन्तिको आयामभित्र प्रवेश गरें।

म अत्यधिक मेहनती किसानको छोरा। म गाउँमा जन्मिएको, धुलो र हिलोमा खेलेर हुर्किएको हुँ। मलाई बाबाले कहिल्यै खेतबारीमा काम गर भन्नुभएन। मैले मेहनत गरेर पढ्नु पर्ने, राजनीति बुझ्नुपर्ने, बाबाको प्राथमिकता यति मात्र थियो। तर रहर नै गरेर थोरै मात्र भए पनि मैले एउटा किसानले गर्ने सबै कर्म गरेको थिएँ। ग्रामिण जीवनका अप्ठ्याराहरू मेरा लागि नौला थिएनन्। गरिवीलाई अनुभूत गर्न सजिलो थियो। कामको सिलसिलामा मैले धेरै गाउँहरू, उकाली ओरालीहरू र हजारौंको जीवनसंग साक्षात्कार गर्ने अवसर प्राप्त गरें। म चेपाङको बस्तिहरूमा पनि पुगें। मैले चिउरीको घिउ खाएँ। उनीहरूको भान्सा, वस्त्र, छानाको वनावट, घर बनाउ (नका लागि छनौट गरिएको स्थानहरूमा गरिवी/सिमान्तीकरण/जनजातीयताको कठोर दृश्यहरू देखेँ। तर चेपाङको चुल्होमा पुगेपनि लुमन्तिले उठाउँदै आएको शहरी गरिवको मुद्दा मेरो लागि नौलो थियो। सामान्यतया शहर भनेपछि अधिकांशको ध्यान सम्पन्नता तर्फ मोडिन्छ। कोही अलमलमा पर्न सक्छन् तर परिवर्तन निरपेक्ष हुदैन। यसको जटिलताले समस्याहरू पनि लिएर आउँछ। यसै समस्याहरूसंग जुधिरहेका विभिन्न समुदायमा पूर्वाधार विकास एवं उनीहरूको आवास अधिकारको पक्षमा वकालत गर्दै आइरहेको लुमन्ति आवासको लागि सहयोग समूहसंग आवद्ध भएपछि मैले सर्वाधिक सम्पन्न शहरहरूको परिधीभित्र विचरण गर्ने अवसर प्राप्त गरें। शहरको विकास मैले सोचेको जस्तो रहेनछ। अरुको त कुरै छोडौं, राजधानी शहरभित्रै विकासको आवरण च्यालिएको रहेछ। मैले गाउँलाई त चिनेकै थिएँ। लुमन्ति परिवारको सदस्य भएपछि शहरलाई पनि चिन्न पाएँ। काम गर्दै जाँदा अव्यवस्थित शहरीकरणको सिकार भएका जीवनहरू चिन्न सक्ने भएँ।

मैले लुमन्तिमार्फत विभिन्न भूमिकामा काम गरें। टोखा र ठेचोमा निर्माण गरिएको वातावरणमैत्री शौचालय (इकोसान चर्पी), सानो खोकनामा निर्माण गरिएको सामुदायिक बायोग्याँस प्लाण्ट तथा फोहोर व्यवस्थापन प्रणाली, नारायणटोलमा निर्माण गरिएको विकेन्द्रित

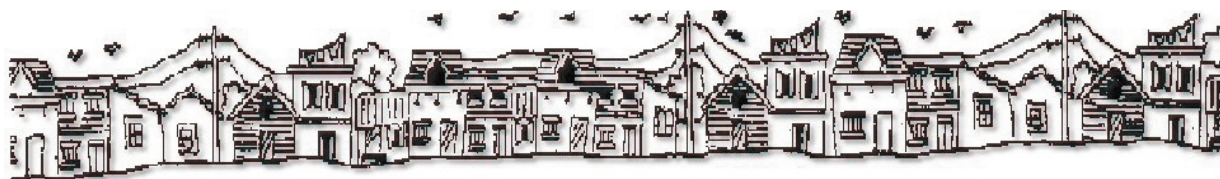

फोहोर पानी प्रशोधन प्रणाली, उपत्यका भित्रै पानीको परम्परागत स्रोत (इनार,पोखरी,ढुंगेधारा)को संरक्षण, आकासे पानीको संकलन, प्रयोग तथा जमिनमा पुनःभरण, १० हजार भन्दा बढी उपभोक्तालाई सुविधा दिनसक्ने भूमिगत पानीको संकलन/प्रशोधन र पम्पिङ प्रणाली सहितको वृहत् खानेपानी आयोजनाको कार्यान्वयन र लुमन्तिले काम गरिरहेका विभिन्न स्थानहरूमा पूर्वाधार विकास (शौचालय निर्माण, ढुंगा/ईटा छपाई, ढल निर्माण/विस्तार, रिटेनिड वाल निर्माण, खोलाको कटान नियन्त्रण) जस्ता कार्यहरूमा मेरो धेरै संलग्नता रह्यो। यसविच मलाई सुम्पिएका सबै जिम्मेवारीहरू मैले सफलतापूर्वक सम्पन्न गरें। लुमन्तिको पहलबाट हजारौं आमाबुवा, दाजुभाई तथा दिदीबहिनीहरूको जीवनमा उज्यालो क्षणहरू आएको छ। यो समयमा म आफैले पनि लुमन्तिको गरिमालाई मजबुत पार्न योगदान गर्न सकें। लुमन्तिको सहयोगमा काँचुली फेरेका समुदाय र संगठित भएका समूहहरूले सकारात्मक सामाजिक रुपान्तरण/परिवर्तन को प्रतिनिधित्व गर्छन्। यस्तो प्रक्रियामा सहभागी हुन पाउनु खुशी र गर्वको विषय हो। तालिम, कार्यशाला, गोष्ठी र सेमिनारमा सक्रिय सहभागी हुँदा आफ्नो क्षमताको पनि विकास हुन्छ। ७ वर्षको अवधिमा मैले यस्ता धेरै अवसरहरू प्राप्त गरें जसले मेरो आत्मविश्वासलाई थप बलियो बनायो। मलाई भारत, बंगलादेश, श्रीलंका र थाइल्याण्ड भ्रमण गर्ने अवसर पनि प्राप्त भयो। यसले मलाई धेरै खुल्ला भएर सोच्न सक्ने बनायो। असल अनुभवले मानिसलाई समृद्ध बनाउँछ। मलाई यस्तै महसुस भएको छ। मेरो जीवनको उर्वर समय लुमन्ति परिवारको सदस्यको रुपमा अगाडी बढिरहेको छ। लुमन्तिसंगको आवद्धताले मेरो आफ्नै जीवनमा पनि परिवर्तन आएको छ। मैले परिश्रमी/सचेत युवा साथीहरूको सञ्जालमा आफ्नो सक्रियता कायम राख्न सकेको छु। बिदाको समयमा म युवा साथीहरूसँग रमाउँछु। एग्रो फार्ममा काम गरेर हामी रमाइलो मनाउँछौं। यस्ता उत्पादनशील काममा लाग्न लुमन्तिबाट प्राप्त भइयकगचभ ले ठूलो सहयोग गरेको छ। लुमन्तिको आयामभित्र प्रवेश गरेदेखि नै मैले सहयोगी वातावरण पाएको छु। यसैविच मैले स्नातक (अंग्रेजी र समाजशास्त्र), स्नातक(सिभिल इन्जिनियरिङ) र स्नातकोत्तर (समाजशास्त्र) तहको अध्ययन गर्न पाएँ। सन् २००९ मा कान्तिपुर टेलिभिजनबाट प्रसारित 'खोज युवा नेतृत्वको' रियालिटी शोमा सहभागी हुँदा मलाई संस्थाबाट निरन्तर उत्साह प्राप्त भइरह्यो। ७ जनवरी, २०१३ मा मेरो परिवारमा हृदयविदारक क्षण आइपुग्यो। अब यस धर्तीमा मेरो लागि पितृवात्सल्यको प्राप्ती अवर्णनीय स्मृतिमा सिमित हुनेभएको छ। त्यस दुःखद क्षणको अगाडी र पछाडिको समयमा मलाई कार्यालयबाट सहयोग प्राप्त भइरह्यो। अत्यन्त कठिन घडीमा आफ्नो कर्मचारीहरूलाई निरन्तर संरक्षण गरीरहने संस्थाको कार्यशैलीप्रती म आभारी छु।

यो वर्ष हामी संस्थाको २० औं वार्षिकोत्सव मनाउँदै छौं। लुमन्तिको १९ वर्षे उमेरको पछिल्लो ७ वर्ष मैले प्रत्यक्ष अनुभव गर्न पाएँ। धेरै उतार चढावका विच हाल लुमन्ति बलियो अवस्थामा आइपुगेको छ। लुमन्तिको आयामभित्रका हामी सम्पूर्ण कर्मचारीहरूको इमान्दार प्रयत्न र लगनशीलताबाट नै यो सम्भव भएको हो। संस्थाको पहिचान र गरिमाले हाम्रो सार्वजनिक हैसियत निर्माण गर्छ। यो अवसरमा लुमन्ति र आफ्नै स्वाभिमान तथा आत्मसम्मान उँचो बनाउन हामी थप उर्जा सहित प्रतिवद्ध बन्न सकौं। लुमन्ति आवासको लागि सहयोग समूह नेपालको एउटा उत्कृष्ट गैर सरकारी संस्थाको रुपमा स्थापित हुन सकोस् हार्दिक शुभकामना !

उमेश रुपाखेती समुदायमा प्राविधिक सहयोग दिदै

फेरिएको पूर्वमुसहर वस्ती हेर्न उत्सुक छु

सन् २०१० को जनवरी महिनाको पहिलो साता । कठ्याग्रिने जाडोको समय थियो । तराईको धेरै जस्तो भुभागमा शीतलहर चलिरहेको थियो । शीत लहरकै कारण तराई क्षेत्रमा त्यस वर्ष मात्रै २० जनाभन्दा बढीको मृत्यु भैसकेको थियो । काठमाडौंमा सूर्यको न्यानोले छपक्कै छोप्दासम्म पनि पूर्वी नेपालको इटहरीलाई भने बाक्लो कुहिराको सिरकले छोपीरहेको थियो ।

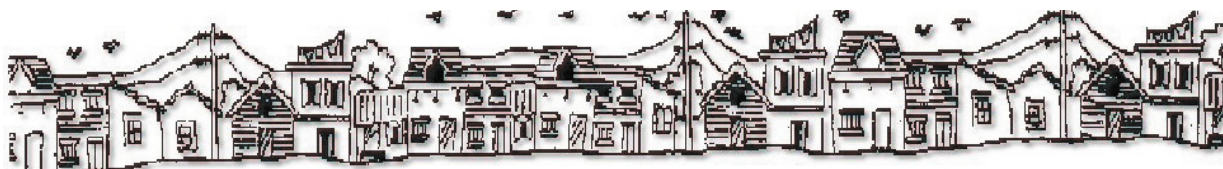
यस्तो चिसोमा पनि एकाबिहानै बाक्लो कुहिरामा लुगलुग काम्दै मुसहर वस्तीका पुरुषहरु भने ज्याला मजदुरीका लागि बजार पस्ने गर्दछन् । एक छाक खानाको लागि आफ्नो शारीरिक क्षमताभन्दा बढी भारी बोक्न हिँड्ने मुसहर वस्तीका ति पुरुषहरुलाई भेट्न विहानीको भिसमिसेसँगै उनीहरुको वस्तीमा पुगिएन भने उनीहरु दिनभर कहाँ कता हुन्छन् भेट्न मुस्किल हुन्छ । त्यसैले पूर्वको जाडोलाई छेक्न काठमाडौंको खासा बजारको घालाम्मे ज्याकेट लगाएर एकाबिहानै मुखबाट स्यु स्यु गदै मुसहर वस्तीमा पुग्न मलाई कर लाग्यो । आफ्नो कार्यक्षेत्रहरु मध्येको एक शहरी गरिव वस्ती - पूर्वी मुसहर वस्ती भित्रको खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वास्थ्यको वस्तुस्थिति बुझ्न पूर्व योजना मुताविक मुसहर वस्तीको नबोलाइएको पाहुना बनी त्यहाँ पुगेको थिएँ ।

इटहरी नगरपालिका भित्र लुमन्तिले काम गरिरहेका वडाहरु मध्ये पूर्वमुसहर टोल वडा नं. ६ मा पर्ने गरिव एवं विपन्न वस्ती हो । लुमन्तिले लक्षित वडाका गरिव एवं विपन्न समुदायलाई केन्द्रित गरेर ति समुदायहरुलाई खुला दिसामुक्त क्षेत्र बनाउन खानेपानी, वातावरणीय सरसफाइ तथा स्वास्थ्यका कार्यक्रमहरुलाई एकिकृत रुपमा संचालन गर्दै आइरहेको छ । नेपालका अधिकांश शहरी गरिव वस्ती (चाहे त्यो राजधानी काठमाडौं भित्रका वस्ती होस् वा अन्यत्रका) जस्तै मुसहर वस्तीमा पनि खानेपानी, सरसफाइ र स्वास्थ्यको दृष्टिकोणले कुनै सुधार भएको महसुस समेत गर्न सकिन । फोहर एवं दुर्गन्धित वातावरण, गरिवी, अभावको चित्कार, भोकले रन्थनिएका बालबालिकाको अनुहार र मृत्युसँग लुकामारी खेल्ने रोगग्रस्त जीवनको चित्र वस्तीभित्रको प्रत्येक छाप्रोहरुले प्रदर्शन गरिरहेको थियो ।

त्यहाँ जानु अधिसम्म नेपालका घोषित नगरपालिकाहरु मध्येको सबैभन्दा चाँडै विकास भएको भनिएको इटहरी नगरपालिका क्षेत्रमा खासै समस्या नहोला जस्तो लागेको थियो मलाई । अझ भनौं भने दुःखीहरुको पीडा देखेर आँशु भार्ने दिन नहोला भन्ने कल्पना गरेको थिएँ मैले । तर, मुसहर वस्ती हेर्दा लाग्यो त्यो ठाउँका बासिन्दाहरुले आफ्नो जीवन नै मृत्युसँग पौंटे जोरी खेल्नमा बिताउने गरेका रहेछन् । त्यहाँका प्रत्येक अनुहार अनुहारमा त्यहाँको कठोर जीवनको तस्वीर पढ्न सकिन्थ्यो । अभाववै अभावको पहाडले थिचिएका ति वस्तीहरु घुम्ने क्रममा मेरो आँखा एक बालिकामा गएर अडेपछि मनभित्र कारुणिकताको छाल आउन थाल्यो । कक्याउने जाडोमा

अनन्तराज बज्राचार्य

डक्यूमेन्टेशन तथा इन्फरमेशन मेनेजमेन्ट संयोजक

च्यातिएको पातलो र मैलो कम्मल ओडेकी तर चिसोमा लुगलुग काम्दै गरेकी करिव ८ वर्षकी बालिका देखेपछि मेरो शरीर नै एकाएक काम्न पुगेको थियो । जुत्ताविहीन एकजोडा खुट्टा चीसो र ओसिलो भुईँमा घिसारी रहेकी ती बालिका मलाई देखेपछि अवाक बनिन् र टोलाउन थालिन् । शायद उनले म र उनीबीच तुलना गर्न अडिएकी हुन कि १ गरिवीको निर्ममता देखेर बोल्ने साहस समेत गुमाउँदै गइरहे पनि सभ्रान्तहरुलाई यहाँको पीडा देखाउनुपर्छ भनेर मैले मेरो मोबाइलको क्यामेरामा कैद गर्न चाहें ति बालिकाको कारुणिक तस्वीर । जब मैले मोबाइलको क्यामेरा उनी तिर फर्काएँ उनी टुलुटुलु हेरिरहेकी थिइन् ।

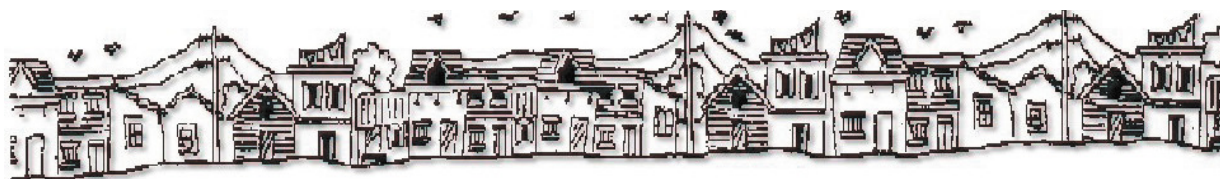
इटहरी नगरपालिका निकट रहैँरै पनि विकट जस्तै बन्न पुगेको मुसहर वस्ती घुमाइमा जीवनमा नै मैले पहिलो पटक तीतो सम्झना सगालें भन्दा पनि फरक नपर्ला । मुसहर समुदायको जीवनशैलीका कतिपय सुन्दर पाटोहरुलाई भने मैले तस्वीरमा उतार्न सकिन । कारण म जस्ता धेरै आए रे, धेरैले फोटो खिचे रे तर न त कसैले उनीहरुको पीडा बुझे न कसैले फर्केर नै हेरे रे । जसले गर्दा त्यहाँका कतिपय जनजीवन तस्वीरमा उतार्ने चपेटा गर्दा पनि उनीहरुले मेरो साथ दिएनन् । उल्टो कतिपय ठाउँमा उनीहरुको रुखो वचन र क्रोधको सामना गर्नु पर्‍यो । यो आश्वासन र झुठमुठको खेतीप्रतिको आक्रोश बाहेक के नै हुन सक्थ्यो र ? मैले आफैँले आफैँलाई सान्त्वना दिन कर लाग्यो ।

हुस्सुले डम्म ढाकेको छाप्रो बाहिर आगो निभेर खरानी मात्र भएको अँगोना छेउमा बसेर न्यानो खोजिरहेका महिलाहरुको एक हुल देखें टाढा आँगनमा । म उतै तिर लम्किएँ मोबाइलको क्यामेरा त्यतातिर तेर्स्याउन मात्र के लागेको थिएँ एक महिलाले चिडिँदै आफ्नो दुवै हात मतिर तेर्स्याएर तस्वीर नखिच्न भनिन् । साडीको सफ्फोको घुम्टोभित्र लुकेको त्यो अनुहारमा एक प्रकारको क्रोध मैले उनको चिडिएको आवाजबाट महशुस गरेँ । 'यहाँ पत्रकार आउँछन्, तपाईँ जस्तै सरहरु आउनुहुन्छ, अनेक सोध्नुहुन्छ तर, कमैले मात्र भनेको पुर्‍याउनु हुन्छ सरलाई पनि त्यसैले मना गरेका हुन् फोटा खिच्न।' हामीसँगै हाम्रो यात्रालाई सहज बनाउन हिँडेका शम्भु चौधरीले भन्नुभयो । चौधरी लुमन्तिले कार्यक्रम संचालनका क्रममा गठन गरेको खानेपानी, स्वास्थ्य तथा सरसफाइ उपभोक्ता समिति (समिति) सचिव पनि रहेकाले ती महिलाले व्यक्त गर्न नसकेको शब्द खुलेर व्यक्त गरेका थिए ।

लुमन्तिले सन् २००९ मा गरेको सर्वेक्षण अनुसार ४५ घर परिवारमा १२८ महिला र १२१ पुरुष समेत २४९ जनाको बसोबास रहेको मुसहर वस्तीमा केही चौधरी समुदायको पनि बसोबास रहेको छ । झट्ट हेर्दा मुसहरको तुलनामा चौधरी समुदाय केही सम्पन्न देखें । उनीहरुको घर सरसफाइको दृष्टिकोणले पनि केही सुगहर लाग्यो । यद्यपी वस्तीभित्रको वातावरण हेर्दा सरसफाईको स्थिति भने दयनीय नै थियो । ४५ घरधुरी भएको बस्तीमा मुस्किलले १३ घरमा मात्र चर्पीको व्यवस्थाले पनि त्यहाँको वातावरण कस्तो रहेछ, भनी देखाइरहेको थियो । चर्पी राख्ने हैसियत नभएका स्थानीय बासिन्दा दिसा पिसाब गर्नका लागि नजिकैको भाडीमा मुख छोपेर जान

पूर्वमुशहर वस्तीमा निर्माण गरिएको एक चर्पीको तत्कालिन अवस्था

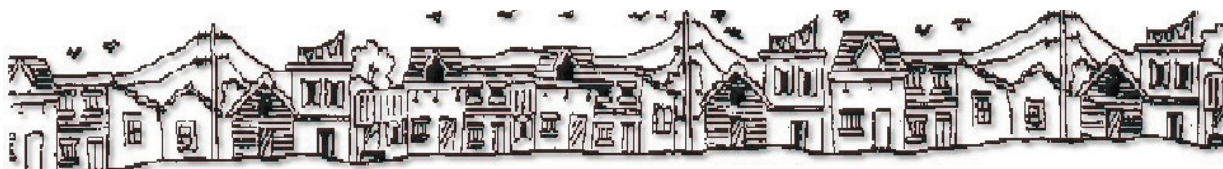
बाध्य थिए । हुन त बस्ती भित्रकै केही घरमा एक गैर सरकारी संस्थाले शत प्रतिशत अनुदानमा चर्पी बनाइदिएको रहेछ । तर ति मध्ये अधिकांश प्रयोग विहीन अवस्थामा थिए । कुनै घाँस दाउरा थन्क्याउने दराजको रुपमा प्रयोग गरिएका थिए त कुनै गाईवस्तुको गोठमा परिणत भइरहेको पाए । यसरी शत प्रतिशत अनुदान उपलब्ध गराइ दिँदा पनि समुदायमा अरु बढी सहयोगको आश गर्ने बानी लागेको सामुदायिक स्वास्थ्य स्वयंसेविका भगवती चौधरीले सुनाएपछि के प्रतिक्रिया दिने भनी म आफै असमञ्जस्यमा परें । संस्थाले केही दिन्छ, भन्ने आशले बानी बिग्रिदै गएका मुसहरहरुले बनेका चर्पीको हेरचाह समेत गर्न छाडेको त्यहाँको वातावरणले प्रष्ट्याइरहेको थियो भन्ने अर्कोतर्फ त्यस बेला संस्थाको प्रमाणिकरणमा नपरे पनि शम्भु चौधरीले आफैले खर्चमा घरमा चर्पी बनाउन रिङ्ग गाड्न लगाएको तर काम विशेषले इटहरी नगरपालिका जाँदा लुमन्ति नामक संस्थाले उनीहरुको बस्तीमा चर्पी र चापाकलका लागि अनुदान दिदैछ भन्ने कुरा थाहा भए पछिसहयोगको आशमा चर्पी निर्माणको काम अघुरै रोकिराखेको दृष्टान्त चौधरी आफैले सुनाए ।

बस्ती भित्र शम्भु चौधरी जस्तै दातृ संस्थाको आशमा बस्ने धेरै रहेको मैले महसुस गरेँ । बस्ती भित्र समुदाय बिच कुराकानीको क्रममा भीडबाट एउटा मलिन आवाज सुनियो -‘दिन्छ, दिन्छ, भन्छ, दिएको होइन, हाम्रो त आशै टुटिसक्यो!’ उनी थिइन, आगोले राम्रोसँग छुन नसकेको भिजेको परालबाट न्यानो खोजिरहेकी एक हुल महिलाहरु मध्येकी बढिया सदा । मैले आफ्नो तर्फबाट जवाफ दिन नभ्याउँदै प्रत्युत्तरमा समुदायकै अगुवा महिला हकृ सदाले सम्झाउँदै भनिन् - ‘भन्ने बितिकै कहाँ हुन्छ र ? परालपनि बिस्तारै बल्छ । गाँठो गरेर राख्नुपर्छ, आश टुटाउन हुन्न!’ आफ्नो नाम भन्न पनि लाज मान्ने अधिकांश महिलाहरुका हुलमा सिंगो एक महिला हकृ अलि टाठा नै रहेको उनको बुझाइले पनि प्रष्टिन्थ्यो । उनी तिनै महिला हुन् जो महिला अधिकारको वकालत गर्दै महाकाली सम्म पुगेकी थिइन् अरे । उनलाई यसैमा गर्व छ भन्छिन् उनी । आफ्नै समुदाय मुशहर टोलमा पनि उनले सरसफाइ र स्वास्थ्यको बारेमा सबैलाई सिकाउने बुझाउने प्रयास गरेकी थिइन् रे ।

तर समुदायमा बुझाउन नसकेर हैरान भएपछि आफू चुप लागेको उनले बताइन् । हकृ जस्ता आफूलाई केही जाने बुझ्नेका भन्ने महिलाहरुको संख्या निकै न्यून रहेको मुसहर समुदायमा लुमन्तिले महिला बचत समुह पनि गठन गरी बचत कार्यक्रम सुरु गरेको थियो, तिनै हकृको नेतृत्वमा । समुदायका महिलाहरुसँगको करिब डेढ दुई घण्टाको छलफल पछि मात्र हकृले त्यहाँका महिलाहरुलाई बल्ल बल्ल महिनाको पाँचरुपैया जम्मा गर्न तयार बनाएकी थिइन् । यसरी बचत भएको पैसाबाट समुहले समुदायभित्र सानो चिया पसल खोल्ने योजना समेत उनको थियो । उनी भन्दै थिइन् - सरहरु आउँदा हाम्रो चिया पसलको एक कप चिया खुवाउन पाए कति रमाइलो हुन्थ्यो’

चेतनाको अभावमा फोहरमा नै रमाइरहेका मुसहरहरुमध्ये जाने बुझ्नेका कोही कोहीको घर आँगन केही सुगन्ध भए पनि अधिकांश

पूर्वमुशहर बस्ती भित्र खानेपानीको चापाकल वरपरको दुर्घन्डित वातावरण

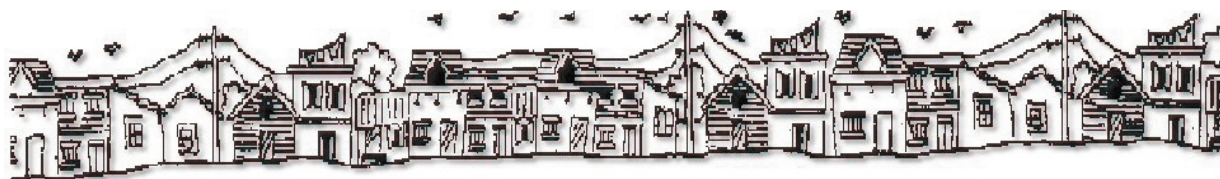
ठाउँमा फोहर पानी जमिरहेको भेटें । समुदायभित्र ३१ घरधुरीमा चापाकल रहेको तर, वरपरको वातावरण भने हिलाम्मै थियो । जुठो भाँडा माभेर भएको फोहर चौतालमा जस्ताको तस्तै नै भेटें । हातमुख जोर्न समेत धौ धौ परेको समुदायमा चर्पीका लागि अरुको आशमा वस्नु कुनै अपत्यारिलो कुरा पक्कै होइन । बिहान बेलुकी हात मुख जोड्नका लागि हाड छाला घोट्नु पर्ने समुदायको लागि चर्पी बनाउनु प्राथमिकतामा पक्कै पनि पर्दैन । यस्तो पिछडिएको समुदायलाई खुला दिसामुक्त क्षेत्र बनाउनु ठूलो चुनौतीको विषय थियो । कार्यक्रम अनुसार चर्पी नभएको घरमा चर्पीको तल्लो भाग (प्यान लेवल) सम्मको लागि अनुदान सहयोगमा चर्पी उपलब्ध गराएपछि अधिकांशले चर्पीको घर बनाउने काम पुरा गरेनन् । चर्पी निर्माणको सम्पूर्ण खर्च अनुदानमा नदिई सम्बन्धित घरधुरीको पनि चर्पी निर्माणका लागि सहभागिता गराए अपनत्व महसुस हुने र चर्पीको प्रयोग गराउन सकिने मान्यता अनुरूप यस्तो प्रकृतिको अनुदान सहयोग उपलब्ध गराइएको थियो तर त्यो पनि पूर्वमुसहर बस्तीको लागि उपयुक्त देखिएको थिएन ।

अनेकन प्रयास र निरन्तर चेतनामूलक पहलहरु गरिएपनि चर्पी निर्माणमा समुदायको चासो देखिएको थिएन । आफूलाई केही जाने बुझ्नेका भन्न रुचाउने अगुवा महिला हक सदा जसले खानेपानी र सरसफाईको चेतनामूलक अभियानमा आफूलाई समर्पित गरेकी भनेकी थिइन् उनैले पनि चर्पीको घर निर्माण नगरेको देखेपछि पूर्वमुसहर बस्तीमा खुला दिसामुक्त क्षेत्र बनाउने हाम्रो प्रयास कतैबाट सम्भव होला जस्तो लागेको थिएन । तर काममा प्रतिबद्ध भई निरन्तरता दिइरहे असम्भव नहुने रहेछ । म इटहरीबाट काठमाडौँमा सरुवा भई आएँ । साथीहरुले मेहनत जारी राखे फलस्वरूप केही समय अगाडी मात्र त्यही बस्ती रहेको इटहरी नगरपालिकाको वडा नं. ६ लाई समुदायकै अगुवाईमा खुला दिसामुक्त क्षेत्र घोषणा गर्न सफल भएकोले निकै खुशी लागेको छ । यसले मानिसको व्यवहार परिवर्तन गर्ने जस्तो काम चुट्कीको भरमा हुन सम्भव छैन । यसका लागि समुदायवासीको इच्छाशक्ति नै प्रमुख हो भन्ने तथ्य प्रमाणित भएको छ ।

मैले देखेको त्यो पूर्वमुसहर बस्तीसँगै सिङ्गो ६ नम्बर वडा नै अब खुला दिसामुक्त क्षेत्र बनिसकेको अहिलेको अवस्थालाई हेर्दा मलाई लाग्छ पक्कै पनि त्यो गरिब बस्तीको मुहार फेरिएको हुनु पर्छ । बस्ती भित्रका ति वासिन्दाहरुको जीवनस्तरमा पनि केही भएपनि प्रगती भएको हुनु पर्छ । समुदायवासीमा थोरै भएपनि आत्मनिर्भरतासँगै आफ्नो लागि आफैँ केही गर्नु पर्छ भन्ने भावनाको विकास भएको हुनु पर्दछ जस्तो मलाई लागेको छ । यो चार वर्षको अन्तरालमा त्यहाँ भएका परिवर्तनहरुको प्रत्यक्ष साक्षी बन्न नसके पनि त्यहाँका सामाजिक रुपान्तरणका कथाहरु लेख्न म लालायित छु । त्यहाँका दाजुभाइ, दिदी बहिनी विशेषगरि ति अबोध बालिका, हक दिदी, बढिया दिदी र शम्भु चौधरीको फेरिएको मुहारको हाँसो कैद गर्न म इच्छुक छु । सबैको घरमा स्वस्थ चर्पीको प्रयोग भएको त्यो पूर्वमुसहर बस्ती जान आतुर छु । सफा र स्वच्छ त्यो पूर्वमुसहर बस्ती घुम्न जान लालायित छु । फेरिएको पूर्वमुसहरी बस्ती हेर्न उत्सुक छु ॥

पूर्वमुसहर बस्तीमा एकाबिहानै भेटिएका बालबालिकाहरु

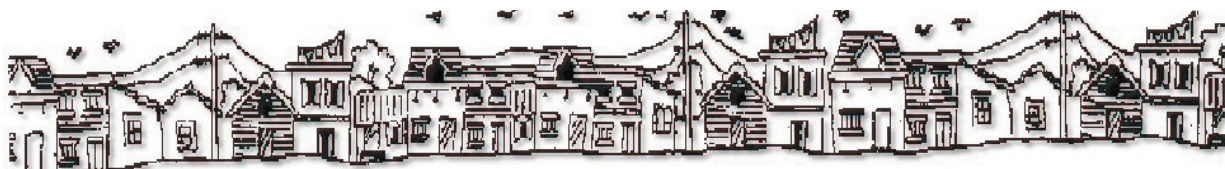

रोशनी जोशी
वरिष्ठ तालिम संयोजक, लुमन्ति

लुमन्तिसंग मेरो यात्रा: सशक्तिकरण मार्फत आत्मनिर्भरता

मैले लुमन्तिमा बिताएका ती क्षणहरूलाई फर्केर हेर्दा आफैलाई गर्व लाग्छ। सन् १९९७ देखि लुमन्तिमा स्वयंसेवीको रुपमा काम सुरु गरी ६ महिना पछि समुदाय परिचालकका रुपमा लुमन्तिसंग आवद्ध हुन पाउनु मेरो लागि खुशी मात्र होइन एउटा अवसर पनि थियो। मेरो जीवनले एउटा नयाँ मोड पायो एउटा नयाँ यात्राको आरम्भ भयो। एक सिक्काको दुई पाटा हुन्छ भने भै यस यात्राको क्रममा मैले धेरै तिता मिठा चरणहरू पार गरेकी छु, अनेकन सकारात्मक र नकारात्मक अवस्थाहरूको सामना गरेकी छु। एक थरी शहरवासीमा रहेको सुकुम्बासी समुदाय प्रतिको अत्यन्तै नकारात्मक सोचका बीच तिम्र समुदायमा गएर काम गर्नु निकै चुनौतिपूर्ण काम थियो तर लुमन्तिका अग्रजबाट पाएको सुमार्ग निर्देशन तथा उत्प्रेरणा अनि सहकर्मीहरूको साथका कारण मेरो पाइला पछि हटेन। त्यससंगै तिम्र समुदाय भित्र काम गर्दा त्यहाँका मानिसहरू विशेष गरी समुदायका दिदी बहिनीहरूबाट पाएको माया, स्नेह तथा सदभावले मलाई काम प्रति थप हौसला मिलेको महसुस भएको छ। सायद, त्यसैले होला तिम्र समुदायहरू मेरो लागि दोश्रो माइतीघर जस्तै भएको छ।

लुमन्तिले समुदाय भित्रका महिलाहरूलाई विभिन्न तालिम, अभिमूखिकरण तथा भ्रमण मार्फत आर्थिक र सामाजिक रुपमा सशक्त बनाई आत्मनिर्भर बनेको थुप्रै नमूनाहरू हामी सामू नै छन्। यस्तै सशक्तिकरण अभियान मार्फत समुदायका मानिसहरू मात्र नभएर सिङ्गो समुदाय नै पूर्ण रुपमा रुपान्तरण भएका छन्। शहरी भित्रका अव्यवस्थित समुदायका देउला र खड्की दिदी बहिनीहरूको जीवनशैलीमा आएको उल्लेखनीय परिवर्तन देख्दा आफूलाई निकै नै गर्व महसुस हुन्छ। तिम्र महिलाहरूमा लुमन्तिको विभिन्न क्षमता अभिवृद्धि र अवलोकन भ्रमणबाट आर्थिक तथा सामाजिक रुपमा नै रुपान्तरण देखिएको छ। समुदाय भित्र बढ्दै गएको सकारात्मक सोच तथा व्यवहारमा भएको परिवर्तन प्रशंसनीय छ। समुदायका महिलाहरू आत्मनिर्भर बनेका छन्, आफ्नो समाजमा छुट्टै पहिचान र प्रतिष्ठा पाएका छन्। घर भित्र मात्र सिमित महिलाहरू आज आफ्नो आवाज राख्न विभिन्न संघसंस्था, वडा कार्यालय, नगरपालिका लगायत सरोकारवालाहरूसँग सम्बन्ध विस्तारका लागि समेत अग्रसर भएका छन्। फलस्वरूप समुदायमा भौतिक निर्माणका काम सम्पन्न भएका छन् भने सामाजिक काममा टेवा मिलेको छ। एक महिला शिक्षित भए सम्पूर्ण परिवार मात्र नभएर सिङ्गो समुदाय र समाज नै विकास हुन्छ भन्ने भनाईलाई ती दलित महिलाहरूले प्रमाणित गरेर देखाएका छन्। एक बचत समुह बाट आज आफ्नै समुहकै लगानीमा महिला सहकारीसम्म स्थापना भएको छ। महिला सशक्तिकरण अभियानका कारण घरेलु हिंसा जस्ता विभिन्न अमानवीय घटना नियन्त्रण हुनु र महिलाको नेतृत्वमा भएका दवाव मुलक कार्यक्रमबाट पीडित पक्षलाई सम्बन्धित निकायमा पुर्‍याएर पैरवी गरी पारिवारिक समस्या समाधान हुनु महत्वपूर्ण उपलब्धि मान्न सकिन्छ। यसरी महिला एकजुट भएर पछि समाजको नकारात्मक सोच परिवर्तन भएको घटना सकारात्मक रुपान्तरणका लागि समर्पित सवैका लागि प्रेरणदायी बन्न सक्छ।

लुमन्तिलाई शुभकामना

व्यक्तिबाट समूह, समूहबाट समाज र समाजको महिला हुनुमा थुप्रै सहयोग मध्ये पहिलो सहयोग लुमन्ति संस्थाबाट प्राप्त भएको हो । यस संस्थाको २० औं वर्ष पुगेको अवसरमा नेपाल महिला एकता समाजको तर्फबाट सफलताको शुभकामना व्यक्त गर्दछौं । हालको स्थितिलाई हेर्दा लुमन्ति र नेपाल महिला एकता समाज पहिले भन्दा अहिले भन्ने बलियो भई आवास अधिकारका क्षेत्रमा सवाल उठान गर्नुपर्ने जरुरी देखिएको छ ।

लुमन्तिले गत २० वर्ष देखि सुकुम्बासी वस्तीहरूको आवास अधिकारका लागि काम गर्दै आएको अनुभवका आधारमा अहिलेको परिस्थितिमा लुमन्तिले संविधान सभामा आवास अधिकारका मुद्दा स्थापित गर्ने बेला हो । हिजो र आज भन्दा भोलिका दिनको लागि अब बढी लुमन्तिको सहयोग र मेहेनतको अपेक्षा गर्दछौं ।

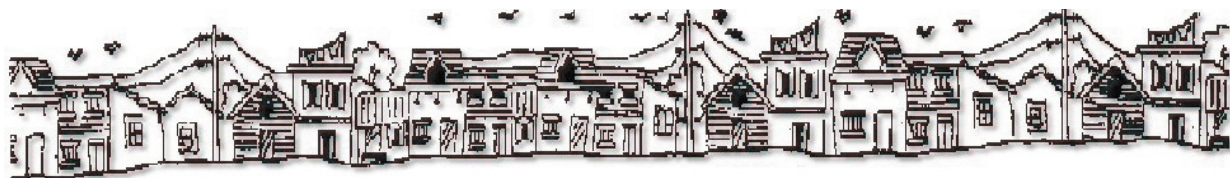
सुकुम्बासी तथा अव्यवस्थीत वस्तीहरूको पहिचान र अधिकार स्थापित गर्न अबै जटिल भएकोले थप काम गर्दै अगाडि बढ्नु पर्नेछ । सम्पूर्ण सुकुम्बासी महिलाहरूको समाज यस नेपाल महिला एकता समाजले लुमन्तिलाई २० औं वार्षिकोत्सवको अवसरमा बधाई र आगामी दिनहरूमा सफल कार्यकालको लागि शुभकामना व्यक्त गर्दछ ।

मैले व्यक्तिगत रूपमा भन्नु पर्दा लुमन्ति २० वर्ष पुग्दा म पनि १५ वर्ष पुगेछु । मेरो पहिचान र अधिकार खोज्दा खोज्दै थाहा नपाइकन डेढ दशक वितिसकेछ । लुमन्तिको सहयोग गर्ने तरिका वेग्लै छ । फरक तवरले काम गर्ने लुमन्तिले व्यक्तिलाई राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा सिकाई बनाउँदै समुदायस्तरमा समुहगत छलफल गर्दै यहाँसम्म आइपुगेकी छु ।

विगतको १५ वर्षलाई फर्केर हेर्दा धेरै अगाडी बढेको अनुभूति हुन्छ । तर अहिलेको परिवेशलाई हेर्दा भने लुमन्ति जस्तो संस्थाबाट अब सहयोग पाउनु र थप सिक्न बाँकी नै छ जस्तो लाग्छ । लुमन्तिलाई मेरो व्यक्तिगत तर्फबाट पनि धेरै धेरै बधाई तथा शुभकामना ।

विमला तामाङ्ग
अध्यक्ष
नेपाल महिला एकता समाज

विन्दु श्रेष्ठ

सचिव

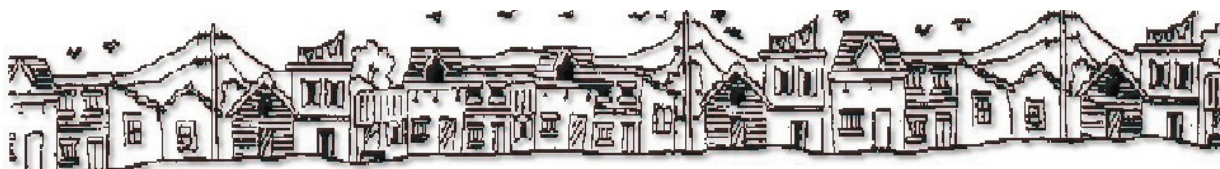
सामूदायिक महिला मञ्च

महिला सहभागिता : अनुभव तथा सिकाई

आफन्त मर्दा ओढाउने कपडा किन्नका लागि पैसा नभएर आफूसंग भएको सुन बेच्न खोज्दा पनि त्यो सुनलाई पित्तल हो भनी बेच्न नसकेको एउटा सुकुम्बासी विपन्न परिवारका दिदीको व्यथा आज पनि मेरो कानमा गुञ्जिरहन्छ। शहर भित्र पिछ्छिडिएका यस्तै गरिब समुदाय र ति समुदायको न्यूनआय भएका परिवारलाई आर्थिक रुपमा सशक्त बनाउन लुमन्तिले सुरु गरेको अभियानमा समुदाय समुदाय गएर महिला वचत समूहहरु गठन गर्ने काममा हिंड्दा यस्ता अनेकन् वास्तविकतासँग साक्षात्कार भयो।

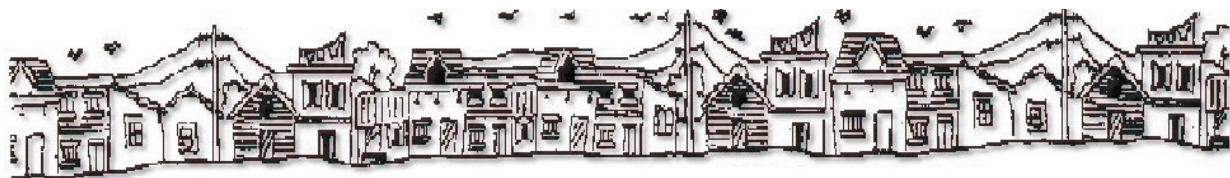
लुमन्तिको यो अभियानको थालनीमा शंखमुल, बालाजु र चावहिलका सुकुम्बासी बस्तीहरुमा महिला वचत समूहको गठन गर्न जाँदा मैले सुनेको यस्तो वास्तविकताले हाम्रो समाज भित्र अहिले पनि धनी र गरिब बिचको विशाल खाडल विद्यमान छ भन्ने कुरा प्रमाणित गरेको छ। वचत समूहहरु गठन गर्ने क्रममा एकातिर हाम्रो समाजको यस्तो पाटोसँग साक्षात्कार हुन पुगे भने अर्को तर्फ त्यही समाजले हामीलाई घर भाँड्न आयो भन्ने आरोप समेत नलगाएको होइन। पुरुषले गर्न नसक्ने काम महिलाले कहाँ गर्न सक्छ र ? भन्ने पुरुषप्रधान समाजको गलत मानसिकताले ग्रसित हाम्रो समाज भित्रका यस्ता वचनरुपी वाणको सामना गर्दै महिलाहरुलाई संगठित गरेर वचत कार्यक्रम सुरु गरेको हिजो जस्तै लाग्छ। आज लुमन्तिको नेतृत्वदायी भूमिकामा गठन भएका तिनै स-साना महिला वचत समूहहरु संगठित भएर महिला सहकारीहरुमा रुपान्तरण भइसकेका छन् र ति महिला सहकारीहरुको सञ्जाल सामूदायिक महिला मञ्चको स्थापना भइसकेको छ। लुमन्तिको प्रवर्द्धनमा हाल नेपालका विभिन्न शहरहरुमा गरी लुमन्तिको प्रवर्द्धनमा २७ वटा महिला सहकारीहरु स्थापित भई सञ्जालमा आवद्ध भइसकेको छ। महिला सहकारीको संगठन विस्तार लुमन्तिको सहयोग तथा सहजीकरण बिना त्यति सहज र सरल अवश्य पनि थिएन।

प्राचीन समयदेखि नै हाम्रो समाजमा महिलाहरु घरबाट निस्कन नहुने, उनीहरुले घर भित्रको काम मात्र सम्हाल्नु पर्ने गलत प्रचलनका कारण महिलाहरु घरको चार भित्ता भित्र खुम्चिनु परेको अवस्था लुमन्तिको अगुवाईमा सुरु भएको महिला वचत कार्यक्रम मार्फत टोडिएको छ। समुदाय समुदायमा सुरु भएको वचत कार्यक्रम महिलाहरु समाजमा स्वतन्त्र हुने माध्यम बनेको छ। परिवार भित्र अर्थमा पहुँच नभएर अपहेलित हुनु परेका महिलाहरु आज सहकारीको माध्यमबाट करोडौंको मालिक भएका छन्। आर्थिक सशक्तिकरणहरुले नै महिलाहरुलाई हेर्ने दृष्टिकोणमा सकारात्मक परिवर्तनका साथै सामाजिक रुपान्तरण भएको छ। महिलाहरुलाई अवसर दियो भने गर्न नसकिने केही पनि छैन भन्ने कुरा महिला सहकारीले बजारमा रहेका अन्य सहकारीको तुलनामा फरक ढंगबाट कार्य गरेर प्रमाणित गरिदिएको छ।

आर्थिक सशक्तिकरणका कारण नै महिलाहरूले पुरुष सरह निर्णायक तहमा स्थान जमाउन सकेका छन्। यो अभियानको फलस्वरूप महिलाहरू सफल व्यवसायी, कुशल कार्यालय व्यवस्थापक देखि लिएर समुदायको हरेक क्षेत्रहरूमा जस्तै नागरिक वडा मञ्च, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, स्वास्थ्य समिति, विकास निर्माणको लागि उपभोक्ता समिति लगायत अन्य संघसंस्थाहरूको नेतृत्व तहमा बसेर कार्य सम्पन्न गर्न सफल भएको छ। लुमन्तिको सहयोग तथा महिला सहकारीको नेतृत्वमा पूर्वाधार विकास अन्तर्गत समुदायको विकासका लागि विभिन्न ऐतिहासिक स्थानहरूमा ढुङ्गा छाप्ने, महिला हिंसा विरुद्ध कार्यक्रम जनचेतना महिला स्वास्थ्य, साँस्कृतिक जर्गेना, खानेपानी तथा वातावरणीय सरसफाई, आवासमा सुधार महिलाहरूको जग्गाको स्वामित्व सुधारका लागि धेरै कामहरू भएका छन्।

समुदायको रूपान्तरणको लागि लुमन्तिले सुरु गरेको महिला सशक्तिकरणको अभियानले सामाजिक रूपान्तरणको लागि महिलाहरूलाई आर्थिक रूपमा सशक्त बनाई निर्णायक तहमा उनीहरूको पहुँच पुऱ्याउन आवश्यक छ भन्ने सिकाइ भएको छ। सिङ्गो समाजको विकासको लागि महिला र पुरुषको समान सहभागिता हुनु पर्दछ भन्ने विश्वव्यापी मान्यता अनुसार पनि समाजको विकासको लागि हरेक क्षेत्रमा महिला र पुरुषको समान सहभागिता हुनु पर्दछ भन्ने कुरा मेरो बुझाई रहेको छ।

मेरो सपनाको घर

नमूना घर हेर्दै एकान्तकुना, लेखनाथका समुदायबासीहरु

Memoirs from demolition in Vishnumati Link Road

(Excerpt from Shadows of Development: Housing the Urban Poor published in April 2002, Lumanti Support Group for Shelter)

Lumanti first became involved in the VLR (Vishnumati Link Road) project in 1999 when families from Dhaukhel raised concerns after a notice was published to move from the site. At that time, Lumanti had been working for a number of months supporting a range of community development activities in Dhaukhel. Due to its focus on the rights of the urban poor, particularly the need for security of tenure for squatters, Lumanti agreed to help the affected families find solutions to current and future problems caused by the road project.

In 1999 -2000, Lumanti continuously met with the affected communities, discussing options and sharing information. Much of Lumanti's involvement was related to documenting the communities, and thereby recognizing the existence of squatter communities along the route. This included social mapping, a detailed survey, numbering the houses, issuing family identity cards, and digitally superimposing the squatter communities onto the project route map.

At this time, Lumanti was working with three communities- Dhumakhel, Kushibahil, and Tankeshwor. Chagal was not an established community yet, and squatters were also living in the Mahadev temple area south of Bhimsensthan Bridge. Meetings with the Department of Housing officials and the project team chief yielded positive responses. But shortly after the modest progress with the government, the Asian Development Bank pulled out of the deal to fund the road, and the project languished throughout 2001.

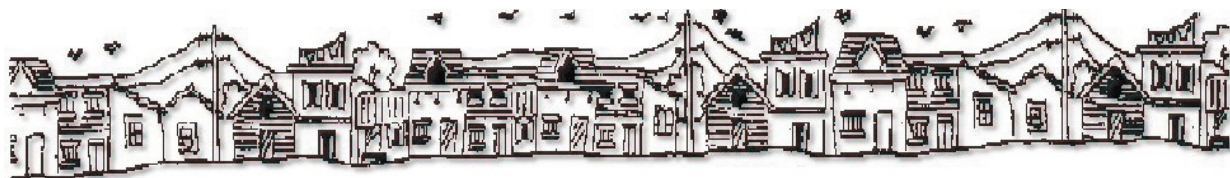
Activities

Eviction notice reissued

On 20th January 2002, the squatter communities were again given notice that their homes would be demolished in seven days. Including the new settlement of Chagal, in total 5 communities were affected by the road. They were Dhumakhel, Chagal, Khushibahil, Tankeshwor, and Dhaukhel. The communities held meetings with the two squatters' federations Nepal Basobas Basti Samrakshan Samaj (NBBSS) and Nepal Mahila Ekta Samaj (NMES), local government representatives, lawyers and Lumanti. They were able to secure a meeting with the VLR Project Team for 29th January, thereby delaying the demolition that had been scheduled to start on 27th January. Community

Demolition of houses in Dhumakhel

members hoped to come away from the meeting with a resettlement plan and guarantee of financial compensation. At the end of the meeting, however, community members were only certain of one thing- that demolition would start in fifteen days. However, this demolition was postponed and again another notice was issued on 15th March giving 3 days time to vacate the area.

Applying for compensation and housing

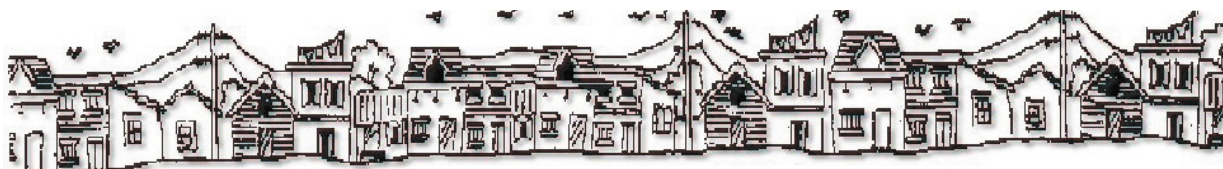
Although the implementation of the project was the responsibility of the Department of Urban Development and Building Construction, the ward chairs were in the forefront in dealing with the affected communities. In February, the communities submitted applications to the ward chairs requesting either housing or financial compensation. Lumanti helped the communities complete these forms, and acquired copies of each form submitted. Later, when the government expressed concern that those families that had requested housing were not, in fact, "genuine" squatters, Lumanti worked with the communities to verify which families were truly in need of housing. Detailed information was gathered about each of these families, including the number of household members, their source and amount of income, occupation, and house number.

Delaying demolition

After the meeting with the project team, Lumanti searched for a way to delay the demolition in order to ensure that the homeless families were given fair compensation. In the process, Lumanti appealed to the secretary and minister for the Ministry of Physical Planning and Works, director of the Department of Urban Development and Building Construction, and the mayor of KMC to stop demolition without alternatives. The proposed time for the demolition was especially hard for the children, as they were sitting for final exams and some preparing for the high school board exam, SLC. A network of organizations working on children's rights and issues such as Education Network and Children at Risk (CAR) were approached to join hand-in-hand to request that the concerned agencies postpone the demolition until the school exam is over.

The affected families, NBBSS, NMES and Lumanti were fully involved in trying to delay demolition until a viable alternative was given to the affected families. The mayor of KMC responded positively to the request made, and called a meeting of his own initiative. The meeting proved to be successful as important decisions, such as identification of the poor and homeless families for resettlement were made, and the demolition stopped until the affected families are compensated.

Demolition of houses in Dhumakbel

Lumanti's role

Lumanti's primary activities involved meeting with the affected communities, the local government, and the Department of Housing and Building Construction. In addition, the media was contacted throughout the process to document what was happening, and the Kathmandu Post, Sandhya Times, and Himalayan Times published news articles. Lumanti also has photo and video documentation of the communities prior to, during, and after demolition. The two squatters federations- NBBSS and NMES- were also closely involved in meeting with and supporting the communities.

Outcomes

Landmark promises

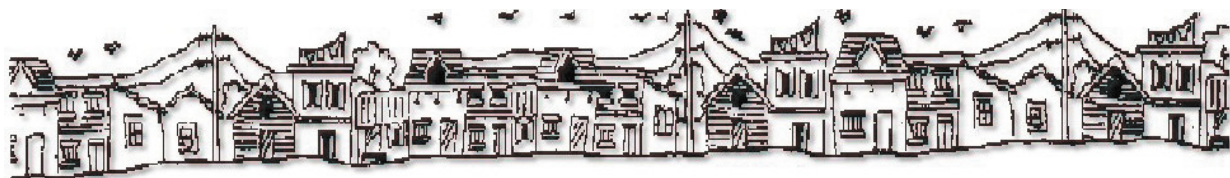
In such a scenario, where there is a lack of clear rules and policy to protect the people from being homeless to start with, the attitudes of the decision makers matter most. The mayor of Kathmandu Metropolitan City, Keshab Sthapit, made some landmark promises to the squatter families affected by the VLR project. In the meeting held on 23 March at the KMC ward 15 office, the mayor expressed his commitment to supporting the poor and homeless families and addressing their housing need permanently. The affected families have been asked to look for rental housing for three months- until the promised permanent housing scheme is developed. The housing units will be provided to the families on a monthly installment basis. Until then, each affected family will be compensated for three months rent, on the basis of Rs. 2000 per month. The temporary shifting of the families was necessary as the construction work needed to start. The mayor also said he is ready to hear and discuss any problems that the people face even after they shift to the rental housing.

Receiving compensation

Although Dhaukhel, Tankeshwor, and Khushibahil communities were also promised Rs. 2000 per month for rent, only Dhumkhel residents have actually received the money for three months rent. Residents from Tankeshwor and Khushibahil have submitted applications to the ward to receive compensation. The ward office asked for the assessments provided a few years back when the Asian Development Bank was involved in the project before any compensation will be given. The residents who fulfilled the ward's requirement have received the money for two months' rent.

Transition housing challenges

Temporary resettlement continues to be a challenge for many residents, especially those with little money or large families. Even for those with money, the current state of national security makes house-owners reluctant to rent out space to unknown families. Currently, for want of alternatives, three families have returned to the Chagal area and are living in very temporary tent-style shelters. Others who are unable to find affordable replacement housing continue to live in their homes. The ward office will not disburse compensation unless people's houses are demolished. So those who cannot find housing elsewhere are also unable to access the Rs. 2000 that would help them pay for the advanced rent required by house-owners.

(Excerpt from Persistence for Progress: A followup report on the communities affected by the Vishnumati Link Road Project published in December 2003, Lumanti Support Group for Shelter)

However, more than 18 months later, the families are no better off. They have lost their houses, which provided shelter and the bases for the livelihoods. Some families have been separated, while others have moved to other parts of Kathmandu, losing the support of their communities. Many are heavily in debt, especially to landlords, and without steady incomes.

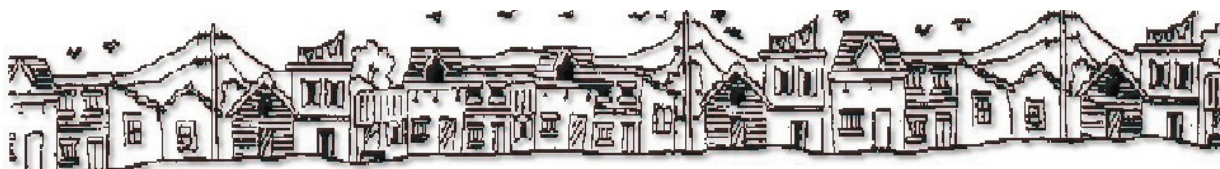
The reinstatement of Mayor Sthapit and his proposal for rehousing people from informal settlements brings new hope to the affected communities. But again, the communities have been given promises, rather than concrete progress.

A major achievement since the evictions has been the announcement of the Urban Poor Support Fund, which will provide an opportunity for the families to build and improve their houses and generate income while they wait for permanent housing. Another challenge for Lumanti will be to see that the promised support for this fund is realized, and the fund is effectively managed to improve the lives of the urban poor.

(Excerpt from New Beginnings: Housing the Urban Poor published in December 2005, Lumanti Support Group for Shelter)

On 24th December 2005 the Kirtipur Housing Project was inaugurated amidst great joy and excitement. Participants from both the national and international community attended this landmark event. The week prior to this event was a busy one for the new Kirtipur community members, as families decorated their homes and prepared for the inauguration. Yet as busy as everyone was, everyone's face was lit with satisfaction, happiness and pride to be owner of their long awaited dream home.

Model house demonstration in Kirtipur

श्रमदान गर्दै टोखा खानेपानी तथा सरसफाई
उपभोक्ता समितीका पदाधिकारीहरु

लुमन्ति : यसको जीवन्तता र सफलताको कारक तत्व

त लुमन्ति स्थापना भएको पनि कति चाँडै र दशक वितिसकेछ । यी २ दशकको अवधिमा लुमन्तिले हाम्रो समाजका विपन्न वर्ग विशेष गरी सुकुम्बासी समुदायको उत्थानका कार्यक्रममा जसरी आफूलाई सशक्त रूपमा स्थापित गर्न सक्षम तथा सफल भएको छ, त्यो अत्यन्त प्रशंसनीय छ ।

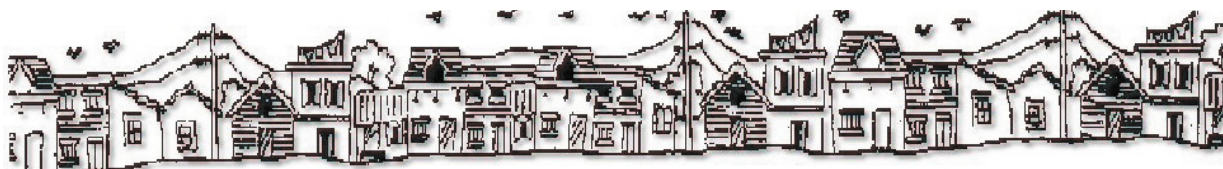
आज भन्दा २२ वर्ष अगाडी थाइ विमान सेवाको एक विमान नुवाकोट जिल्लाको दुर्गम घोप्टेभीर भन्ने पहाडमा ठोक्किएर भएको कहाली लाग्दो विमान दुर्घटनामा परि असामयिक रूपमा मृत्युवरण गरेका सामाजिक रूपमा एक अत्यन्त प्रतिवद्ध प्रतिभाशाली तथा स्वप्नजीवी विद्वान जसले देश भित्र र बाहिरका धेरै व्यक्ति तथा मित्रहरूमा अमीट बौद्धिक र व्यक्तिगत प्रभाव छाड्न सफल भएका व्यक्ति डा. रमेश मानन्धरको विचार प्रेरणा र सम्झना स्वरूप कामको खासै ठूलो अनुभव नभएका केही व्यक्तिहरूको उत्साह र क्रियाशीलतामा सुरू भएको यो संस्थाले जसरी अहिले आफ्नो प्रभावकारीता र सफलताको बलियो छाप छोड्न सफल भएको छ, त्यसले अवश्य पनि धेरै व्यक्तिलाई आश्चर्य चकित बनाएको हुनुपर्छ । हुन पनि यो लुमन्ति संस्थाको अगाडी देखिने वा नदेखिने पछाडीबाट सहयोग गर्ने संचालक, सहयोगी र कर्मचारीहरूका बीच न त कुनै चर्चित व्यक्ति वा व्यक्तित्व भएको पाइन्छ, न त नेपाली समाजले चिनेका शक्ति र सत्ता नजिकका पावरवाला ठूलाबडा व्यक्ति नै भएको पाइन्छ । यति हुँदा हुँदै पनि लुमन्तिले सवैले अपेक्षा गरेभन्दा पनि आफूलाई बढी सफल सावित गरेर देखाएको छ । यसका क्रियाकलाप र प्रभाव समेत निरन्तर रूपमा विस्तार हुँदै छ । नेपथ्यमा बस्ने म जस्ता यसका शुभचिन्तक त लुमन्तिको सफलताबाट दङ्ग छौं र यसको भविष्य प्रति पनि ढुक्कै छौं ।

लुमन्तिसँगसगै र त्यो भन्दा पनि अगाडी धेरै अनुभवी र जान्नेसुन्ने व्यक्तिहरूले देशका विभिन्न ठाउँहरूमा धेरै किसिमका संस्थाहरु खोले, तर ती मध्ये कम्ति मात्र सफल भए भने लुमन्ति सफल बनेका अत्यन्त थोरै संस्थाहरुको कोटीमा पर्दछ । त प्रश्न उठ्छ - लुमन्ति यसरी सफल हुनाका कारण के हुन सक्ला ? यस्ता के कस्ता कारक तत्वहरु हुन सक्छन् जसले लुमन्तिलाई पटकै असफल हुन दिएन ? साथै, यो प्रश्न उठ्नु पनि स्वाभाविक नै छ कि लुमन्ति यो सफलताले भविष्यमा पनि निरन्तरता प्राप्त गर्न सक्ला त ? म आज यी अहम प्रश्नहरूका बारेमा केही घोलिन चाहन्छु ।

हुन त कुनै अभियान संस्था वा कार्यक्रम किन-कति सफल र असफल हुन्छन्- त्यो यही कारणले भएको हो भनेर ठोक्नु गर्न कदापि सम्भव छैन । यद्यपि यस सन्दर्भमा मलाई के लाग्छ भने कुनै पनि कार्यक्रम, आयोजना, संस्था वा सामाजिक अभियानको सफलताको प्रमुख कारण तत्व भनेको यसले अंगिकार गरेको आधारभूत सिद्धान्त, विचार र मूल्यमान्यता नै हो । सिद्धान्त, विचार र मूल्यमान्यताको

प्रा. कपिल श्रेष्ठ

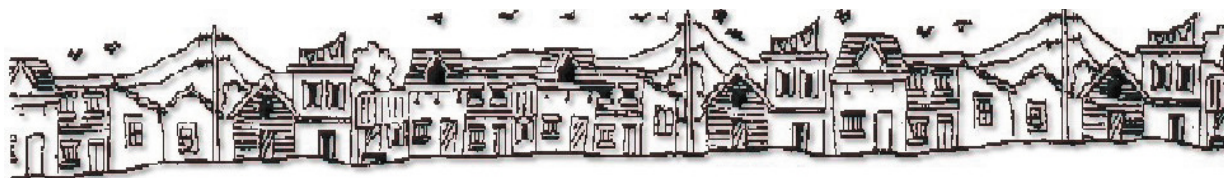
त्रिभुवन विश्वविद्यालय, काठमाडौं

शून्यतामा कुनै पनि कार्यक्रम, संस्था वा अभियान दीर्घकालसम्म टिक्न सम्भव हुन्न । रहर र लहडमा निर्माण हुने संस्थाहरू अलिकति समस्या र चुनौती आउने बित्तिकै पानीका फोका भैं विलाउने गर्दछन् । अर्को प्रश्न उठ्न सक्छ, सामाजिक क्षेत्रमा क्रियाशील संस्था तथा अभियन्ताहरूलाई भित्रैदेखि बाँधी राख्ने र उत्प्रेरित गराइ राख्ने सिद्धान्त वा विचार के कस्तो हुन्छ ? मेरो विचार तथा मेरो अनुभवमा यस्तो सिद्धान्त र विचारमा मूर्त वा अमूर्त तत्व दुवै विद्यमान हुन सक्छन् । नैतिक, अध्यात्मिक, दार्शनिक वा राजनीतिक तत्व पनि विद्यमान हुनसक्छन् । सामाजिक संस्थाले अंगाल्ने कुनै पनि सिद्धान्त वा विचार न त पूर्णतः मूर्त वा अमूर्त, न त यो पूर्णतः दार्शनिक नै हुन्छ । साथै, यसले यस्तो लोकप्रियता प्राप्त गर्ने उद्देश्यले सतही नारावादी विचार र फोश्रा आश्वासनयुक्त कार्यक्रमको सहारा पनि कदापि लिने गर्दैन, लिनु पनि हुन्न । यस्तो सोच शास्वत सत्य, न्याय, नैतिकता निष्ठा, सकारात्मक चिन्तन, परिवर्तन, सशक्तिकरण र समग्र विकासको मूल्यमान्यताको बाँधिएको हुन्छ । यसैले सामाजिक संस्था तथा सामाजिक अभियानले अवलम्बन गर्ने सिद्धान्त वा सोचाइमा केही हदसम्म बौद्धिकता, दार्शनिकता, राजनीतिक सिद्धान्त वा विभिन्न खालका राजनीतिक वाद को प्रभाव भ्रूल्को देखिने गरेपनि यो फरक प्रकृतिको नै हुन्छ । सामाजिक कार्यको दर्शन र सिद्धान्त वास्तवमा कुनै पनि धार्मिक आस्था, जात(ीयता), राष्ट्रियता वा राजनीतिक वादहरू (जस्तै पूँजीवाद, समाजवाद, साम्यवाद राष्ट्रवाद आदि) भन्दा धेरै नै फराकिलो, कम पूर्वाग्रही, मानवीय र सर्वाङ्गीन प्रकृतिको हुन्छ । यसले कुनै निश्चित मत, विचार राजनीतिक वाद वा आस्थाको पृष्ठपोषण गर्दैन र गर्नु पनि हुन्न । हुन त त्यस किसिमको सोचाइ राख्ने सामाजिक संस्थाहरू पनि नभएका होइनन् जुन मेरो अध्ययनको दायरा भन्दा बाहिर पर्दछन् ।

सामाजिक कार्य, संस्था वा अभियानको सफलता वा प्रभावकारिताको अर्को महत्वपूर्ण कारकतत्व भनेको यसको नेतृत्व वा नेतृत्व वर्गको व्यक्तित्व, कार्य शैली, चरित्र र आचरण, कार्यक्षमता तथा दूरदर्शीता पनि हो । आजभन्दा करिब २४०० वर्ष अगाडी महान ग्रीक दार्शनिक अरस्तु (एरिस्टोटल)ले नेतृत्व मा ३ गुणहरू विद्यमान हुनु पर्छ भनेका थिए । जस्तै नैतिकता (Ethos), सम्बेदना (Pathos) र तार्किक क्षमता (Logos) इत्यादि । हुन त अहिलेको युग एरिस्टोटलको युग भन्दा नितान्त भिन्दै युग हो र अहिलेको नेतृत्वका चुनौती पनि थप जटिल र फरक किसिमका भएपनि उनका शास्वत विचारलाई भने नकार्न मिल्दैन ।

मुख्य कुरा के हो भने एक सफल र योग्य नेता बन्न धेरै पढेलेखेको विद्वान वा धेरै नाम चलेकै विलक्षणले युक्त (charismatic) व्यक्ति नै हुनु पर्छ भन्ने कुनै आवश्यकता छैन । नेतृत्व सफल हुन मुख्य आवश्यक कुरा भनेको जिम्मेवारी वहन गर्ने व्यक्ति संस्था या अभियानको उद्देश्य र लक्ष्य प्रति इमान्दारीपूर्वक प्रतिवद्ध हुने पर्छ । आफ्नो संस्थाको घोषित लक्ष्य र उद्देश्य प्राप्त गर्ने क्रममा नेता व्यक्तिगत, पारिवारिक, गुटगत, जातीय, आर्थिक, राजनीतिक वा अन्य संकीर्ण साँघुरो स्वार्थ भन्दा माथि उठेर समाज, राष्ट्र र संस्थाको हितमा सही समयमा सही निर्णय लिन सक्ने क्षमता भएको व्यक्ति र विद्यमान अवसर र चुनौतीलाई ठीक सित पहिचान गरि एउटा अग्रगामी, गतिशील, दूरदृष्टि र सुझुबुझले युक्त नेतृत्व दिन सक्ने व्यक्ति हुनु पर्दछ । यी गुणहरू विश्व विद्यालयबाट ठूला ठूला

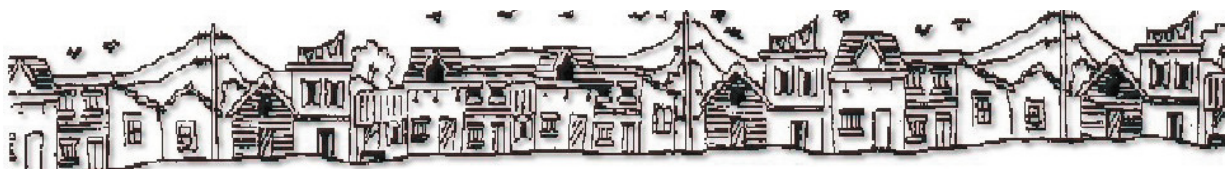

डिग्री पास गर्दैमा वा ठूला ठूला पुस्तक ग्रन्थ पढ्दैमा पनि प्राप्त हुँदैन । उत्तरदायित्व वहन गर्ने व्यक्तिको निष्ठा, लगाव, सुझबुझ, निरन्तर अनुभव, प्रयास, काम सिक्ने प्रवृत्ति तथा सहयोगीहरूको निरन्तर सल्लाह, सहयोग र समर्थनले यस्तो नेतृत्व क्षमताको विस्तारै विकास हुन्छ ।

म नेतृत्वको यो पक्ष यहाँ किन उठाइरहेको छु भने जुन बेला लुमन्ति गठन भएको थियो, त्यसमा काम गर्ने वा संलग्न हुने अधिकांश व्यक्तिहरूमा कामको खासै ठूलो अनुभव थिएन र उनीहरू कुनै बौद्धिक वा राजनीतिक आन्दोलनमा लागेका चर्चित व्यक्तिहरू पनि थिएनन् । उनीहरू नितान्त सामान्य, सरल, पत्याइनसक्नु किसिमले विनम्र, थोरै बोल्ने र वक्तृत्वकलामा कमजोर अर्थात् भाषण गर्न नजान्ने खालका देखिन्थे । सायद धेरैले यस्ता व्यक्तिहरूबाट संचालित भएको यो संस्थाबाट खास ठूलो उपलब्धि र सफलताको अपेक्षा राखेका थिएनन् होला । तर यी विगतका दुई दशकमा जसरी यो संस्था र यसका नेतृत्ववर्ग विशेष गरी यसका निर्देशक श्री लजना मानन्धरले आफूलाई अब्बल सावित गरेकी छिन् यो कुनै सानो तिनो मेहनतबाट मात्र सम्भव भएको होइन होला ।

यस बाहेक कुनै पनि संस्था, कार्यक्रम या सामाजिक अभियान सफल हुनमा सही र उपयुक्त विषयवस्तु तथा उपयुक्त कार्यक्षेत्रको चयन पनि कम महत्वपूर्ण छैन । कतिपय सन्दर्भमा के देखिएको छ भने अनुपयुक्त विषयवस्तु तथा क्रियाकलाप वा अनुपयुक्त कार्यक्षेत्रको चयन गरिएको खण्डमा जति सुकै प्रयास गरेपनि, जस्तो सुकै अनुभवी र सक्षम नेतृत्व भएपनि, सबै प्रयास र परिश्रम बालुवामा पानी खन्याए सरह निरर्थक सावित हुन सक्छ । न त यस कार्यबाट कुनै अपेक्षित प्रतिफल वा परिणाम निस्कन्छ, न त लक्षित वर्ग नै यसका क्रियाकलाप प्रति सन्तुष्ट हुन्छन् । के पनि देखिएको छ भने यस्तो अवस्थामा कार्यक्रमका नाममा जतिपनि कामहरू हुन्छन्, ति फगत औपचारिकता वा कर्मकाण्ड पुऱ्याउनका लागि सतही, टालटुलले र तदर्थ प्रकृतिका काम मात्रै हुन्छ । यसको परिणाम निराशाजनक तथा प्रत्युत्पादक समेत सावित हुन सक्छ । तर यसको ठीक विपरित जब संस्था तथा अभियानको उद्देश्य तथा सिद्धान्त, नेतृत्वको कार्यशैली र लक्षितवर्गका भावना, चाहाना र आकांक्षा बीच सही तालमेल र एकअर्का प्रति पूर्ण विश्वासयुक्त सम्बन्धको निर्माण भै यो हाम्रो कार्यक्रम हो, यिनीहरू हाम्रा वास्तविक शुभचिन्तक हुन्, यसको सफलतामा नै हाम्रो हित निहित छ भन्ने जस्तो अपनत्व र स्वामित्वको भावनाको विकास हुन्छ, त्यस बेला भने सम्पूर्ण वातावरण नै आश्चर्यजनक रूपले जीवन्त, गतिशील, सिर्जनशील र उर्जाशील बन्छ । एउटा सानो सफलताले अर्को ठूलो सफलताको खाका तयार हुन्छ, एउटा सानो विचार, उत्साह र आत्मविश्वासको भावनाको अंकुरणले ठूलो विचार र ठूलो आत्मविश्वास तथा ठूलो उत्साहयुक्त आधारशिलाको निर्माणमा सघाउ पुग्छ ।

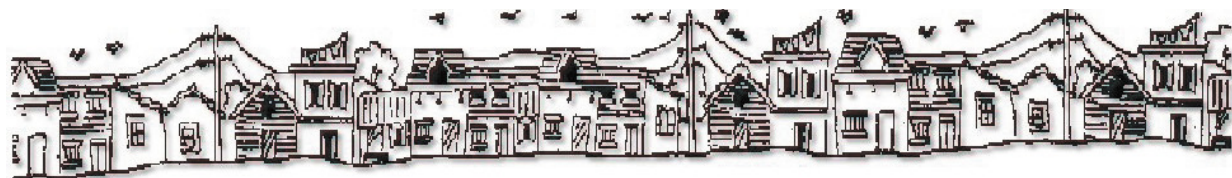
म यी सबै वर्षहरूमा लुमन्तिसित निरन्तर रूपमा भावनात्मक तर अप्रत्यक्ष रूपमा संलग्न रही आएको छु । यस आधारबाट मैले पूर्ण विश्वासका साथ यो भन्न सक्छु कि नेपालमा शहरी क्षेत्रमा वसोवास गर्ने निम्न वर्गीय समुदाय, जसमा सुकुम्बासीहरू प्रमुख छन्, का हित संरक्षण, सम्बर्द्धन र विकासमा यो संख्या लुमन्तिले परिवर्तनको बाहक कै रूपमा गहकिलो योगदान पुऱ्याउन सफल भएको छ । यस विषयमा कसैको पनि दुईमत हुँदैन होला र यस्तो सफलता त्यति सजिलैसित अवश्य प्राप्त भएको होइन । धेरै कुराको सही तालमेल, सही नेतृत्व, सही निर्णय, ठूलो लगन र यसका संचालकहरूको परिश्रम, सरोकारवालाहरू र समुदायवासीमा रहेको अटुट विश्वास र कहिल्यै नडगमगाउने अहंकारशून्य र पुर्वाग्रहहित सकारात्मक सोच र निश्चल व्यवहारको परिणाम भनेको अहिलेको लुमन्ति र यसका गतिविधीहरू हुन् जुन नेपालमा अन्य संस्था, समूह र समुदायका लागि पनि एक राम्रो उदाहरण र प्रेरणाको श्रोत बन्न सक्छ ।

लुमन्ति आवासको लागि सहयोग समूह

MEMORIES

Total No of WASH Facilities (Toilets and Water Points only) implemented by Lumanti

City	No. of Toilets	No. of Water Points
Kathmandu Valley	894	450
Bharatpur	864	330
Biratnagar	4,048	2,712
Itahari	882	879
Inaruwa	178	385
Birgunj	264	21
Kalaiya	47	11
Dharan	326	9
Ratnanagar		23
Kohapur	1,654	16
Total	9,157	4,836

लुमन्ति

आवासको लागि सहयोग समूह

ताहाचल, काठमाडौं

पोष्ट बक्स नं. १०५४६, नेपाल ।

फोन : ९७७ - १ - ४६७३२८८

फ्याक्स : ९७७ - १ - ४६७३२८७

इमेल : shelter@lumanti.org.np

वेब साइट : <http://www.lumanti.org.np>

लुमन्ति आवासको लागि सहयोग समूह • जुलाई २०१३

२० औं वार्षिकोत्सव

न्यून आय वर्गको लागि आवास

